TARTU ÜLIKOOL
1632
UNIVERSITAS TARTUENSIS

L. Metsas

Unistused ei sure

Leo Metsar on sündinud 27. aprillil 1924. aastal Tartus. Lõpetas Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna 1948. aastal. Praegu töötab ajalehe «Edasi» toimetuses.

On avaldanud perioodikas jutustusi ja novelle ning tegelnud ilukirjanduse tõlkimisega vene ja tšehhi keelest.

Tema esikromaan «Unistused ei sure» tõi talle Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ja Eesti NSV Kirjanike Liidu romaanivõistlusel 1959. a. II auhinna.

L. METSAR • UNISTUSED EI SURE

A-23094

L. METSAR

UNISTUSED EI SURE

ROMAAN

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1960

KUNSTILISELT KUJUNDANUD
A. Saldre

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

31. detsembril 195...

Täna on kokkuvõtete tegemise päev. Ka meil siin haiglas, selles valges majas, kus olen viibinud juba üle kolme kuu. Küllaldane aeg harjumiseks. Ja olengi harjunud. Need vaatlused, uurimised, läbivalgustused ja analüüsid, mida toimetatakse su keha kallal, hakkavad külge, nakatavad. Taban end üha sagedamini mõtetelt, millel on nii vähe ühist mu insenerikutsega ja mida mul varemini pähegi ei tulnud.

Mul on tõesti olnud palju aega enesega tegelemiseks, järelemõtlemiseks kõige üle. Ja küllap see lasebki kõike paista hoopis teises valguses... Vaevalt ma neid mõttekäike paberile paneksingi, kui ma kindlalt ei teaks, et nendesse ei heida iialgi pilku ükski võõras silm. See peab mul aitama vältida viga, mis on nii omane inimloomusele: nimelt igapäevases elus valetame me iseenesele palju rohkem kui teistele. See peab mul aitama tungida juurteni, näha kõike nii, nagu oli.

Võib-olla peaks iga inimene aeg-ajalt eluvoolust kaldale ujuma ja jälgima seda kõrvaltvaataja pilguga? Täpselt samuti, nagu katkestatakse maleturniiril ajakontrolliks partiid, sooritatakse salakäik — ja vasta-

sed siirduvad üksi partii seisu analüüsima. Olen praegu just niisuguses olukorras. Partii on katkestatud, Elu on teinud oma salakäigu. Mõne kuu pärast pean jätkama mängu, milles ühtegi käiku ei saa tagasi võtta. Kasutagem vahepealset aega nii otstarbekalt kui võimalik.

I

Tee viis madala soometsa vahele ja muutus täiesti poriseks. Siin-seal lohkudes oli näha veel lundki. Kuid õhk oli täis kevadet. Seda võis tunda kõigi viie meelega. Ja see kallas kõik üle lootusrikkusega, andis kollakashallile soomaastikulegi mingi erilise sära. Siit siis algaski see Riitna-Aovere soomassiiv...

Kummikute all lirtsus pori, pritsmeid lendas vihmamantlile. Kuid ma märkasin seda niisama vähe kui seljakoti rõhuvat raskust. Unustasin öise loksumise raudteel, unustasin seljataha jäänud seitsme kilomeetri pikkuse jalamatka. Vahtisin ahne uudishimuga ees avanevat maastikku. Ja siis nägingi vesiste heinamaade vahel looklevat oja, Riitna oja!

Jõudsin pooljoostes sillakesele ja jäin seisma. Kui palju kordi olin oma unistustes seisnud sellel sillakesel! Kui õppisin eksamiteks, kui tegin jooniseid, kui vaevlesin diplomitöö kallal... Olen kindel, et valmistusin alateadlikult võitluseks just selle soo vastu siin. Ja kes saab mulle pahaks panna, kui kujutlesin, et mind haarab selle nägemisel pidulik, ülev meeleolu.

Ma ju tunnen seda sood, vähemalt peaksin tundma. Selle teisel serval, Aovere kandis, peaks mu lapsepõlvekodugi alles olema. Siia see küll ei paista, kuid...

Aga ma ei tundnud mingit erilist meeleolutõusu. Ja soo siin paistis niisama võõrana ning tavalisena nagu nood teisedki, kus olin olnud suvepraktikal ülikoolipäevil või töötanud hiljem insenerina. Ootusärevus

andis maad väsimusega segatud pettumusele. Nii et tundsin jällegi, kuidas seljakott vajutab õlgu, kuidas jalgades suriseb ja süda peksab.

Kõik on siin võõras. Liiga palju aega on möödunud. Liiga palju uusi muljeid, mõtteid, teadmisi on ladestunud lapsepõlvemälestustele... Kuid mis sellest! Kas pole pigemini võõras ma ise? Ülesanne on antud, soole on kuulutatud sõda. Ja mina, «Maaparandusprojekti» insener Andres Ojari, pean juhtima seda võitlust.

Surusin sonimütsi kõvemini pähe ja rühkisin Koidu kolhoosi keskuse poole, kuhu jäi veel kaks kilomeetrit.

Mul oli õnne. Esimees juhtus kohal olema.

«Ei noh, miks siis öömaja ei saa,» venitas ta. «Külalistetuba on vaba. Ja kui tulete brigaadiga, anname teile suure toa siinsamas kantselei kõrval. Sealt läheb uks kööki, saate süüa teha ja puha...»

Arveametnik juhtis mu nagisevast trepist üles võõrastetuppa. Siin õhkus jahedust seintest, diivanist, lauast, toolidest ja ahjustki. Siiski oli temperatuur enam-vähem talutav. Igatahes jõudsin aja jooksul, mis ma kulutasin paari võileiva hävitamiseks, kergelt unisekski jääda.

Tõsine magamine ei tulnud muidugi kõne alla. Kahekümne kuue aastaselt ollakse veel noor. Tahe suudab käskida keha. Noor?... Olen ma siis praegu vana oma kahekümne kaheksa aastaga? Bioloogilise olendina muidugi mitte. Kuid nooruse ja vanaduse, nende igaveste mõistete sisu ei määra ju niivõrd aastad, kuivõrd elamuste hulk, elatud ajavahemiku intensiivsus. Kui suudad ainult unustada, võid olla viiekümnese mehena noor — ja kahekümne kaheksasena...

Tahe, uudishimu ning auahnus kiskusid mu püsti. Alles trepist alla tulles meenus mulle komandeerimistõend. Nojah, esimees oli juba läinud koos pitsatiga. Andsin tõendi arveametniku kätte ja ruttasin soomassiivi rekognostseerima.

Oli hakanud vihma tibama. Tuul lõõtsus lühikeste ägedate hoogudena, ja siis rabisesid piisad vihmamantlil, lendasid mulle otse näkku. Tänase ilmaga oleks olnud mõistlikum Aovere ojast alustada. Kuid teadsin, et piki Riitnat jõuan ma varem Mudaku jõeni, vee vastu-

võtjani, mis on kogu mu tulevase töö alussambaks. Ja nii läksin ma vastu tuult.

Kui seisin uuesti Riitna ojasillal ja silmitsesin mantlihõlma varjuks hoides soomassiivi ülevaatekaarti, ei oodanud ma enam mingit ülevat ning järsku meeleolutõusu. Teadsin ainult, et see on mu esimene suur iseseisev ülesanne, et pean selle lahendama hästi. Ma ei kartnud seda tööd. Salakesi olin unistanud kogu aja niisugusest ulatuslikust uurimisobjektist, mis nõuaks meest terveni. Küllap selles peitubki raskete ülesannete haruldane võlu, et nad võimaldavad iseennast tundma õppida. Ja kui ma kaarti uurides mõtlesin, et minu käes on tuhandete hektarite kuivendamine, kui ma tundsin vastutuskoorma rõhuvat raskust, mis sunnib võitluses viimast välja panema ja muudab võidu joobnustavalt ihaldusväärseks — jah, siis haaras mind tõesti võimas pidulik tunne. See oli silmapilk, kus tunned end kõikväelisena, kus ihkad plaatinast raskemaid ülesandeid, sest sellisel hetkel suudad sa nad teostada. Võib-olla pole isegi geniaalsus midagi muud kui ainult võime venitada niisugused silmapilgud tundideks ja luua siis teoseid, mis vapustavad maailma.

Mulle jäi silmapilk ainult silmapilguks. Kõik asetus jällegi oma kohale, muutus konkreetseks, käega katsutavaks. Jooksin sillalt alla ja hakkasin astuma piki ojaperve.

Oja tegi siin suure käänu. Säng oli vett peaaegu triiki. Suurvee ajal ujutab heinamaa kindlasti üle. Kuid kallas tundus küllaltki tugevana, vee lang oli hea. Lõigata see käänd läbi, panna oja sirgelt jooksma...

Kaugemal, metsatuka vahel, hakkas maapind tõusma, hakkasid paistma pruunid turbakaldad. Mõtted tulid ja läksid. See võsastunud serv lahti raiuda... Siia reeperpost asetada... Selle turbaperve uhab vesi varsti sisse...

Üldiselt polnud vigagi. Kallas oli küllalt kõrge ja suhteliselt kuiv. Ent mida lähemale jõele, seda aeglasemaks muutus vool, seda madalamaks vajusid kaldad. Ja Mudaku jõkke venis oja juba laia sogase tulvana.

Jah, siin see asja tuum asuski. Mudaku jõgi! Kas saab seda üldse jõeks nimetada, kui pead enne uurima —

kummale poole vesi voolab? Kaldad rägu täis, jões vedeleb oksarisu, rampu ...

Haihtus hoobilt see tore tunne, mis oli jäänud Riitna oja rekognostseerimisest. Seisin tükk aega ja vahtisin ainiti jõge. Jalad vajusid samblasse, jäine vesi tõusis kederluudeni. Külmatunne sundis edasi liikuma. Läksin vastuvoolu Aovere oja poole, pea mõtetest raske.

Õige soo aga algas alles Aovere ojaga. See oli kõvasti kinni kasvanud, põhi mudane. Mõnes kohas näis vesi täiesti seisvat. Pidin juba labajalani vees kahlama, mättalt mättale hüppama. Paaris kohas lõi kogu oja-äärne soopind nii kardetavalt ning laialt vabisema, et pidasin paremaks eemalt ringi minna.

Mu mõtted ei tegelnud enam väikeste õgvendustega. Siin ei maksnud ojasängi puhastamisega vaeva näha, siin oli otstarbekam kogu oja uues sängis jooksma panna. Olukorrast oli pilt olemas, ja mu mõtted ei rippunud enam nii kramplikult eelseisva töö küljes.

Alles nüüd hakkasin ma mõistma täie selgusega, missugune trotslik unistaja oli mu isa. Rajada aed sellesama Aovere äärde, sinna sooservale, kus pinnavesi nii lähedal. Käia ringi veeühingu-mõttega, teha see isegi teoks. Jah, sinnapaika see jäigi. Peremehi huvitas soo kuivendamine vähem, nende maad olid kõrgemad. Popsiperedel polnud jällegi jõudu ...

Kui selge ja lihtne! See on ju laadakarussell, minu lapsepõlve suuriinaid pettumusi. Kummaline, et just see mälestus on nii ereda pildina meelde jäänud. Sule vaid silmad, ja oledki viieaastane Andu, kes hoiab kõvasti kinni isa käest ega jõua ära vahtida kirevaks värvitud saane, pruune ja kollaseid puuhobuseid, valgeid punasenokalisi luiki, mis aina keerlevad ja keerlevad, sulavad kokku kilkavaks värviküllaseks rõngaks. Tõsi küll, kui ma juba saanis istusin ja kramplikult käetoest kinni hoidsin, siis ei paistnud see saan enam kuigi ilusana. Selle pind oli kriimuline nagu meie kapil selles kohas, mida ma kord naelaga kraapisin ... Kuid siis käis saanist nõksatus läbi, karussell hakkas keerlema, ja mu hirmukarjatus suri tuules, mis tungis otse suhu, lõi hinge kinni. Süda põksus, kehast jooksis läbi kummaline külmaviirg, otsekui ennustades, et midagi peab

juhtuma. Kuid ei juhtunud midagi. Sõit hakkas mulle meeldima, lasksin lahti saaniservast, otsisin silmadega isa — ja just siis jäi karussell seisma. Ma ei roninud saanist välja, ma ootasin, et see imemasin jällegi keerlema hakkaks, kuni tuli isa ja tõstis mu puiklemisest hoolimata maha.

«Ta hakkab kohe jälle käima,» kinnitasin ma isale. Kuid isa ei vastanud, ainult ta silmad naersid. Ja korraga märkasin minagi, et karusselli keskosa ümbritsevate kirjude lõuendite vahelt vaatab meid higine naerev nägu. See oli ju päeviline Jaan, kes rehepeksu ajal käis talust tallu. Ta viipas meile kutsuvalt. Ja mu süda põksus veelgi valjemini kui sõidu algul, veelgi tugevamalt, kui ma isaga salapäraste kangaste varju astusin. Missugune ime ootab veel siin, kui väljas on kõik nii tore! Ja missugune pettumus see oli: näha kogu seda primitiivset sisseseadet, mille abil karusselli ringi aeti...

Kas polnud kogu tookordne soo kuivendamise plaangi samasugune karussell?... Meil käis inimesi. Nad istusid tagakambris ja ajasid isaga juttu. Ma ei saanud aru nende jutuajamiste sisust, kuid tajusin, et teised kuulavad isa tähelepanelikult, tundsin uhkust isa üle. Nihutasin end tasapisi isale lähemale, kuni seisin tema tooli kõrval... Ja too maamõõtja oma punavalgete lattidega, läikiva pikksilmaga... Ja see krabisevale paberile tehtud värviline plaan, mida hoiti kapi otsas ja mille puudutamine vennal ning minul karmilt ära keelati...

See kõik oli karussell, seisev karussell. Ja seisma see jäigi, sest puudus primitiivne sisseseade — raha.

Jah, tollel pühapäevaõhtul oli isa tujust ära. Tal olid seljas uued riided, nagu ikka, kui ta läks nõu pidama soo kuivendamise asjus. Kuid need riided ei teinud teda tollel õhtul nooremaks nagu tavaliselt, vaid muutsid ta kuidagi karmiks ning võõraks. Hoidsin ennast seina äärde, katsusin aru saada, millest isa ja ema kõnelevad, kuid tajusin vaid seda, et midagi on halvasti.

Korraga isa otsekui unustas selle jutu. Ta vaatas mulle otsa ja muutus jällegi niisuguseks, keda ma ei kartnud. Ta sirutas käed. Hetke pärast olin ta süles.

«Meie seda asja nii ei jäta,» kõneles ta mulle. «Meie

võtame labidad, tõmbame kraavi sisse ja katsume oma aia õitsema panna. Näitame, mida soo kuivendamine annab. Vaatame, kas nad siis veel käega löövad. Ainult raha ei aita midagi. Tööga saab ka mõndagi ära teha.»

Umbes niisugune oli tema jutu mõte. Olin õhinal kõigega nõus.

«Jäta juba,» lausus ema leebelt isale. «Poiss läheb nagu põlema, ei saa öösel sõba silmale.»

Siis läkski isa üksinda labidaga sohu.

Suurena ja võimsana seisis ta kraavis, jalad roosteses soovees, ja õhtuti hoovas ta rõivastest sookailude hõngu. «Tapad ennast selle sooga,» muretses ema. Kuid isa ei vastanud. Ta tõstis mu kõrgele kambrilae alla ja naeris: «Meis mässab Ojarite taltsutamatu veri. Me põletaksime kasvõi iseennast tuhaks.» Ja kui ta siis mu põrandale pani, nõudsin ma: «Veel, isa! Veel!» Kuid nüüd astus vahele ema ise ja kõik hüpatamised lükati teiseks korraks. «Ära karda, Anna,» lausus siis isa ja istus laua juurde sööma. Kuidas ma tahtsin sarnaneda temaga! Vähemalt söögilauas pidin istuma isa kõrval — see oli minu eesõigus... Hilissügisel ulatus kraav ussaia alt Aovere ojja, ja aegamisi voolas seda mööda sogane vesi... Kevadel õitsesid meie aias esimest korda õunapuud sellise märatseva küllusega, et aed otse valendas ja õhk oli täis lõhnu ning mesilaste suminat. Kuid isa sülitas siis juba verd... «Need õunapuud ta viisidki,» ütles ema, kui kõik oli lõppenud. «Hea, et ta vähemalt nende esimese õitsemise ära nägi.» Imelikul kombel jäid need sõnad mu lapsemällu, kuigi ma nende tähendust alles palju, palju hiljem enesele seletada mõistsin.

Maapind hakkas jällegi tõusma. Kuid kohe ülalpool Aovere ojasilda laius mudane ala, kõrkjaid tihedalt täis. Tagapool lõikasid tee läbi vanad, kokkuvajunud kraavid, milledes immitses roostene vesi. Neid olid kaevanud omal ajal kõik, sidunud nendega oma unistusi ja lootusi. Oja polnud küll tollal veel nii soostunud kui praegu, ent siiski oli see suurel määral tühi töö. Jõest oleks pidanud alustama!

Kuid maastik hakkas otsekui tuttavamaks muutuma. Seal ees need vaevakased, mis oleksid selle paarikümne aasta jooksul just nagu väiksemaks jäänud. Ja too vana

küün... Ähmaselt nagu läbi virvendava vee meenus killukesi lapsepõlvest. Siin kusagil käisin ma kord hilissügisel emaga marjul, korjasime tumepunaseid jõhvikaid. Kõndisime, korjasime, kuni sulpsatasin jalgupidi kraavi... Siin kusagil eksisin ma sohu. Uitasin ja hulkusin, püüdsin olla vapper, kuni tinane ahistus mu väikesest mehesüdamest võitu sai ja kõik lõppes nutu ning häbistava appikarjumisega... Siin kusagil rehkis mu suur vend Jüri heinateo ajal rästiku ära... Siin kusagil... Siin millalgi...

Mind pani imestama, et Sooserva siia ei paistnud. Ometi peaks ta olema üsna lähedal. Midagi siiski nagu oleks seal kõrgemal... Varemed, ahervaremed!

Sain mõistusega väga hästi aru, et need ei tohiks mulle korda minna. Pärast isa surma müüs ema ju Sooserva ära ja me kolisime linna. See oli ammu, ammu... Veel enne sõda... Kuid siiski hakkasin kiirustama.

Õunapuid ei olnud enam. Ja kas see kokkuvarisenud kraavike on siis tõesti toosama, mille isa kaevas? Kui võimas ning suur paistis see tollal! Ent siis oli kogu maailmgi avaram, tohutum, salapärasem... Juba eeskambergi tundus nii suurena, et seal sai peitust mängida... Ja sohu võis eksida!?... Kui väikene on tegelikult see majaase, millel kasvavad praegu käsivarrejämedused lepad. Ning salapärane soogi, millega mind hirmutati ja mis erutas kord nii tugevasti mu lapsefantaasiat, pole praegu midagi muud kui endise veekogu kinnikasvamise teel tekkinud väheviljakas maa.

Silmitsesin saladusteta maailma enese ümber, ja mul oli tunne, nagu oleksin millegi võrra vaesemaks jäänud. Kasvõi see Aovere ojagi, mis lapsepõlves algas kusagilt tundmatusest, maailma lõpust, kuhu iialgi ei jõuta. Praegu aga näitas kaart selgesti, et tuleb minna veel kaks kilomeetrit, ja oledki soosopis, kust Aovere voolama hakkab. Sealt lähed üle laia mäeseljaku, poe juurest mööda, ja jõuad Riitna allikale. Siis pole pärivoolu enam palju maad ojasillani...

«Teadmatuse võlu,» libises mõtteke läbi pea. Jah, see võlu oli tagasipööramatult kadunud, kuid unistused olid jäänud. Ja põhiliselt polnud need üldse muutunud, ainult laienenud mõõtmeilt. Siis tahtsin ma seista kraavis

nagu isa ja virutada pervele tohutuid turbakamakaid. Ja ka praegu ei tee ma midagi muud, sest rajan mõtetes kraave, mida muudavad tegelikkuseks masinad, lasen kuivaks kogu soo. Isa nägi ainult õunapuude õitsemist, mina näen õunte raskuse all koolduvaid oksi! ...

Kui jõudsin Riitna ojasillale, hämardus juba. Soost tõusis valge udu.

Roidunud sammul hakkasin kolhoosi keskuse poole minema, mõteldes kerge uhkustundega, et katsin täna vähemalt kolmkümmend kilomeetrit.

*

Põlevat tikku peopesaga varjates tulin trepist üles. Ahju oli köetud, kuid seintest õhkus veel jahedust. Laual seisis petrooleumilamp.

Vajusin toolile, tõmbasin uue tiku põlema. Paari minuti pärast võisin hakata juba lambituld suuremaks keerama. Õngitsesin seljakotist võileiva. Suutsin süüa ainult paar suutäit. Voodi meelitas rohkem. Ent sinnagi heitmiseks olin momendil liiga laisk. Ja nii ma jäingi laua äärde istuma, Riitna-Aovere kaart nina ees. Mustendavalt aknaruudult peegeldus vastu lamp, hõõguv sigaretiots, minu nägu ...

Korraga võpatasin ja muutusin virgeks: trepilt kostsid rasked sammud. Koputati.

«Sisse!»

Tuppa astus esimees, aurav teekann käes.

«Tere õhtut! Tulin vaatama, kuidas teil see elamine siin ka läheb. Said nad ikka toa soojaks?»

Pomisesin midagi asjakohast vastuseks ja osutasin tühjale toolile. Kuid esimees katsus kõigepealt õhkuvat ahjukülge, vaatas hindavalt ümberringi ja istus alles siis.

Hoidsin kahe käega teekruusi. Soojus valgus peopesadesse, ninna tõusis pärnaõite aroomi. Jõin ahnelt. Väsimus kadus, pea muutus selgeks.

«Hommikul, näh, polnud aega küsida, kui laialt te seda sood siis käsile võtate?» jõudis esimees natukese aja pärast asja juurde.

«Niipalju kui teda üldse on,» ja ma lükkasin ülevaate-

kaardi esimehe ette. Too hakkas sõna lausumata kaardile veetud mitmevärvilisi jooni uurima. Lamp heitis seinale ta suure varju, joonistas teravalt välja profiili.

See oli umbes viiekümneaastane, keskmist kasvu mees. Tugevate põsesarnadega laias näos tõusid esile hallisegused puhmaskulmud. Oli näha, et tema kortsudest küntud lauba taga liiguvad mõtted aeglaselt, kuid seda järjekindlamalt.

«Nii et siis terve soo?» küsis esimees kaardilt pilku tõstmata.

«Terve soo,» kinnitasin mina.

Jutt kaldus eelseisvale tööle. Esimees näis suhtuvat sellesse skepsisega, kuigi ei toonud ühtegi argumenti oma hoiaku tõestamiseks. See sundis mind kõnelema seda enesekindlamalt, seda veenvamalt. Kuid lõplikult ma ta kahtlusi siiski hajutada ei suutnud, sest kui ta püsti tõusis, et minema hakata, lausus ta: «Ei noh, laske aga käia. Miks ta siis kasu ei too, kui kõik sedasi läheb.»

Tal oli ukselink juba peos. Seal jäi ta seisma.

«Näh, pidin peaaegu unustama. Teie komandeerimistunnistus.» Ta tõmbas selle põuetaskust ja ulatas mulle. «Ma hommikul, kui nime ütlesite, ei saanud hästi aru. Pärast vaatan: Andres Ojari, Peetri poeg... Oled viimati Sooserva Peetri poegi või?»

«Niisiis mäletatakse meid veel siin,» täitis mind rõõmus elevus, «mäletatakse, kuigi me pole pärast linnakolimist kordagi Aoveres käinud.» Selles teadmises ning ootamatus üleminekus «sinale» oli midagi nii hubast, et pidin tahtmatult naeratama.

«Jah, nüüd tunnen ära,» sõnas esimees ja haaras mu käe. «Täpselt niimoodi naeratas ka Sooserva Peeter... Missugune tore mees ta küll oli!»

Ma mäletan oma isa vähe. Tõsi küll, olen katsunud temast pilti luua ema jutustuste järgi. Kuid emal oli raske sellel teemal kõnelda. Ja kõikidest pingutustest hoolimata on jäänud isa mulle kaugeks, suurelt osalt isegi salapäraseks isiksuseks.

Muidugi istusime uuesti laua äärde. Ja kuigi ka esimees kõneles isast sententsi järgi «de mortuis nil nisi bene», ometi läks mul süda imelikult soojaks.

Hämar jahedavõitu tuba muutus hubaseks, vestlusse tuli kodune usalduslik toon. Ja kui ta küsis, kuidas on käinud meie käsi pärast Sooservalt lahkumist, jutustasin talle sellest nagu heale tuttavale kunagi.

... Algul peatusime tädi juures eeslinnas, kuni saime samas tänavas omaette korteri. Ema hakkas Vaarmani puuviljatehase aias tööl käima, Jürist vend sai õpipoisikoha masinavabrikusse. Kuid sõda lõikas kõik läbi, põletas korteri, võttis venna. Tuli alustada otsast peale... Tollal õppisin ma juba keskkoolis. Siis järgnes ülikool. Olin kolmandal kursusel, kui ema lõplikult voodisse jäi. Ja nõnda ta surigi, niisama vaikselt ning märkamatult, nagu oli elanudki.

«Jah, nii see inimeste elu on...» tähendas esimees mõtlikult. «Rähkled, püüad, teed plaane — kuni oled korraga vana ja elu on libisenud minema nagu liiv sõrmede vahelt... Ega siingi oleks targemat olnud — sõja ajal põles ka Sooserva maha —, kuid siiski: ma ei mõista, miks Anna linna kolis?»

Mulle oli see alati selge olnud: kergem töö, lastele hariduse andmine — põhjustest pole puudu. Kuid too õine vestlus lõi mu kindlatesse veendumustesse esimese mõra, ja märkasin kohkudes, et ma isegi oma ema õieti ei tundnud. Millal oli mul selleks aegagi? Minu maailm koosnes õpingutest, teadmisjanust, edasitormamisest. Ka ema tõelise portree pidin ma looma enese jaoks alles siis, kui ema enam ei olnud. Meenutasin üksikuid detaile, neile lisandus uusi ja uusi, kuni kõik hakkas paistma uues valguses. Vaevalt hellitas ema linna suhtes erilisi illusioone; selleks oli ta liiga arukas. Kuid elada edasi Aoveres, näha iga päev sood, mis hävitas isa tervise... Seepärast ei sõitnud ta enam iialgi siia, seepärast ei meeldinud talle, et õpin hüdromeliooratsiooni...

Olen kindel, et selles peitusid tõelised põhjused. Tollel ööl ma seda veel ei teadnud. Ent jutt libises peagi edasi, ja kui esimees päris, millal ma ülikooli lõpetasin, vastasin kerge üleolekuga:

«Juba kolme aasta eest. Jõudsin vahepeal Orumäe masina-traktorijaamas inseneriks olla ja naisegi võtta.»

«Või siis juba naisemees? Kuid mina mõtlesin...»

Esimees silmitses kaaluvalt mu kuube, millel puudus üks nööp.

«Õpib veel Kunstiinstituudis... Ja siiasõit tuli mul ootamatult,» pomisesin ma otsekui vabanduseks. Ja see oli viga, mida poleks tohtinud teha.

«Ei noh, arusaadavalt,» tõttas esimees kinnitama, kuid midagi oli siiski purunenud. Jutt ei võtnud enam vedu.

Esimees läks. Mina aga jäin istuma ja vajusin mõttesse.

See esimehe pilk... Mis on temal asja minu kuuega! Ma võisin selle nööbi ka täna soos kaotada! Mis on siis lõppeks tähtsam, kas Kunstiinstituut või üks nööp!

Pähe tulvas vastuseid, mida oleks pidanud ütlema. Ainult see vastus, mille laususin, oli viga. Mu mõtted rippusid kramplikult nööbi küljes. Ma petsin end kujutlusega, nagu seisneks kõik ainult nööbis, ega tahtnud kaugemale vaadata. Kuid mõtted olid juba kistud sellele kahtlustuste ning kahtlemiste soisele pinnale, kus nad olid tampinud kõik need viimased kuud...

See oli kahe aasta eest, umbes samal ajal. Ei, natuke varem, veebruaris. Just siis, kui tulin masina-traktorijaamast «Maaparandusprojekti» tööle ja kolisin jällegi oma vanasse üliõpilastuppa. Kunagi polnud ma tundnud sellist vajadust kino, teatri ja pidude järele kui just nondel esimestel linnanädalatel. Kuusid kestnud üksluine töörühmamine Orumäel oli viinud vaekausid tasakaalust välja — ja ma tormasin nüüd teise äärmusesse. Ma lihtsalt tahtsin näha lõbusaid inimesi, kuulata muusikat, tantsida, vestelda... Ei mäleta enam täpselt, kuidas sattusin Kunstiinstituudi vastlaballile. Arvatavasti muretses kutsed Ülo Karden. Igatahes seal ma olin. Seisin uisuteeks dekoreeritud tantsusaalis, mille seintelt vaatasid vastu kelgutajad, suusatajad ja groteskne vanamees, kes oli vurriluu habemesse tõmmanud. Maalitud kuuskede vahel mängis estraadiorkester.

Olin tantsinud juba mitu tantsu, kui märkasin t e d a. Õieti märkasin küll ainult paari väga uudishimulikke silmi, kuid sellest piisas, et huvi äratada. Ma palusin ta valsile. Ta tuli. Ta tantsis hästi. Kuid ma tajusin, et tantsust võtab osa ainult ta keha, vaim aga viibib kusa-

gil mujal. Kuidas võisin ma seda taluda? Ma olin lõbus ja tahtsin, et samasuguses ülemeelikus tujus oleksid teisedki. Minus tekkis trotslik soov: raputada ta vaim üles sellest ükskõiksusest, millesse see näis olevat uppunud. Kuid see õnnestus mul väga vaevaliselt, nii et otsustasin panna viimase välja ja väsitada neiu kiire fokstrotiga. Siis peab ta ikkagi alla tulema tundmatutest kõrgustest, kus ta oma mõtetega viibis. Ent seegi katse lõppes nurjumisega. Liigitasin ta lootusetute juhtumite lahtrisse ja tulin einelauda suitsetama.

«Aa, siin sa oledki,» tervitas mind ootamatult Karden. «Sihid kõrgele... Õnn kaasa!»

Ma ei saanud aru, kuhu ta tüürib.

«See on ju Ellen Riives, professor Riivese tütar,» seletas Karden rutates. «Uhke tüdruk... Aga, pagana pihta, ega sooloodijadki pole papist poisid!»

See uudis ei teinud mulle mingit rõõmu. Vastuoksa! Mu tuju langes. Kui nüüd teisedki mõtlevad, ja Ellen Riives muidugi eelkõige, et... sihib kõrgele!

Hakkasid kõlama valsihelid. Ma ei läinud saali. Süütasin uue sigareti, mõtlesin oma mõtteid. Ja korraga oli Ellen ise kohal, et mind tantsule paluda.

Ma olin sellest üllatatud. Kuid veelgi rohkem üllatas mind Elleni väljanägemine. Ta oli erutatud, pruunid silmad särasid, nägu hingestas intensiivne mõte. Sellele valsile elas ta kaasa kogu olemusega, see oli midagi erakordset minu arvates. Kuid see oli erakordne ka tõeliselt, traagiliselt erakordne, nagu ma praegu tean. See tants oli ju tingitud meeleheitest, see oli väljakutse Eerik Roosalule, kes seisis sealsamas uksepiida najal. Ja mina ei taibanud midagi... Ent kui oleksingi taibanud?... Milleks targutada! Tulin koju, mantlihõlmad lahti, südames seletamatu õnnetunne.

Ma polnud armastust kunagi kuigi kõrgelt hinnanud — ja nüüd maksis see kätte. Oleks mulle keegi jutustanud, kui võimetud on mõistus ning tahe tunnete puhul, ma oleksin ta välja naernud. Ent nüüd lendasid ka minu peast kõik valemid ning probleemid kuradile ja nende asemele tulid mõtted: kuidas teda jällegi näha? kuidas temaga jällegi kõnelda?

Ent niipea kui sellised mõtted sind põletavad, leiad sa alati tee... Need pikad jalutuskäigud, need pühapäevased suusaretked, teater, kino, vestlused... Kui palju võtsid need aega, ent ometi kui palju ma tollel talvel ära tegin! Rõõm, jõud ja armastus otsisid väljapääsu tegudes, võitmatus soovis midagi suurt korda saata. Ma võisin istuda öid läbi jooniste ning projektide kallal, ideid lihtsalt voolas pähe. Oleksin tahtnud, et mu käsutuses oleks kümme, kakskümmend inimest, terve «Maaparandusprojekti» kollektiiv, kes teostaks mu mõtteid. See oli niisugune loomisrõõm, et ükski ülesanne ei paistnud raskena, et sõna «võimatu» tundus solvamisena.

Ja siiski jäi Elleni hoiak minu suhtes kuidagi kõhklevaks. Tõsi küll, mõnel korral elas ta siiralt kaasa mu unistustele saata korda midagi suurt. Elas kaasa nii, et ma tundsin, kuidas kaks südant võivad tuksuda samas taktis, nii et vaimustusin, sattusin hoogu ega märganudki, et jutu tuum kipub uppuma erialastesse terminitesse.

Kuid sealsamas muutus ta jällegi kõrvaltvaatajaks ja ma tajusin ta silmade vaagivat pilku.

Jah, see oli mu esimene tõeline armastus, ja ainult seetõttu suutis see heita mind nii kõrgele lootuse tippudele ning nii sügavale meeleheite kuristikkudesse. Mul polnud ju varem vastassugupoole jaoks aega leidunud. Üliõpilaspõlve põgusad kiindumused olid minust möödunud jälgi jätmata.

Niisugune selgusetu olukord kestis paar kuud ja hakkas muutuma piinaks. Mitte ainult mulle, vaid minu hämmastuseks ka Ellenile. Mul ei olnud mingit plaani, ma ei osanud midagi otsustada. Tundsin ainult, et kõik läheneb mingile kriitilisele punktile. Ja ma ootasin ning ühtlasi kartsin seda silmapilku. Minna otserünnakule ja tulla tagasi naeruväärse kaotajana — see mõte pani mind võpatama. Ent ühtlasi sundis see otsima teed, kuidas rünnata sedamoodi, et jääks vabaks auväärne tagasitee nurjumise korral. Ja kes otsib, see leiab...

Töötasin tollal ühe projekti kallal. Ja järjekordsel kohtumisel küsisin Ellenilt nagu möödaminnes, mida

ta arvab, kui ma pühendaksin selle töö oma esimesele tõelisele armastusele — Ellen Riivesele.

Me jalutasime parajasti iidse pargi põlispuude all kevadõhtuses hämaruses. Valisin meelega selle silmapilgu, et ta ei näeks mu nägu.

Ellen jäi seisma. Tundsin, kuidas mu süda taob. Siis lausus ta vaikselt: «Mina ei saaks ühelegi tööle enam niisugust pühendust panna.»

See oli hoop. Kinnitasin enesele, et mul pole õigust Elleni minevikule, et tema aus vastus väärib igati lugupidamist, kuid tundsin ometi solvumisega segunevat pettumust, armukadeduse närivaid piinu. See oli täielik mõtete ning tunnete segadus, mis minus mässas, kui olin saatnud Elleni majaukseni ja kõndisin kodu poole mööda kevadöisi vaikseid tänavaid. See meeleolu hoidis mind järgmisegi päeva oma võimuses, kiskus kord käed rusikasse, sundis hambaid kiristama, ent muutis mu sealsamas idiootlikult härdaks ning sentimentaalseks.

Ülejärgmisel päeval otsis Ellen ise mu telefoni teel üles. Määrasime kohtumise kella kaheksaks. Mõtlesin kogu õhtupooliku, et ma ei lähe, kuid jõudsin siiski veerand tundi varem kohale. Ja kui nägin teda tulemas, ununesid valmismõeldud sõnad. Nägin Elleni näost, et ta on otsustanud, otsustanud minu kasuks. Eelmine päev näis halva unenäona. Kõik kõhklused paistsid naeruväärsetena. Kas võis ta siis ette teada, et meie teed kunagi ristuvad? Ma ei abiellu ju tema minevikuga, vaid tema enesega! Sellel õhtul astus ta esimest korda mu toapugerikku...

Sinna üliõpilastuppa oleksime pidanud jäämagi. Olgugi et see oli väike ning armetu. Mälestused tollest meeletust kevadest andsid siin kõigele kirjeldamatu võlu. Iga asi otsekui sosistas: «Kas mäletad?...»

Kuid professori tütar — ja korraga kõikide mugavuste keskelt sellesse tudengituppa, sellesse «vigvami»! Pealegi kui nende majas oli ruumi lahedalt.

Mulle on lõikunud mällu, kui Ellen mind esimest korda oma koju viis. Juba esikus tõusis ninna poonimisvaha ja raamatute meeldiv lõhn. Kõik oli siin kena ning maitsekas, ent kuidagi nagu aristokraatlik — ja

jahe. Just seda jahedustunnet, mis hõljus kogu majas, tajusin väga selgesti. Ja seda ei hävitanud uhke sisustus, lahke vastuvõtt; ei, seda ei hävitanud miski.

Ma ei oska seda kuidagi seletada, sest iga seletuskatse oleks siin nonsens, ent mingil moel peegeldub asjades, esemetes nende omaniku olemus. See on seda kummalisem, et rõhuv enamik neist on ju vabrikutoodang, massikaup. Ja ometi võib üks ja seesama ese erinevates keskkondades mõjuda sulle erinevalt.

Elleni ema oli viiekümnendates eluaastates naine sirge, majesteetliku rühiga. Tema pilgus oli midagi järelemõtlikku ning kaaluvat, mis andis ta näole natuke karmi ilme. Võis näha, et ta oli harjunud majapidamises vastutama.

«Kui professor Riives veel elas,» nõnda alustas ta kohvilauas paaril korral juttu. See väljend jäi mulle meelde just oma kummalisuse tõttu — nimetada oma meest professor Riiveseks. Ja Ellengi oli kodus teistsugune, kuidagi kauge ning enesessetõmbunud...

«Ma vististi ei meeldinud su emale, Lepatriinu?» küsisin ma, kui olime jäänud kahekesi.

«Ah, mine nüüd!» tõrjus Ellen. «Ta on alati niisugune olnud. Kuidas oleks isa muidu töötada saanud? Ema pidas kogu isa eluaja varjatud võitlust külalistega, kuid harjumus — see on ju inimese teine mina.»

«See kõik on ju õige, ent... mina pole külaline!»

«No muidugi. Ta teab seda, ta teab kõik. Ema on alati ütelnud, et tema ennast minu valiku vahele ei sega... Kuid ka temast tuleb aru saada. Meie majas on kõneldud alati vaid ajaloost, kunstist, kirjandusest. Korraga sõidad sina sisse oma ekskavaatorite, kraaviatrade, traktoritega... Mida tead sa vendadest Gracchustest?»

«Seda, et su isa kirjutas nendest monograafia.»

«Seal sa siis oled, põikpea, sooloodija,» ja Ellen sakutas mind juustest.

Kui lihtne oli siis kõike lahendada!... Ja korraga tuli mul seal kolhoosi võõrastetoas pähe, et võib-olla ei märganud esimees mitte midagi ja kõik on ainult mu enese ettekujutuse vili.

II

Praegu ei tundu see mulle mingi rabava üllatusena, et surnutel on mõju meie igapäevasele elule. Lõppeks on neid ju sadu kordi rohkem kui elavaid! Kui mõtelda kõikidele sugupõlvedele, kellede luud-kondid mullas puhkavad, siis... Ja ometi elavad nad ja sunnivad elavaid endiga arvestama, sunnivad oma tööga, saavutustega, mis piiravad meid kõikjalt nagu eeskujud ja nagu etteheited. Aeg on kustutanud surnute portreedelt inimlikud nõrkused, ümbritsenud nende elutööd kirka säraga, mis tekitab peaaegu pühalikku aukartust. Ja see kõik muudab võitluse nendega niisama hästi kui lootusetuks. Nad on nägematud, nad on tabamatud, ent siiski suruvad nad sind raudse rõngana.

Seda kõike õppisin ma tundma Riiveste majas.

Usun, et oleksin Elleni isaga kindlasti hästi läbi saanud. Jutustuste järgi olnud ta natuke eluvõõras oma ala spetsialist selle sõna kõige täpsemas mõttes; see tähendab, et ta teadis üha rohkem ja rohkem ikka kitsamast ning kitsamast ajaloolõigust, kuni murdis end selles punktis rahvusvahelise tunnustuseni. Fotod kujutavad teda kergelt kohmaka ning nurgelise mehena, pikliku näoga, mille ilme kõneleb vaatlevast loomusest, üksiolekust oma mõtetega. Raske on kujutleda teda väljaspool raamatuteriiki, mingi teoinimesena keset tormitsevat elu. Ja seda pole ta ka iialgi olnud. Oma majaski piirdus ta võimutäius ainult kabinetiga. Seal olevat ta olnud tõesti paindumatuks diktaatoriks.

Niisugune oli ta elavana oma vooruste ning nõrkustega. Surnuna aga muutus ta valitsejaks kogu majas. Kõike ning kõiki mõõdeti temaga. «Kui professor Riives veel elas...» See lause oli kaotanud ammugi tolle kummalise paiste, mis viirastus mulle esimesel korral. Nüüd kõlas see etteheitena emand Riivese suus.

Muidugi olin ja olen ma professor Riivese kõrval null. Ent mida siis temagi minuvanusena ära oli teinud? Ja kui ta oleks pidanud elama niisuguses reliikviate muuseumis, milleks emand Riives kogu maja

pärast tema surma muutis!... Kuid esimesel aastal ei osanud ma seda kõike tähele panna.

Esimene abieluaasta — see ütleb kõik. Kui palju uusi jooni avastame me lakkamatult teineteises. Pole veel välja kujunenud rutiini, kokkupõrgetest aitab üle tunnete värskus... Tollel aastal sõitsin igal nädalal vähemalt kord linna. Mäletan sügisesi külavaheteid, kus tuli kogu keha raskusega vajutada rattapedaalidele, kus käed kohmetusid leistangi hoides. Üle aedade kaarduvate puude kuldkollased oksad pärlendasid piiskadest. Ja ma sõitsin maha kümneid kilomeetreid, et näha Ellenit, olla temaga koos üksainuke päev.

«Oleme täna terve öö üleval. Hommikul sõidad sa ju jälle ära...»

«Ma pean, Lepatriinu.»

«On seal soos siis sind tõesti nii hädasti tarvis? Mida nad sulle ikka teevad, kui lähed alles teisipäeval?...»

«Mis nad nüüd teevad, aga...»

«Ütle, et olid haige. Jah, muidugi. Just niimoodi ütle,» vaimustus Ellen oma mõttest.

«Ma olen halb valetaja. Ja kes seda usukski, et jäin just linnas haigeks, soos aga olen terve kui purikas.»

«Noh, kaeba seal ka paar päeva, et tervis pole korras... Ei, ei, mina hommikuks kella helisema ei pane ja sind üles ka ei aja. Mitte ei aja, sa vana sookoll.»

Näen veel praegugi vaimusilmaga neid pühapäevaõhtusi dialooge, mis kordusid kümnetes variantides. Küll viskas ta mind vahel padjaga, küll keeras näo seina poole, kuid hommik leidis meid ikka teineteise embusest, kellatirin sundis teda mind müksama ja kahetsevalt lausuma: «Mine siiski. Võib-olla saad muidu pahandada... Kuid katsu seekord juba reede õhtul tulla.»

Ma muidugi lubasin, kuid aruharva õnnestus mul oma lubadust pidada. Ometi tegi mõte Ellenile sooski tampides südame soojaks. Teada, et kusagil oodatakse sind, igatsetakse sinu järele... Võib-olla peituvad paljude hilisemate saavutuste eod just niisugustes tunnetes?...

Too oli ühel hilissügisesel reedeõhtul, ühel noist har-

vadest õhtutest, kui mul õnnestus oma lubadust pidada. Pingutasin kameraaltööde kallal, istusin nende taga õhtuti, kaks petrooleumilampi põlemas, ja võitsin terve päeva.

Jõudsin kohale väsinuna, püksid poripritsmeid täis. Ellen avas ukse.

«Kui tore, et sa tulid!» hüüatas ta mind nähes, kuid kohmetas samas ja jätkas sosinal: «Ära vihasta, kuid ... ema oli meile külla kutsunud Roosalu... Ma tõesti ei tea, miks. Nad istuvad söögitoas, kohvilauas... Pese end vannitoas, tõmba teine ülikond selga ja päästa mind sellest neetud olukorrast.»

See võis olla, ei, see oli kindlasti neetud olukord! Eerik Roosalu — see oligi too Elleni minevik, mida pidasin igavesti mahamaetuks. Kas pidi see uuesti ellu ärkama?

Nägin teda otsekohe, kui tuppa astusin. Ta oli umbes minuvanune, kuid natuke pikem ja kõhnem. Korrapärased näojooned, rahulikud tumedad silmad — kõik harmoneerus nii hästi ta korralikult kammitud juustega, kogu ta olemusega.

Kõige rohkem aga hämmastas mind see, kui sundimatult ta tugitoolis istus. Kergelt lõtv kehahoiak, jalg üle põlve, sigaret peente sõrmede vahel. Kõik rääkis sellest, et niisuguse ümbrusega on ta harjunud maast madalast.

«Palun, saage tuttavaks: kirjandusteaduse aspirant Eerik Roosalu — ja minu abikaasa...»

Tajusin Elleni hääles värelevat ärevust, emand Riivese tähelepanelikku pilku.

Roosalu tõusis, tundsin oma pahklikus kämblas ta peenekondilist kätt. Siis istusime jällegi laua ümber, millel aurasid kohvitassid. Ja jällegi jätkus vestlus. Räägiti kunstist, kirjandusest, muusikast.

Minul polnud siin suuremat ütelda, ainult kuula ja vaata. Tavalises olukorras oleks see mulle kindlasti head meelt valmistanud: missugune keskkondade erinevus, kui ma veel mõne tunni eest soos tampisin! Kuid teadmine, et Ellenil ja Roosalul on ühiseid mälestusi, häiris mind.

Silmitsesin end vargsi peeglist. Silmitsesin ja võrd-

lesin. Mulle vaatas sealt vastu tugevama lõuajoonega nägu, jonnakalt laubale kippuva tumeda juuksesalguga. Näojooned olid karmimad, suu meelelisem. Tema omaga võrreldes jättis mu nägu mulje portreest, mille kunstnik on maalinud laiade julgete pintslitõmmetega.

Minu pingutatud rahulikkus kandus Ellenile. Ta tundis end ilmselt ebamugavalt.

Ainult Roosalu ei paistnud midagi märkavat. Mõtlikult harutas ta lahti mingit keerukat kirjandusprobleemide kera, mängis faktide, tsitaatide ning seisukohtadega, mida laskis nii osavalt üksteisega kokku põrgata, et lõpptulemuseks oli ümmargune null või suur küsimärk. Tema külm analüütiline mõistus tekitas minus aukartust.

«Miks sa ta kutsusid? Ja palusid veel tulevikuski sisse astuda!...» ründas Ellen ema, kui Roosalu oli lahkunud.

«Mina tunnen Eerikut juba sellest ajast, kui ta veel liivakastis mängis. Milleks lõhkuda häid suhteid? Tema isa on tunnustatud kunstnik, kateedrijuhataja. Kahe aasta pärast kaitseb Eerik oma kandidaaditööd. Me ei tea veel, kui kõrgele tema võib lennata.»

«Kuid mina ei taha! Ei taha, et ta tuleb!»

«Elus peab tegema sageli, mida sa ei taha. Elu nõuab suurt joont, suuremeelset suhtumist...»

Kui läksime Elleniga oma tuppa, ei leidnud me kohe õigeid sõnu, õiget teemat. Roosalu külaskäik nagu kummitas. Järsku embas Ellen mind otse meeleheitliku kirega, klammerdus tugevasti mu kaela ümber.

«Mida see külaskäik ikka loeb! Meie jääme ju alati teineteise juurde, sa karupoeg?»

See tunnetepuhang tuli nii ootamatult, et ma ei mõistnud midagi ütelda peale tavaliste rahustussõnade. Kuid nendestki pidi hoovama seda õnnetunnet, mis täitis mu hinge. Minevik oli jäänud minevikuks!

Ent ma ei suutnud võidurõõmu ning õnnetunnet enesele pidada, ma tahtsin neile ikka uusi kinnitusi saada. Ja nii ei lasknud ma Roosalu nime vestlusest kaduda. Tegin paar iroonilist märkust tema istumise-astumise kohta. Ja siis tabas mind uus ootamatus.

«On mis ta on,» tähendas Ellen, «kuid tema käitumisest oleks sul palju õppida.»

Selles oli kibedat tõtt. Kust kohast mul nooruses neid peeni kombeid õppida oli, nii et nad sisse said kuluda? Kuid seda mulle niisugusel momendil ütelda... See oli meie esimene tüli. Hiljem me muidugi leppisime, ja esmaspäeva aovalguses sõitsin minema hea tujuga. Ellen, hommikumantel seljas, kingad paljaste jalgade otsas, saatis mu aiaväravast välja, seisis seal senikaua, kuni kadusin tänavanurga taha.

«Kõik on korras, kõik on hästi,» tiksus peas. Kuid ometi jäi meie vahele midagi — ma ütleksin — varitsevat, arvestavat. Midagi niisugust, kus kumbki ei ütle täit tõtt, vaid valib välja ainult selle, mis peaks teisele meeldima.

Sellel hommikul oli tuul tagant. Teed olid tahenenud. Jalgrattasõit ei nõudnud erilist pingutust. Ja sellel tagasiteel küpseski minus mõte: rabada neid kõiki mingi suure ning võimsa ülesande lahendamisega, mis kaaluks üles Roosalu kandidaaditöö. Teadsin, et niisuguse ülesande saamine on üsna ebareaalne. Lõppude lõpuks olen ma siiski noor insener. Kuid siis meenus mulle, et ka Roosalu ei saa oma tööd enne kaht aastat valmis. Kaks aastat on pikk aeg, selle jooksul võib kõike juhtuda. Peaasi — silmad lahti hoida ja mitte lootust kaotada!

Välitööd lõppesid novembris. Ees ootas talv, mis tähendas töötegemist instituudis, elamist linnas. Tavaliselt sümboliseeritakse selle aastaajaga midagi karmi ning kõledat. Minu elus aga oli too talv võib-olla kõige õnnelikumaks ajajärguks.

See esimene tüli oli muutnud meid teineteise suhtes ettevaatlikumaks, arvestavamaks ja hellemaks. Käisime palju teatrites, kontsertidel, kunstinäitustel. Püüdsin igati kohaneda selle kirjanduse- ja kunstimaailmaga, millele omistati nii suurt tähtsust Riiveste majas. Midagi mulle sellest muidugi külge jäi, kuid Elleni vaimustust suutsin jagada harva. Eriti külmaks jätsid mind kunstinäitused, kui väga ma ka püüdsin aru saada maali kompositsioonilistest alustest, kolo-

riidist, komplementäärvärvidest ja muust, mis moodustasid Elleni õpingute sisu.

Mul oli ju oma töö, omad probleemid. Ja kevadisel kunstinäitusel see mõranemine algaski. .

Teadsin juba siis, et eeloleval suvel ma ühtegi suurt uurimisobjekti ei saa. Pealegi pidin ruttama Valgjõe massiivi kuivendusprojekti lõpetamisega. Ja korraga — mine aga näitust vaatama! Otsustasin, et ma ei lähe, kuid läksin siiski, niipea kui Ellen oma uue helehalli kevadmantliga mu laua juurde tuli.

Näitusel olid mu mõtted üsna laokil. Olin jõudnud talve jooksul veendumusele, et kunstiarvustajat minust ikkagi ei saa, ja seetõttu tähendas kunstiküsimustesse süvenemine mulle vaid sõelaga veekandmist. Mu silmad vahtisid küll lõuendeid, mõttes aga mõlkus soov koju saada.

«Sa ju ei vaatagi,» lausus Ellen etteheitvalt.

Tõrjusin selle märkuse leebelt tagasi. Ja just siis kohtusime Roosaluga. Ta kerkis nii ootamatult esile skulptuurigrupi tagant, mis kujutas tööle ruttavaid kaevureid, et Ellen lausa jahmatas.

«Oo, pardon!» noogutas Roosalu vabanduseks ja naeratas. «Tõepoolest, maailm on väike.»

Viimasel kahel nädalal polnud ta meil käinud ja ma olin hakanud juba unustama tema olemasolu.

Selles polnudki midagi nii iseäralikku. Tollel hilissügisesel õhtul, kui kohtusime esmakordselt, nägin ma temas ainult neid jooni, mis muutsid ta võistlejaks. Talve jooksul oli mul võimalik tundma õppida Roosalu teist palet, vaagida ta loomuse plusse ning miinuseid — ja mu esialgne hirm kaotas palju oma hädaohtlikkusest. Mäletan, kuidas mind algul vihastas Roosalu võimetus millestki vaimustuda. Pidasin seda enese naeruvääristamiseks, kui ta analüütiline mõistus leidis otsekohe üles igasuguse vaimustuse nõrgad kohad ja muutis kõik oma skepsisega tühiseks. Tema lõdvast kehahoiakust, passiivsest eluvaatlusest hoovas midagi mulle vastuvõtmatut. Võttis aega, kuni taipasin, et just oma siira vaimustumisvõimega olen ma temast üle, et just see on meil Elleniga ühine joon. Ja mu suhtumine Roosalusse muutus palju leplikumaks, võiks

öelda — isegi heatahtlikuks. Tabasin end kord vallatult mõttelt: kui õige kallata talle pähe tass kohvi või anda vastu põske hele laks? Kuidas ta reageeriks? Kui paksult teda õieti katab see tsivilisatsioonivaap ja missugune savi võib selle all peituda?...

«Mis mulje näitus ka jätab?» küsis Roosalu.

«Ei oska veel midagi öelda. Alles praegu tulime,» lausus Ellen ja lisas: «Aga sulle?...»

«Sisuliselt ja temaatiliselt on ju kõik väga uus, väga tänapäevane, aga...» Roosalu kehitas õlgu, «aga uus sisu nõuab ka uut vormi. Niisugust sisu ja vormi ühtsust, et vaataja tunneks: «Jah, see on tõesti meie tänapäev!», et vaatajani tungiks kunstiteose alltekst, mis teda erutaks, mõtlema paneks. Meie ajastu realism võib olla lihtne ainult väliselt, sisuliselt peab ta olema komplitseeritud. Kui aga võtame näiteks tolle maali seal...»

Nagu iseenesest muutus Roosalu meile näitusejuhiks. Ei saa öelda, et see mulle eriti oleks meeldinud. Ja kogu see lugu hakkas mulle veelgi vähem meeldima, kui nägin, missuguse tähelepanuga Ellen teda kuulab.

Valgjõe projekt lendas mu peast kus kurat. Hakkasin hoolikalt jälgima Roosalu mõttekäiku ja pidin enesele hammast purres tunnistama, et see mees mõtleb uudselt, originaalselt ja siiski nii sugestiivselt, et veenab sind oma kiretust toonist hoolimata.

Mäletan, kuidas mind rabas Roosalu arutelu tuleviku kunstist. Ta rääkis nimelt, et realism, mis möödunud sajandite maalikunstis sageli ka lihtsalt fotograafia aset täitis — kui palju on mineviku kunstnikud maalinud portreid! —, seesama realism on sunnitud taganema värvilise foto ees. Tõenäoliselt hakkavat varsti tulema niinimetatud fotomaale: kunstnik-fotograaf seab vastavate dekoratsioonide vahele soovitud stseeni kostümeeritud isikutega — ja hakkab plõksutama!... Tuleviku kunst pidavat nagunii loobuma võistlusest värvilise fotoga ja katsuma mingil uuel viisil puudutada inimhinges seda, millele fotomaali ja tehnikaga ligi ei pääse.

Silmitsesin Roosalu ja tajusin korraga, et ta pole

lihtsalt tsivilisatsioonivaabaga ületõmmatud savi, vaid puhas portselan. Ahnelt kuulava Elleni erutatud nägu meenutas hädaohtlikku paralleeli vastlaballilt. Tundsin, et pean midagi ette võtma, kiskuma end lahti sellest sireenilaulu mõjust. Püüdsin mõttes vaimustuda töödest, mida Roosalu laitis, halvustada kunstiteoseid, mida ta kiitis. Mind haaras kiuslik soov mõtestada töid vastupidiselt tema seisukohtadele.

Maali ees, mis kujutas surmtõsise näoga meest pargipingil ajalehte lugemas, sisendasin enesele mõtte, et kindlasti leidis too enese kohta lookese lehe satiirinurgast. Naise portree puhul avastasin ebatüüpilisuse — kunstnik on maalinud ta vaikivana, kinnipigistatud suuga.

Kui aga Roosalu hakkas kiitma maali, mis kujutas kahte malemängijat, puhkesin naerma.

Maal võis olla tõesti suurepärane malelaua kohale kummardunud mängijatega, kellest üks hoidis peos piipu, kellede ümber hõljus vooglev suitsuvine. Usun, et hästi oli tabatud ka mõlemate ilme ja kogu mõttepinge atmosfäär, millest rääkis Roosalu. Kuid mina nägin ainult seisu malelaual ja mu hinge täitis meeletu võidurõõm.

«Mis siin nii naljakat on?» küsis Ellen arusaamatult. «Vaata ainult, kui pingutatult nad mõtlevad!»

«Mõtlevad? Mis asja? ... Need on ju purulollid, kes niisuguses seisus veel mõtlevad. Must on ammu mati saanud ja partii on läbi!»

«Ja see siis ongi kõik, mida sa näed,» tähendas Ellen. «Niisugune pisiasi...»

«Käesoleval juhtumil on just see pisiasi kogu maali aluseks. Ilma selleta poleks olnud võimalik seda tööd üldse luua. Kui aga alus on viltu, millest siin siis vaimustuda?»

«Sul oli õigus, Eerik, et tänapäeva inimene on komplitseeritud nähtus ja vajab seetõttu ka komplitseeritud kunsti,» naeris Ellen kuidagi rabedalt.

«Komplitseeritud või mitte,» urisesin ma, «kuid malemängust ma siiski niipalju taipan, et võin kindlasti ütelda — selles seisus pole enam midagi mõtelda!»

Elleni silmades oleks nagu välgatanud midagi kurja,

ent samas naersid need jällegi. Ta võttis mul käe alt kinni ja vedas mu ära selle maali eest.

«Tule juba kord. Siin pole maleklubi, vaid kunstinäitus.»

Kusagil sügaval südamesopis tundsin kerget piinlikkust äsjase naeru pärast. Kuid sellest ei tehtud enam väljagi. Roosalu jätkas oma arutlusi ja Ellen kuulas teda otsekui veelgi andunumalt.

Lahkusime kunstinäituselt kolmekesi. Väljas võttis meid vastu salalik kevadtuul, mis võib päikesepaistel olla nii hellitav ja vilus nii võpatamapanevalt jahe. Tänavanurgal pani ta tolmu meie jalgade ees keerlema. Majade varjud lõikasid pooleks tänavasillutise, kõnnitee ääres kasvasid hiirekõrvus kased.

«Hüvasti, Eerik,» naeratas Ellen. «Oli väga huvitav ning õpetlik õhtupoolik.»

Roosalu kergitas viisakalt helepruuni kaabut ja pöördus vasakule. Ta hele suvemantel kadus silmist.

Ellen oli mu vastu sõbralik, tervitas naerunäol vastutulevaid tuttavaid. Mu südames pesitsev piinlikkustunne hakkas haihtuma. Kõik on unustatud, kõik on hästi. Ja küllap seetõttu mind tabaski järgnev nii ootamatult.

Meie toas laskus Ellen diivanile ja ta huulilt tuli sügav ohe.

«Oled väsinud, Lepatriinu?»

«Jah, muidugi olen väsinud,» lausus ta teravalt ja hüppas püsti. «Olen väsinud su taktitusest, su barbaarsusest. Missugust häbi pidin tundma sinu pärast Roosalu ees!»

Ta suured pruunid silmad täitusid järsku pisaratest.

«Ellen, kallis,» pomisesin ma rabatult.

«Mine eemale! Mine... See on kõige koledam asi maailmas, kui pead häbi tundma teise inimese pärast!»

Nutt muutus veelgi tugevamaks. Ellen paiskas mulle näkku etteheiteid.

Püüdsin teda rahustada, kuid see valas ainult õli tulle. Nõustusin südames küll sellega, et oleksin pidanud käituma ning väljenduma teisiti, kuid teha sellest väikesest asjast niisugune number... Ei, nii suure süüdlasena ma end küll ei tundnud. Mu pilk langes

laual lebavale projektile, läksin vihaseks, hakkasin end kaitsma.

«Mida ma lõpuks nii hullu siis ära tegin?» küsisin kurjalt. «Kas kunstis ei loe siis tõde midagi? Kui meie oma projektides mõnikord vee vastumäge jooksma paneksime, siis öeldakse selle kohta: «Vale!» Roosalu järgi aga tuleb välja, et see on kunst.»

«Ah, jäta juba kord oma lollused! Sina pole kunstist kunagi aru saanud ega saagi. Kuid viisakust maksaks siiski natukegi silmas pidada.»

Edasine sõnasõda ei viinud meid leppimiseni. Alles aeg, see kõikvõimas arst, alles elu oma igapäevaste murede ning rõõmudega kattis ootamatult tekkinud mõra unustuskirmega.

See õhtu on jäänud mulle teravalt meelde, sest see oli esimene niisugune ja peaaegu sümboolne kogu järgnevale aastale, teisele abieluaastale. Teine abieluaasta — võib-olla kõige hädaohtlikum ajajärk igas abielus. Tunnete värskus hakkab kaduma, igapäevase elu lainetevool pole suutnud veel maha hõõruda iseloomude teravaid nurki, kokkupõrked toovad ootamatult päevavalgele seda erinevat, mis asub meie hingede sügavuses. Ja see kõik tekitab valu, muudab umbusklikult ettevaatlikuks.

Ent küllap just seetõttu mäletangi nii hästi kõikide leppimiste mõrkjat magusust.

Tollel suvel ei sõitnud ma enam linna niisuguse enesestmõistetavusega nagu aasta eest. Iga laupäev tõi kaasa ühe ning sama mõtte: sõita või mitte? Kas ei järgne nädal otsa kestnud töörühmamisele jällegi midagi, mis kurnab vaimu rohkem, kui teeb seda kuupikkune soos tampimine? Hirm teadmatuse ees muudab su ebakindlaks, kaksipidised tunded rebivad hinge. Ja kui lõpuks lähedki, sarnaneb see hüppega teadmatusse.

Midagi samasugust pidi ka Ellen läbi elama, tundma tasakaalu kadumist meie abielus. Ta püüdis seda taastada. Jah, kindlasti püüdis. Ainult sellega võib seletada neid meeleheitlikke õrnusehooge, mis vaheldusid teravate kokkupõrgetega. Nende kahe äärmuse vahel tiksus see tunnete ning mõtete pendel, mille amplituud oli kasvanud märkamatult nii hädaohtlikult laiaks.

Ent kõige hirmsam seejuures on meie sajandi vaim, mis põlgab kõike nõrka ning sentimentaalset. Kui mõtlen oma armukadeduse piinadele, visklemistele lootuse ning sünge meeleheite vahel, ja meenutan, et väliselt jäi kõik endiseks — külmavärinad raputavad keha. Möödunud sajandi väejuhid ei häbenenud nutta sõdurite ees lahinguväljal, kui langesid nende parimad kaaslased. Tänapäeval kannatatakse suletud uste taga, tubade vaikuses, maailmale aga näidatakse muretult naeratavat maski.

Mul oli tunne, et minu vastu on ka emand Riives. Ja seda pidi tajuma arvatavasti ka Ellen. Kord talvel, kui välitööd olid lõppenud ja istusin linnas projektide kallal, küsis ta minult: «Kas saad eeloleval suvel endale mõne suure iseseisva tööobjekti?»

Selles küsimuses polnud midagi erilist. Ent ta küsis seda nii kummalisel toonil, et mõistsin selle tagamõtet. See oli ju looritatud kujul seesama märkus, mille oli pillanud emand Riives kord lõunalauas, kui ta rääkis jutuajamisest tuttavatega. Professori väimees!... Niisiis tunti mind tema tuttavate ringkondades selle nime all! Ja muidugi liitus sellega ettekujutus mannetust mehikesest, kelle elu tippsaavutuseks oli abiellumine professor Riivese tütrega.

Söögilauas ei saanud ma kohe aru, ent hiljem meie toas põletas mind see solvamine tulise rauana. Vähkresin öösel unetult ja vandusin oma südames, et järelmaailm peab tundma professor Riivest Andres Ojari äiana.

Ja kui nüüd Ellen selle küsimuse esitas, leidsin end järsku kõige rahulikumalt valetamas:

«Jah, see küsimus on juba otsustatud. Objekt on veel lahtine, aga lõpuks on ka kevadeni aega.»

«Tead, mis? Mul tuli niisugune mõte ... Mis sa arvad, kui võtaksin oma diplomitöö teemaks midagi maaparandajate elust? Sõidaksin suvel sinu juurde ja ...»

«Sa tuleksid?!» hüüatasin ma ootamatust rõõmuhoost haaratuna. Siis armastab ta ikkagi mind! Siis oli see minevasügisene kokkupõrgete aeg ainult ajutine nähtus! Talvel saime hoopis paremini läbi, ja ausalt öeldes, ma kartsin välitööde algust. Sõida jällegi ära, jäta Ellen

siia. Kuid nüüd tuleb ta kaasa ja ... Mu kõri hakkas pigistama teadmine, et kogu mu jutt on vale, et kõik variseb pääsematult kokku.

Ellengi märkas seda ja küsis:

«Sa ei taha, et ma tuleksin? Jätad mu jällegi üksi?»

«Mis sa nüüd, Lepatriinu ... Mõtlesin ainult keskkondade erinevusele. See tuba siin ja ...»

Pöörasin näo kiiresti kõrvale, et ennast koguda. Mu pilk libises üle paksu põrandavaiba, mööda akvarellidega kaunistatud soojavärvilisi tumekollaseid tapeete, üle seinu ääristavate raamaturiiulite. Riidekapil, kirjutuslaual ja voodiotsal peegeldusid lampide vastuhelgid. Ja see toretsev tuba rõhus mind, see oli otsekui materiaalseks muutunud etteheide. Sellega oleks pidanud harjuma lapsepõlvest peale.

«Ära arva, et kartma löön!... Ent kui sa just ei taha ...»

«Muidugi pead sa tulema, Ellen! Missugune suurepärane idee!... Väliuurijad maastikku mõõdistamas... Või veelgi parem — trassi maha panemas ... Või ... Noh, küllap juba motiive leidub. Maastik taustaks. Ja häid tüüpe.»

Mu mõte töötas palavikuliselt selle lobisemise varjus. Ma pean, ma p e a n saama objekti! Hakkasin selles suunas pinda sondeerima juba järgmisel päeval.

Peainsener Robert Sillaots, umbes viiekümne-aastane mees, pööras aeg-ajalt oma kergelt lokkisjuukselist pead, pani peopesa kõrva juurde, et paremini mu juttu kuulda. Tema nägu jäi aga endiselt ükskõikseks.

Kuid polnud mul eelolevalgi suvel suurt objekti loota. Neid oli kogu instituudi peale kõigest kolm, just paras arv vanade inseneride jaoks. Pole võimatu, et senistes plaanides midagi veel muutub, aga...

Järgnevad kuud viisid mu meeleheite piirini. Arutada Elleniga kompositsiooni kavandeid ja teada seejuures, et need lõhkevad ühel päeval seebimullidena. Läksin oma meeletuses nii kaugele, et leidsin end kord lõunavaheajal peainseneri kabineti uksele koputamas. Ma ei tea isegi, mida ma talle rääkida tahtsin — ainult andku mulle suur objekt! Õnneks polnud teda seal.

Ja just siis, kui kõik paistis olevat kadunud, otsustas

ministeerium alustada Viirapalu elektrijaama ehitustöid aasta varem, ja insener Murd saadeti sinna väliuurimisi juhtima. Riitna-Aovere soomassiiv jäi vabaks.

Mind kutsuti koos insener Lepaga direktori kabinetti. Taipasime, mida see tähendab, kui leidsime eest ka Sillaotsa ja nägime laual Riitna-Aovere kaarti. Direktor Kaarma, tüsedusele kalduv keskealine mees, pilgutas silmi, tõmbas käega üle palja lagipea ja osutas diivanile.

«Olete vahest juba kuulnud, et seltsimees Murd siirdub Viirapalu objektile? ... Ühe sõnaga — Riitna-Aovere massiivile peame saatma uue mehe. Kaalusime seda asja peainseneriga ja jäime peatuma teil. Kuid lõplikku otsust ei saanud me enne langetada, kui oleme teiega rääkinud. Kuidas teil, seltsimees Lepp, kaugõppe sessiooniga lugu on?»

«Niisiis pöörduti ikkagi eelkõige tema poole,» vilksatas mu peas kurikade mõtteke ... Ja miks ka mitte? Lepp oli kahtlemata instituudi üks paremaid väliuurijaid. Kohusetruu, täpne, näidanud oma võimeid aastate jooksul. Ainuke viga — tal polnud kõrgemat erialalist haridust — paranes iga aastaga. Muidugi uskus juhtkond rohkem mehesse, keda ta tundis, kui minu lõpudiplomisse.

Rippusin silmadega Lepa huulte küljes. Mida ütleb neile vastuseks see natuke nurgelise kehaehitusega kolmekümne-aastane mees?

«Tulen toime nii seal kui siin,» lausus ta lühikese mõtlemise järel.

Tema sõnad langesid mu lootuste pihta vasarahoopidena.

«Aga sinu eksamisessioon?» küsisin ma.

«Osa on ette tehtud ja ... saan hakkama.»

Katsusin kõigutada ta enesekindlust. Kuid ta oli otsuse juba teinud ja siin ei aidanud enam miski. Pidin teda lööma kuidagi teisiti, pidin lööma iga hinna eest.

«Ma ei taha sugugi öelda, et seltsimees Lepp ülesandega toime ei tuleks. Veelgi vähem tahan väita, et m i n a Riitna-Aovere jaoks kuidagi sobivam oleksin. Ent mul on tekkinud paar mõtet seoses drenaažkuiven-

dusega ja... Noh, lihtsalt, tahaksin kord rinna kokku pista ka tõsise, raske ülesandega.»

Minu kõne ägedus veenis neid rohkem kui mu sõnad.

Tollel õhtul ma lausa lendasin kodu poole. Lootusetu ning võimatu oli muutunud tegelikkuseks. Riitna-Aovere soomassiivil hakkan töid juhatama mina.

*

Ma ei pea end ebausklikuks, kuid selles ootamatus Riitna-Aovere saamises nägin ma tõesti otsekui saatuse julgustavat silmapilgutust. Võimalus on antud, nüüd sõltub kõik ainult minust. Roosalu kaitseb oma kandidaaditööd järgmisel sügisel. Tolleks ajaks peab olema valmis ka Riitna-Aovere...

Mäletan, et asusin uurimistööde plaani koostamisele peaaegu pühaliku aukartusega. Kaalusin kõiki võimalusi poolt ja vastu. Õhtul «Projektist» kodu poole tulles tabas mind kord selline palavikuline erutus, et mu kõndimine läks märkamatult üle jooksuks. Hämarus andis toitu kujutlusvõimele, mis maalis mu ette õites valendavaid õunapuid, tõi ninna nende rasket lõhna, kõrvu mesilaste suminat — ja see kõik leiab aset endisel soopinnal!

Niisugustel õnnelikkudel silmapilkudel suutsin tõrjuda peast kõik muu peale Riitna-Aovere. Niisugustel silmapilkudel kangastus mulle reaalsusena see võimas ning suurejooneline plaan, mis mu peas oli valminud. Kui oleksin saanud muuta oma mõtted ilma ühegi vaheastmeta konkreetseks plaaniks — jaa, see oleks olnud juba midagi!...

Ent niipea kui istusin joonestuslaua taha, muutus kõik igapäevaseks. Mis see Riitna-Aovere siis ikkagi ära ei olnud. Tavaline soomassiiv, kolmest küljest soodega piiratud. Niisuguse objekti uurimise põhiprintsiibid on ammugi välja töötatud. Mis imet minagi siin teha saan.

Mässasin selle kallal viimase silmapilguni. Ent just seepärast, et panin sellesse oma südame, näis ta mulle valminult nii armetuna. Teisi projekte olin teinud rahuliku kõrvalseisjana. Kuidas ma küll närveerisin, kui

esitasin Sillaotsale oma Riitna-Aovere uurimistööde projekti!... Ent temal polnud muidugi aimugi, missugune nägi see välja mu unistustes, ja nii andis ta selle tagasi sõnadega «Käib küll!», mis tähendas tema puhul tunnustust.

Kuid midagi nonde õnnelikkude silmapilkude joobumusest säilis minus ka siin Riitna-Aoveres töö algusnädalatel. Sain sellest teadlikuks tollel maikuisel pühapäeva ööl, kui istusin kaua üleval ja mõtlesin süngeid mõtteid...

See öine tootmisnõupidamine iseenesega toimus kolhoosi võõrastetoas, sellessamas võõrastetoas, kus vestlesin esimesel õhtul esimehega. Nüüd oli see tuba antud minu käsutusse, muutunud tõesti «peastaabiks», nagu mu töökaaslased seda nimetasid. Plaanid, valguskoopiad, instrumendid — ühe sõnaga: brigaadi aju asus siin. Kuid süda?...

Ma olin toa täis suitsetanud. Avasin akna, ja jahe öötuul puhus mulle näkku, lõi vastu rinda, pani pluusi seljas lainetama. Ninna tõusis sirelite lõhna. Kusagilt kaugelt kuuldus lõõtspillimängu.

Ega sealt tehnik Kalju Vardja küll ei puudu. Lõhub pärast töönädalat tantsu, laseb pudelil ringi käia ja peab pühapäevaõhtut nagu mees muistegi. Ja miks ei peaks ta lõbutsema? Mudaku, Riitna, Aovere ja kõikide magistraalkraavide perved on sihitikkudega tähistatud, Riitnal juba piketeerimisega algust tehtud. Siinses igaveses võpsikus on see kolme nädala kohta lihtsalt suurepärane tulemus, kui ainult...

Ma olin Vardjale kade, et ta viibib seal tantsupeol, et ta võib sellest rõõmu tunda. Mina võiksin ju samuti minna, kuid ma ei suudaks eneselt maha raputada raskete mõtete koormat ja jääksin ikkagi inseneriks, kes vastutab Riitna-Aovere eest. Vardja aga?... Jaa, kahekümne kahe aastasena ei rõhu sind veel tunne, et aeg libiseb käest...

Mu silmad olid juba harjunud kevadöise pimedusega. Märkasin äkki, et vahin just sinnapoole, kuhu ma ei tahtnud vaadata, et mõtlen just sellele, mida tahtsin unustada.

Tõmbasin aknapooled kinni, sulgesin silmad, et pele-

tada seda hiljutist vastumeelset pilti. Ent just seetõttu kangastus mulle eriti selgesti Vardja tõmmu nägu, tema sõlmiline nina, meeleline suu ja ümar lõug, mis andsid talle pisut kurja ilme. Mulle kangastus Vana, viiekümne-aastane kiilaspäine tööline, kuidas ta seisis kirvele toetudes reeperposti juures, ja teine tööline Toomas Kivimaa, kes jäi rahulikult haohunnikule istuma. Mulle kangastus kogu brigaad, kogu too vastik stseen Riitna ojakäärus.

Seda ei oleks juhtunud — olen selles praegu täiesti kindel —, kui ma poleks just eelmisel õhtul sattunud ajalehest lugema ühe meie silmapaistva kirjandusteadlase vastust Roosalule. Ma ei mõista kuidagi seletada, mis moel oli mul jäänud kahe silma vahele see diskussioon vormi ja sisu vahekorrast kirjandusteoses. Igatahes sai mulle selgeks, et üks Roosalu artikkel oli olnud selle põhjustajaks. Jooksin kolhoosi punanurka vanu ajalehti sorima.

Leidsingi selle Roosalu poolt visatud Erise õuna, mida hakkasin närima üsna suure eelarvamusega. Ent kui lõpetasin, ei saanud ma kuidagi tunnustust maha salata. Niisugused Roosalu mõtted, et meie tehnika-ajastu ning meie ühiskonna põhialused on andnud ka igapäevasele elule ja tööle üleva monumentaalsuse, tundusid mulle väga omastena. Ja sellest järeldus juba raudse loogikaga, et see monumentaalsus peab peegelduma kirjanduses, et see saavutatakse ainult siis, kui uuele sisule vastab uus vorm, et niisuguse harmoonia loomiseks tuleb otsida julgemalt uusi teid. «Primitiivselt algelt kunsti kaudu keerulisusele ja sealt kõrgeima eesmärgi — monumentaalse lihtsuse poole,» lugesin ma.

Ma teadsin, et artikkel oli osake Roosalu kandidaaditööst. Kui aga juba seegi suutis tekitada vabariikliku diskussiooni, mis juhtub siis ületuleval sügisel, millal valmib kogu töö?... Muidugi loeb käimasolevat diskussiooni ka Ellen...

Järgmisel päeval ei heitnud ma armu ei enesele ega teistele. Jõudsime lõunaks piki magistraalkraavi Riitna ojani ja meie selja taha jäi nöörsirge kahe meetri laiune siht. Ma ei tundnud mingit erilist ärevust ega närvee-

rimist. Kuid see pidi minus hõõguma. Täpselt samuti, nagu seda hõõgub Robert Scotti päeviku ridade vahelt tollest hetkest peale, millal visa Antarktise uurija sai teada, et ka Amundsen valmistub vallutama lõunapoolust.

«Hakkame siis aga jällegi pihta,» lausus Vana, kui lõunatund läbi sai. «Mine, Toomas, järgmisele ojakäänule.»

«Järgmisele ja jälle järgmisele, kuni jõuame sillani ja selja taha jääb siksakiline trass nagu meremadu,» mõtlesin ma. Südamepõhjas polnud ma trassi niisuguse kulgemisega varemgi nõus olnud, nüüd aga muutus see mulle täiesti vastikuks. Senised ebamäärased kahtlused ning kõhklemised tekitasid peaaegu põlguse iseenese vastu ja mu peas küpses lõplikult otsus: «Sihiga otsejoones silla alla välja!»

«Jäta naljad,» tähendas Vardja, «niisugust sihti ei lase peainsener iialgi läbi. Oja lookleb siin ju hullupööra. Meie oma sihiga lõikame käänud läbi, paneme ekskavaatorid uut ojasängi kaevama, mis maksab ränka raha. Kindlasti nõuab Sillaots looduslikust ojasängist rohkem kinnipidamist, laseb sihi ümber panna ... See töö lendab vastu taevast ja me ei saa tema eest kopikatki!»

Selles jutus oli paljugi õiget, kuid ma nägin nendes argumentides ainult katset muuta kogu mu plaan mingiks tõlbiks ning šablooniliseks projektiks. Kusagil sügavas alateadvuses pidi Vardja asetuma liitlasena Roosalu kõrvale.

Igatahes läksin ma ägedaks ja andsin lõpuks päris käsu — siht nöörsirgena sillani raiuda! Töö teostati kõleda vaikimisega.

Just see vaikimine rõhuski mind, sest see polnud nõusolek. Ent kui ma õhtul püüdsin asja heaks teha, ei tulnud sellest suuremat välja. Tõelist põhjust ma muidugi ei reetnud (see oleks olnud võimatu!). Rääkisin, et kuigi mu plaan on natuke kulukam, ent kui see teoks teha, siis on selle soomassiivi laul ka aastakümneteks lauldud. Leppida aga ainult väikeste õgvendustega, tallata lakkamatult sissesõtkutud radu — siis hakka paari aasta pärast jällegi otsast peale.

Mulle ei vaielnud keegi vastu, kuid tundsin seda selgemini, et mu jutt neid ei veena.

Niisuguseid radu pidi hulkusid mu mõtted tollel ööl, ja ma ei suutnud neid kuidagi koondada.

«Oleksin ma saanud ise brigaadi koostada,» välgatas läbi pea. «Nüüd tuli see mulle kaela insener Murru pärandusena nagu Riitna-Aoveregi...»

Kuid uut brigaadi polnud kusagilt võtta — ma teadsin seda — ja nii taltusid mu perutavad mõtted. Hakkasin vaagima brigaadiliikmeid ja leidsin, et kurat polegi nii must, nagu teda kujutlen.

Vana on ju aastaid selle töö peal olnud. Tõsi küll, teda huvitab eelkõige raha. Ent kui sul kaks tütart käivad keskkoolis ja poeg õpib agronoomiks — jaa, siis peavad viimasedki unistused taganema eluproosa ees. Ikka paksemaks muutub unistusi kattev rooste, ja ainult mõnikord viinauimas löövad nad kiiskavalt helkima, nii nagu sätendab terasetriip adrateral, kui tõmmata sellele joon noaotsaga.

Ma tean su unistusi, mis olid hoopis kõrgema lennuga kui praegune tagasihoidlik töölise ametkoht. Ent elu oli mänginud Vanaga nagu tujukas tuul vahtraseemnega. Kannab selle küll viljakale pinnasele, laseb tal kasvama hakata, kuid ei kaitse suuremate puude eest, mis röövivad õhu ning valguse.

Ei saanud sinust maamõõtjat, sest selle ameti õppimiseks vajati rohkem raha, kui su isa väiketalu suutis välja panna. Katset sa siiski tegid, ent kui isa suri, puudus sul julgus koht maha müüa ja oma unistused teoks teha. Ja kui lõpuks talu ikkagi haamri alla läks ja sa linna kolisid — oli juba hilja. Proovisid mitmeid ameteid, kuni jäid «Projekti» pidama. Kevadel tuled, sügisel lähed. Ja selles töös sa kuludki...

Ma suutsin seda küll mõista, ent mulle oli võõras see mõte, et mina peaksin olema tulevastele põlvkondadele ainult huumuseks, millest võrsuvad kord nende loomingu lopsakad krüsanteemid. Mina ise tahan püstitada püramiidi, millele annab otsa vaadata, ja brigaad peab mind selles aitama.

Vardja muidugi aitab. Sest olgu kuidas muidu on, ent tema kui töömehe kohta ei saa paha sõna ütelda.

Temas on veel palju nooruslikku tembutajat, ta ei tunne veel aja hinda. «Küll jõuab!» on tema tavaliseks vastuseks, kui teha juttu keskkooli lõpetamisest ja edasiõppimisest. See kõik möödub. Kindlasti. Vardjast vähemalt saan ma aru, ent tollest kolmandast...

Märkamatult koondusid mu mõtted viimase brigaadiliikme, Toomas Kivimaa ümber, kes tuli «Maaparandusprojekti» alles kevadel. Kõik, mis tema kohta teada saime, piirdus suurtes joontes sellega, et ta oli töötanud mitme aasta eest ühes linnahaiglas arstina ja vabanenud hiljuti vangist. Mis põhjustel ta sinna sattus, sellest ei rääkinud ta kellelegi. Küsida niisugust asja ei saa, ja ankeeti märgitud karistusparagrahv — see on ainult lõppjaam, kuhu viivad kümned ja sajad teed.

Püüdsin kujutleda seda sihvakat kolmekümne kuue aastast meest arstikitlis. Oo, see võis sobida hästi tema tõmmu näo ning mustade juustega! Paremini igal juhul kui poolpidune tööülikond.

Ent see vihaleajav apaatsus, mis temast hoovab?... Ta pole tundnud töö vastu siin isegi puhtinimlikku uudishimu! Mida käsid, teeb ära — ja punkt. Ta on jõudnud küll kõikidega «sina» peale, kuid selles pole ju lõpuks midagi erilist. Nagunii harjutakse töö juures seevõrra, et «teie» tunduks juba solvamisena. Muidu aga on ta kõrvalseisja, passiivne pealtvaataja. Isegi õhtuti, kui jutt läheb uitlema mööda igasuguseid maailma asju, ta ainult kuulab.

Mulle meenus too õhtu nädala eest, kui istusime pärast õhtusööki laua ümber ja kui jutt libises maaparandusele. Võib-olla pingutasin ma tõesti üle, väites, et maailmas on ainult kaks tulevikuala: maaparandus ja aatomifüüsika. Kuid see polnud ju mingi bluff! Üksnes meie vabariigis jätkub sajale melioraatorile tööd neljasajaks aastaks, enne kui kõik sood on üks kord instrumentidega üle käidud. Ja sedagi vaid siis, kui jäetakse kõrvale tööd vanadel kuivendussüsteemidel...

Nii kaugele olin ma jõudnud, kui märkasin muiet Kivimaa näol. See Kivimaa ilme ärritas mind praegugi. Milleks ta üldse end siia vedas! Kui sa aga näed, et otse su kõrval on mees, kes imeb enesesse käsnana

tähelepanekuid, ent tilkagi välja pigistada ei lase — paratamatult nõrgub hinge kartusega segatud vihkamist... Mõnikord löövad ta silmad nii kurjalt sädelema, et tardud ootuspingest — mis juhtub!? Ja ikka sünnib see näilise põhjuseta. Ilmselt peab teda põletama sünge sisemine tuli. Mulle tundub, et mingisugused tundmatud ning kauged probleemid moodustavad ta elu sisu; on need seotud mineviku või tulevikuga, kes seda teab, kuid olevik on talle küll kõrvalise tähtsusega...

Niimoodi mõtlesin ma tookord Kivimaast, kuid ei söandanud enesele tunnistada peapõhjust. Nimelt ei saanud ma kuidagi lahti tundest, et Kivimaa suhtub meisse üleolevalt. Kuigi täidab tööülesanded korralikult, ei vaidle kunagi vastu nagu Vana või Vardja, aga... Noh, seda lihtsalt tunneb.

Mulle meenus, mida kõike olin ma jutustanud Ellenile sellest tööst siin! Ja kui ta nüüd siia sõidab...

Põleva petrooleumilambi ümber oli hakanud tiirutama üksik ööliblikas. Vahtisin teda ainiti... Lendad liiga kaugel — ei paista silma, lendad liiga lähedale — kõrvetad tiivad. Kuid lendama pead, sest nõnda oled sa loodud... Mind haaras põnevus: kuidas lahendab selle probleemi too öine tiirutaja? Liblikas tegi veel paar ringi — ja kadus. Ma ootasin, tõusin püsti, otsisin teda — kuid asjatult. Ta oli lihtsalt kadunud...

Millegipärast pöördusid mu mõtted jällegi Kivimaa juurde. Mulle tuli meelde, kuidas ta lõpetas paaril korral mu mõttekäigud nii õieti, et ma lausa jahmusin: suudab ta siis tõesti näha, mis minus toimub? Mõistab ta siis tõelisi põhjusi, mis viisid kokkupõrkeni Riitna ojakäänus? Tundsin korraga hirmu selle mehe ees.

Samas aga naersin oma rumaluse üle. See on ju võimatu, et Kivimaa... Muidugi võimatu!... Kuid nii ma seda enam ei jäta. Lõhun puruks selle tsitadelli, kuhu ta on peitu pugenud. Tirin ta lagedale — ja eks siis vaatame. Juba homme hakkan pihta.

Hommikul aga saabus Riitna-Aoverre rühmajuhataja Lang, elupõline melioraator ja Suure Isamaasõja kaasateinud ohvitser. Ta tuli mootorrattaga, ja säärikud ning frentš andsid talle praegugi sõjamehe välimuse. Seda

muljet süvendas ta pikk laiaõlgne kuju, mis viiekümnest eluaastast hoolimata oli sirge ning rühikas.

Nüüd räägib ta muidugi, et on avansi linna unustanud või ei saanud seda raamatupidamisest üldse kätte. Kirub poistega tükk aega kaasa ja leiab siis — muidugi juhuslikult — frentši rinnataskust paki rahapabereid, millest tal polnud aimugi. Siis läheme objektile ja vaatame tehtud töö üle. Õhtul aga ilmub lauale tühi töökäsu blankett, väike luunuppudega arvelaud ja ühtsete töönormide kaust. Seepeale järgneb kõikide kuu jooksul sooritatud tööde taandamine ühele ühisele alusele — rahale. Ja siis kirjutab rühmajuhataja meeste töötasud puhtale paberilehele ning lausub rahulolevalt: «Sooh!»

See kõik oli mul teada. Ent kui õhtul laua ümber kogunesime, tundsin siiski ärevust. Nüüd selgub ju täpselt, kui palju oleme teeninud...

«Mitu kilomeetrit sihte on välja pandud?... Palju nurgaposte on?... Pikalt Riitnat olete trasseerinud?...»

Niisugune küsimine-kostmine kestis tükk aega, kuni Lang võttis puhta lehe ja lausus: «Sooh!»

Vana nägu venis pikaks.

«Tasuvamad tööd ju alles ees,» sõnas Lang, kes märkas Vana pettumust.

«Seda küll, aga siiski...»

Sellel ööl ei saanud ma niipea sõba silmale. Mida olen ma siis halvasti teinud, mida tegemata jätnud? Või ei jätku mul teadmisi, pole küllaldaselt kogemusi? Need Vana ja Vardja etteheitvad pilgud!... Nüüd võtame töö tõsiselt käsile, mõtleme kõik läbi, tõstame tempot, oleme ise eeskujuks... Ma ei mäleta enam, mida kõike ma seal otsustasin küljelt küljele viseldes. Alles hommiku eel vaibusin rahutusse unne.

Kuid järgmine päev oli vihmane, tuli toas istuda. Õhtul aga helistati linnast: «Projektis» toimub nõupidamine ministeeriumi esindajate osavõtul. Sõita homseks linna.

Jätsin Vardja töid juhtima. Käskisin meestel piketeerida kraavid, mis Mudaku jõkke suubuvad.

Poolteisetunnine matk varahommikuses jaheduses mõjus üllatavalt virgutavana. Metsa kohale veerenud

päikeseketas, niiskust aurav maa, mullahõng, lindude häälitsused — ja sina ihuüksinda selle keskel. Niisugusel tunnil hoovab loodusest ärkava hiiglase vägevust. Sa tunned seda, kuid sa ei kardà. See on tegudele innustava vägevuse jõud, millel puudub õhtuse looduse ähvardav salapärasus.

Kuid eelnenud poolmagamata öö hakkas end otsekohe tunda andma, kui olin istunud vaguniakna alla kupeenurka. Võitmatu väsimus vajutas õlgadele. Rataste monotoonne mürin surus silmalaud kinni...

Ärkasin järsust tõukest. Rong seisis. Uks lükati lahti.

«Ohoo! Tere, Andres! Linna nõupidamisele või?»

See oli Ülo Karden, kes juhtis töid Kurepalu soomassiivil. Ta tõi enesega kaasa hea tuju ja ülevoolava optimismi.

Mõnus oli kuulata seda päikesest pruuniks põlenud maaparandajat, kes sarnanes oma uljuselt nii väga Jules Verne'i romaanidest loetud inseneridega. Selles ülemeelikus kõnemaneeris, nendes elavates liigutustes peitus omalaadne võlu, mille arvele Karden võis julgesti kirjutada paljudki võidud oma senises insenerikarjääris. Kui me möödunud aastal kuu aega Alajõel koos töötasime, olin ma paaril korral päris rabatud ootamatutest lünkadest tema teadmistes. Ent see mees mõistis väga kiiresti õppida, kohaneda ja juba järgmisel päeval võõraid teadmisi omadena esitada. Ja pealegi veel niisugusel viisil, et polnud võimalik isegi vihastada. Kunagi ei tulnud tal ühtegi tööd ümber teha, iialgi ei sattunud ta kellegagi vastuollu. Ja ometi poleks saadud teda mitte kuidagi pugejaks nimetada. Ta lihtsalt oskas igaühe puhul leida selle kuldse kesktee, mis äratas usaldust ja võimaldas hiilgavalt ellu viia põhimõtet: miinimum tööd, maksimum tasu.

Kuid see reis ei jäänud mulle meelde mitte Kardeni jutu tõttu lähenevast mittestatsionaarsete üliõpilaste eksamisessioonist, rühmajuhataja külaskäigust, tööst, bridžimängust ja ei mäletagi enam, millest kõigest veel. Niisugune oli juba kord tema käsitlusviis, et kõige tõsisemadki teemad muutusid operetlikuks. Ja see väsitas pikapeale nagu tulevärk ikka.

Ent mu vaim muutus otsekohe värskeks, kui suutsin

ta kiskuda uude ainevalda otsekui möödaminnes pillatud küsimusega: kui palju nad möödunud kuul teenisid?

«Oh, mitte midagi erilist,» viskas Karden käega, ent ometi olid nimetatud arvud keskelt läbi saja rubla võrra suuremad minu brigaadi liikmete töötasudest. Ja nagu ta jutust selgus, polnud nad seal Kurepalus nii väga tööd murdnudki.

Hakkasin kaaluma kõiki tema ja enese plusse ning miinuseid. Minul lõpetatud kõrgem haridus, tema mittestatsionaarsena II kursusel. Mina olen töötanud erialal kolm aastat, tema — kaks. Mina olen olnud kaks aastat insener, tema sai alles kevadel inseneri kohustetäitjaks. Ja nagu näitas töötamine Alajõel, oli temal minu käest rohkem õppida kui minul temalt. Matemaatiliselt oleks pidanud minupoolne summa igati suurem olema. Kuid elu lisas sellesse võrrandisse mingi nii vägeva x-i, et praktiline tulemus näitas vastupidist.

Ärkasin mõtetest, kui Karden mulle sigaretipaki nina alla torkas.

«Küll nõupidamisel magad!» tähendas ta ja küsis: «Kui palju sa ise ka «plekki» kokku lõid?»

Kehitasin õlgu ja lugesin üles arvud, mis olid mind piinanud kogu öö.

«Sa vististi tükid seal pilli lõhki ajama,» lausus ta. «Mitu korda sa trassi mõõdad?»

«Arusaadavalt kaks. Eeskiri...»

«Tee üksainuke kord hoolikalt — ja käib küll!»

«No aga...»

«Pole siin midagi. Kes seda kontrollida saab?» lõi ta käega. «Ja loodimisel aitab samuti ühest lugemisest. Õhtul kirjutad teised niisama väliraamatusse. Paari tunni vaev — ja nädala töö... Näita mulle õige oma uurimistööde plaani.»

Karden süvenes ülevaatekaardile tõmmatud värviliste joonte rägastikku ja vangutas pead.

«Pidid sa siis need kraavid just läbi selle võpsiku projekteerima?... Ei, ma ei vaidle vastu, et see on parim lahendus. Ent kui sa oleksid neid mõnekümne meetri võrra paremale või vasakule nihutanud, kus võsa on hõredam. Näiteks kas või piki neid lagedaid kohti. Kõik annab ennast ju seletada, põhjendada. Kas maas-

tiku reljeefiga või põhjavee kõrgusega või... Aga milleks ma sulle seda räägin? Neid asju tead sa niisama hästi kui mina. Kirja paned muidugi võsaraiumise kogu kraavi pikkuses. Selge, eks?»

«Väike võit see muidugi oleks,» pidin tunnistama.

«Üks väike võit siit, teine sealt, ent kokku... Asja ajab ära — ja mida sa rohkemat ikka tahad,» tegi Karden lühikese kokkuvõtte.

Rong oli jõudnud juba linnalähedaste jaamade piirkonda. Vagunisse tuli uusi reisijaid. Meie vestlus katkes.

Kardeni jutu mõjust ei suutnud ma kuidagi vabaneda. Mõtlesin sellele rongis, mõtlesin sellele hiljemgi. Lõpuks polnud see ju uudiseks, et tehti ka niimoodi. Osalt tegime seda isegi möödunud aastal Kaarnajärvel. Kuid too oli nii pisike objekt, mis tuli meile kaela üleplaanilise tööna. Polnud ime, et me ajahätta jäime ja siis... Teha aga sellisest pealiskaudsest töötegemisest reegel, kujundada välja päris filosoofiline süsteem — see ei mahtunud mulle pähe. «Asja ajab ära,» nagu ütles Karden, selles polnud muidugi kahtlust. Kuid siin just peituski konks, et mina tahtsin midagi rohkemat. Ma ei osanud iseeneselegi konkreetselt seletada, mis see m i d a g i peaks just sisaldama. Igatahes küll mitte niisugust käsitöölise šabloonilist suhtumist. Ent läbi ta tuleb, ja pareminigi...

Rong sõitis juba aedlinna majade vahel. Triiphoonete klaaskatused helkisid päikese käes.

Vaatasin läbi akna välja, otsisin haljendavate puude vahelt heledat plekk-katust. Seal vasakul peaks see olema, kuid puukroonid varjavad ära.

Pistsin käe taskusse, et võtta sigaretti, ja mu sõrmed puudutasid sneprivõtit. Kodu, Ellen. Kõik, kõik, mida sümboliseeris see väike metallitükike, see kodutunde ning usalduse märk.

Viipasin Kardenile ja kiirustasin sammu. Kuu aja järel tundus linn nii pidulikuna oma rohelises varasuvises rüüs.

Soomassiiv, Kardeni jutt, sõiduväsimus — kõik kadus kuhugi mõõtmatusse kaugusesse. Mõtteid ja meeli täitis jällenägemisärevus. Jooksin nii tormakalt üle

tänava, et päästsin valla ühe taksojuhi sõimuvalingu.

Ent kui mõtlesin, et meie läbisaamine Elleniga polnud viimasel ajal just kõige parem, jäi mu sammgi aeglasemaks. Seal seisiski too väike valge kivimaja pruuni tammepuust uksega. Seal ei asunud üksnes Ellen. Seal asus ju ka emand Riives...

Mind haaras hirm teadmatuse ees. Mis mind seal ootab? Seisatasin tänavanurgal ebakindlana... Kuid siis ruttasin jällegi, pigistades peos sooja sneprivõtit.

Uks avanes käratult. Hingasin sisse raamatute ning poonimisvaha lõhna.

Läksin kikivarvul läbi söögitoa, avasin valge vaheukse. Mulle lõi vastu unesumbe õhk, millesse segunes nõrka parfüümihõngu.

Ellen lõi silmad lahti, ja ta unesegast nägu valgustas äratundmisnaeratus.

«Sina, mustlane!» lausus ta hellitavalt. «Võta seljakott ära!»

Hinge täitis joobnustav kergendustunne. Kõik on hästi, hästi, hästi! Rebisin koti seljast, istusin hetkeks voodiservale. Hiilisin siis kikivarvul ukse juurde ja keerasin kaks korda võtit...

III

Ruum kajas suminast, millesse lõikus aeg-ajalt naerupahvakuid. Päikesest pruuniks põlenud meestest hõõgus praegugi seda tuulte, mulla ning metsade hõngu, mis oli välitöö kestel imbunud nende rõivastesse, kehasse ning hingegi. Ja see sidus, see võimaldas hoobilt leida ühise keele. Surusin tervituseks sirutatud käsi.

Karden jõudis mulle sosistada, et ministri asetäitja Mändmaa ise on kohal, et küllap on midagi tähtsat, kui avaneski uks ja ta tuli sisse direktori ja peainseneri saatel.

Sumin vaikis nagu lõigatult.

Sattusin istuma ettepoole ja silmitsesin Mändmaad uurivalt. Juba hõbedased meelekohad moodustasid

kummalise kontrasti ta noorusliku näoga. Aastad olid selle sihvaka kuju vimma vajutanud, hallid silmad vaatasid väsinult. Siis niisugune oligi see tunnustatud teadlane, arvukate teoste autor, mille kaudu olin ülikoolipäevil tunginud hüdromelioratsiooni saladustesse.

Ta alustas oma ettekannet kuidagi ebakindlalt, otsekui helikunstnik, kes kontrollib instrumendi häälesolekut. Esialgne põnevus haihtus, mu mõtted hakkasid ringi uitama.

Korraga tungis koosolekusaali hele päikesepaiste. Valguselaik mu jalgade ees väreles, pilgutas vandeseltslaslikult silma, nii et pidin tahes-tahtmatult naeratama. Võib-olla oli ta toosama, mis tungis hommikul koos teistega läbi õunapuuokste meie tuppa? Võib-olla hüples ta seinavaibal, kristallvaasil või koguni Elleni põskedel, nii et Lepatriinu pidi näo poolenisti sinise siidteki alla peitma? Küllap tema see oli. Astusin jalaga jultunud päikeselaigule. See lipsas silmapilkselt eest ja kattis mu kinganina heleda suusasidemena.

Jah, see nõupidamine... Vaevalt küll, et Ellen mulle kõike rääkida jõudis, mis vahepeal linnas on juhtunud. Mulle tuli kogu aeg meelde, mis minu töödest-tegemistest jutustamata jäi. Isegi selle unustasin ütlemata, et Riitnasse pääseb ka bussiga...

Ellen tundis nii suurt huvi mu soo vastu. Aina küsis, uudishimulikult, kergelt koketeerivalt, tekiserva alt piiludes, sest see häbematu päikeselaik... Ellen tuleb ju Riitna-Aoverre oma diplomitöö pärast. Loomulikult tahab ta teada, missugune see paik õieti on. Siis ei osanud ma suuremat midagi ütelda, praegu aga mõistaksin...

Milleks tulin ma üldse sellele nõupidamisele? Milleks tulin nii vara? Ega ma ise poleks vististi nii väga kiirustanud, kuid Ellen oma jutuga, et käi pealegi ära, et selleks sa ju linna sõitsid.

Ei, selleks mind ainult k u t s u t i linna, kuid sõitsin hoopis kellegi teise pärast. Kui võõriti inimesed teineteisest küll aru saavad!... Aga... aga olen kusagilt lugenud, et sõna on antud inimesele mõtete varjamiseks...

Päikeselaik tõmbus tumedaks ja kadus. Mändmaa hääl tõi mu jällegi koosolekuruumi.

Selle häälega oli vahepeal toimunud muutus; see kõlas võib-olla vaiksemaltki kui enne, ent selles hääles oli veenev jõud. Ja muutunud oli Mändmaagi, otsekui nooremaks läinud. Tema silmadesse oli tekkinud sära, tema nägu hingestas mõttepinge.

Ja nüüd tundsin ma selgesti, et nõnda võib rääkida ainult mees, kes on tampinud ise mööda soid, kes on tundnud hinges märatsevat meeleheidet, kui mõne jõeäärse heinamaa omaniku põikpäisus tõmbas kriipsu parimatele maaparandusprojektidele. Eraomand!... Ja nüüd ei kahelnud ma enam sellegi anekdootliku loo tõepärasuses, et see mees kunagi ühe vagatsejast luhaperemehe vastupanu murdmiseks oli tõmmanud valge lina ümber ja saavutanud üleloomulikku olendit etendades oma projekti teokstegemise.

Kuulasin Mändmaa kõnet põnevusega. See, mida ta rääkis uute teede otsimisest, julgetest lahendustest, tundus mulle erakordselt lähedasena.

Kui ta lõpetas, tundsin erutusega segunevat vaimustust ning tegutsemisiha. Siis oli ikkagi õige, et ma surusin läbi oma tahte Riitna oja õgvendamises! Siis polnud asjatu see öine ülevalistumine. Kuidas võis Kardeni jutt mind üldse kõhklema panna?!

«Kas ministeerium suurendab veel käesoleval aastal «Maaparandusprojektile» antavaid summasid?»

See Sillaotsa küsimus avas läbirääkimised ja andis neile otsekui suuna. Esiplaanile kerkisid mitmesugused finantsprobleemid. Ma lihtsalt raevutsesin sisemiselt.

Ikka läheb see sedasi, et peainsener tõmbab iga julgema mõtte rahaküsimuse liistule. Ja kuidas see veel mehi kaasa kiskus! Oli siis Mändmaal selleks vaja ettekannet pidada, et arutada nüüd maksumusi ja muud selletaolist?...

Ma hüppasin püsti ja katsusin läbirääkimiste vankrit uuesti sookuivenduse ja põldude viljakuse tõstmise rööbastesse vedada. Sest kuigi olin valmis paljudele Mändmaa seisukohtadele kahel käel alla kirjutama, ei saanud ma leppida just ühe tema põhilise mõttega: muuta sookuivendus eeskätt olemasolevate põllumaade

parandamise vahendiks. Kas see siis vanadele põldudele ei mõju, kui lastakse kuivaks neid ümbritsevad sood, kui luuakse ikkagi uudismaad? Ma nägin sellel hetkel vaid Riitna-Aovere soomassiivi, oma suurejoonelist projekti, mida ähvardas hädaoht.

Mändmaa silmades süttis uuesti see kummaline helk, mis oli valgustanud ta nägu ettekande ajal. Ta silmitses mind teraselt, uudistavalt. Alles siis selgitas ta oma seisukohta: sookuivendust ei tule mingil juhul alahinnata, kuid seda tuleb teostada niimoodi, et see esmajärjekorras mõjuks haritavatele põllumaadele.

Mul kipitas veelgi küsimusi keelel, kuid mõttesähvatuse välguvalgel nägin end korraga kevadisel kunstinäitusel, ja vaikisin. Küllap olin jällegi taktitu: lõin sõna palumata sekka läbirääkimistesse, vaidlesin vastu ministri asetäitjale... Liiatigi sosistas mulle Karden, et olin rääkimise ajal lükanud lakkamatult tagasi otsmikule kippuvat juuksesalku. Viimane argument veenis mind lõplikult. Tean, et mul on see halb harjumus: nagu ägestun, nii hakkab käsi seda jonnakat salku tõrjuma...

Katsusin pärast nõupidamist kohe jalga lasta, kuid Lang püüdis mu kinni. Minu koostatud Alajõe projekti mullatöömahtudes tuli teha parandusi, sest...

«See võtab mul oma paar päeva,» protesteerisin ma, ilma et oleksin kuulanud lõpuni rühmajuhataja jutu.

Saaks ainult minema, kiiremini minema!

«Ega keegi teine seda sinust nobedamini tee,» vastas Lang. «Ja mis seal Riitna-Aoveres siis vahepeal ikka juhtub. Vardja on kogemustega tehnik.»

«Hea küll. Teen selle korda,» nõustusin ma ja tahtsin minna, sest parajasti astus meie juurde Mändmaa. See veel puuduks, et jääksin nagu narr nende kahe jutuajamist segama! Kuid Mändmaa sirutas mulle käe, mida ma otsekohe ei taibanud vastugi võtta, ja hakkas pärima üht-teist mu tööst, kavatsustest, esilekerkinud raskustest.

Hakata seletama oma pisiprobleeme niisugusele mehele? Riitna ojakäänd või mõni loodimiskäik teevad talle ainult nalja.

Vastasin võrdlemisi kidakeelselt. Kuid ta kuulas

mind hoolikalt ja ma muutusin julgemaks, sattusin hoogu... Tabasin korraga Kardeni lõbusalt irvitava näo ja märkasin, et võitlen jällegi juuksesalguga. Kuradi kurat!

Vaatasin Mändmaale otsa, et lugeda muiet ta silmadest. Kuid nendes polnud midagi niisugust. Need olid vaid mõtlikud, hingestatult mõtlikud.

«Suur tänu, seltsimees Ojari,» raputas ta mu kätt. «Loodetavasti kohtume veel. Teie kavatsus, oma julgusest hoolimata, tundub vägagi põhjendatud ning otstarbeka lahendusena. Ja kinnitab veel kord, et isegi soo vajab nii-öelda individuaalset lähenemist.»

Alles koduteel mõistsin täie selgusega, et Mändmaa kiitis ju heaks mu kavatsuse, julgustas uusi radu otsima. Ja see andis mulle otsekui tiivad.

Jagatud rõõm on tõeline rõõm. Ja lõunalauas käitusin ma ülemeeliku pillajana, nii et tikandiga laudlina näis muutuvat veelgi valgemaks, rasked hõbelusikad veelgi säravamaks. Kõigest hoovas ülevat pidulikkust, mis vastas nii hästi mu rõõmust pulbitsevale meeleolule.

«Ja homme sõidad sa jällegi ära?» päris emand Riives.

«Ei, alles paari päeva pärast.»

Ema heitis tütrele tähendusrikka pilgu. Taipasin, et neil oli vahepeal millestki juttu olnud ja et see puudutas ka mind. Seepärast siis Ellen oligi nii hajameelne...

Emand Riives võttis jutulõnga enese kätte ja siis hakkas selguma, kui hoolimatu ning ükskõikne ma Elleni vastu olevat. Teised sõidavad suvitama, Ellen aga istugu linnas või leppigu mõne väikese väljasõiduga, sest abielunaisel ei sobi ju üksi mõnda reisi Kaukaasiasse või Krimmi ette võtta. Ikka peab Ellen üksi olema...

«See viga paraneb iga päevaga,» tähendasin ma hooletult. «Niipea kui algab koolivaheaeg, sõidab Ellen minu juurde Riitna-Aoverre ja...»

Lugesin Elleni näost, et tegin vea. Emand Riivese kulmud kerkisid üllatusest ja ta vaatas küsivalt kord Elleni, kord minu otsa:

«Mida see peab tähendama?»

«Ma ei tahtnud sind ilmaaegu ärritada, aga kui Andres juba kord välja lobises... Noh, sõidan sinna oma diplomitöö jaoks materjali koguma,» lausus Ellen.

«Sinna porimülkasse?... Mis materjali võib sealt siis leida? Kunst — see on ju ilu, midagi kaunist, mis vaimustab, haarab hinge... Seal ei saa sa korralikult süüa, külmetad... Ei, ei, sellest ei tule midagi välja!... Ja sina ka, Andres, ise oled insener, aga vaata kordki oma käsi! Kas need on kellegi haritlase käed? Pahklikud, sõrmenukid korbatanud kriime täis, küüned murdunud... Milleks sa siis üldse ülikoolis käisid? Haritud inimene peab suutma end toita oma teadmiste abil. Professor Riives istus ainult raamatukogudes või oma kabinetis. Ja need kaks välisreisi, mis ta tegi, tähendasid enesetäiendamist suuremates tsentrumites. Rooma, Pariis, Pompeji... Minna aga linnast sohu?...»

See jutt puudutas juba mu tööd. Mõtlesin oma isale, kuidas ta seisis roosteses soovees, ja muutusin surmtõsiseks. Püüdsin kaitsta õpitud elukutset. Ent edasises vestluses selgus üha rohkem, et emand Riivese silmis olid insenerid, maaparandajad ja muud niisugused «musta töö tegijad» mingi teise järgu inimesed. Kui nad ainult linnas istuksid ja plaane koostaksid, noh, siis võiks neid veel kuidagi haritlasteks pidada. Muidu aga...

Lasksin käiku oma viimase trumbi — Mändmaa.

«Ah, see oli ju viimane veidrik. Ajalehed tegid tema arvel tükk aega nalja, siis kui peeti toda... kodukäijate protsessi.»

Jäin vait. Ja mida sa enam ütledki, kui on selge, et ka sind on liigitatud ilmselt veidrikute kilda. Kuulasin mornilt, kuidas emand Riives heietas vanu tuntud mälestusi oma nurjunud kunstnikukarjäärist: «Mina ei saanud maalimist õppida, kuigi tahtsin. Algul oli professor Riivese magistri- ja doktoritöö, hiljem majaehitamise mured. Mõtlesin kogu aeg, et sinul, Ellen, on seevõrra kergem. Nüüd oled sa kunstnik, aga... Ma ei mõista...»

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Mina aga mõistsin väga hästi, et hoop oli sihitud Riitna-Aoverre mineku pihta, ja lõpetasin lause mõttes: «... mida kaunist või maalimisväärset leidub soos»?

«Ma saan aru, kui sa maaliksid pildi, millel leegitseb õhtutaevas värvidelõõmas,» jätkas ta kummalise soojusega hääles. «Järv, kus peegelduvad pilved. Allee, mille kruusale langevad pargipuude vahelt päikeselaigud...»

«Sa kõneled ju oma koolipõlve «Pärnade alleest», mille eest kunstnik Roosalu sind tookord kiitis,» lausus Ellen.

Emand Riives otsekui kohmetus hetkeks, ent muutus siis jällegi endiseks — rahulikuks, väärikaks.

Ma teadsin, et Eerik Roosalu isa oli kõrgema kunstikooli üliõpilasena tunde andnud gümnaasiumis, kus õppis Elleni ema. Ma olin korra isegi näinud seda akvarelli Pärnade alleest. Kuid mina ei leidnud selles katsetuses midagi erilist ja mulle jäi arusaamatuks, miks emand Riives sellest nii sageli räägib. Ma ei taibanud siis veel, et minu mõtted ei saanudki seda töökest täita mälestustega, mis muudavad kõige tavalisema hallusegi poeetiliseks ning kauniks.

Olin kogu aja tuletanud meelde «veidrikke» teaduse ja tehnika ajaloost. Emanda hinnang Mändmaa kohta ei andnud mulle rahu. Peast vilksatasid läbi kuulsad nimed, kes sageli oma elu hinnaga kustutasid ühe valge laigu teise järel maailma kaardilt. Kas nood mehed said ka iga kuu korra või kaks kodus käia?

Nendesse mõtisklustesse lõikus Roosalu nimi vaheda rasplina, mis kiskus ajarooste ebameeldivatelt mälestustelt. Meeli hakkas ahistama ebamäärane teadmatus.

Olin kuidagi nii oma mõtete kammitsas, et kui Ellen minult küsis, kas ma siis suvel paarigi nädalat puhkust ei saa, ei taibanud ma küsimuse tagamõtet. Muidugi oli see mõeldud strateegilise taganemisena, näilise järeleandmisena, et lükata Riitna-Aoverre sõit jällegi sinna kaugesse teadmatusse, millest ma ta kogemata välja olin kiskunud.

Mina aga arvasin, et Ellengi tahab mind lahutada tööst, mis tähendas mulle nii palju, mis tähendas mulle

ju kõike! Laususin võrdlemisi järsult, et tõeline maaparandaja puhkab talvel. Ja kui emand seepeale hakkas jällegi haletsema vaest Ellenit, kes peab olema üksi, üksi, tuli mulle hea mõte.

«Mis üksiolemine see siis on,» tähendasin ma. «Meie ajal on ruumiline kaugus kaotanud tähtsuse. Vaimne kaugus — see on juba hoopis midagi muud. Võid olla inimesega aastaid koos, viibida temaga ühes toas, ja tunda siiski, nagu lahutaksid meie mõttemaailmu tuhanded valgusaastad.»

Emand Riives heitis mulle kiire kõrvalpilgu, tõusis ja läks oma tuppa.

«Ahhaa, pihta läks,» mõtlesin ma kerge kahjurõõmuga, kuid tundsin end siiski ebamugavalt. On see siis lõppeks tema süü, kui ta saab maailma asjadest aru hoopis, hoopis teisiti kui mina?

«Sa tuled ometi, Lepatriinu?» küsisin ma, kui olime jällegi kahekesi.

«Ei!» Ja samas kinnitas Ellen oma sõnu vihase käeliigutusega. «Milleks sa seda tegid? Kõigepealt lobised saladuse välja, siis... Oli sul raske ütelda, et paar nädalat puhkust peaksin ikka saama?... Lähen hakkan Pärnade alleed maalima,» lõpetas Ellen jonnakalt.

Sel hetkel oli ta nii oma ema moodi, nagu tuleksid need sõnad emand Riivese suust. Ja seal korraga ma mõistsin, et Ellen elab ema soovidega, tahab viia täide oma ema unistusi. Ta on otsekui taim, mis kasvab klaasiga kaetud lillepotis. Valgust, õhku, toitu — seda kõike on küllaldaselt. Ent kui ta ei suru kõrvale klaasi, kasvab ta kõveraks...

«Ellen, kallis! Meie ei saa elada oma vanemate unistustest. Nende arusaamad ja ideaalid, nende vahendid ja võimalused — kõik olid ju teistsugused. Meie generatsioonil on omad unistused, peame võitlema nende eest, et ajalugu meie üle kohut ei mõistaks.»

«Räägid suuri sõnu, aga... Riitna-Aovere kuivendamine oli ometi sinu isa unistus!»

«Sul on osalt õigus, kuid... see unistus oli oma ajast ees. See oli nagu Leonardo da Vinci unistus lennukist või...» Ma ei leidnud järsku ühtegi teist näidet

ja läksin vanale teemale tagasi: «Ja isa mõtles eeskätt siiski oma Sooservale, mina aga kogu soole. See töö on ka nüüd vajalik. Kes aga vajab praegu maali Pärnade alleest, kui see teha niimoodi nagu... noh, nagu sellest juttu oli. See unistus on täitunud ning surnud koos oma ajaga.»

«Kunst ja poeesia ei sure kunagi.»

«Ma pole ütelnud, et nad surevad. Kuid näidata neid tänapäeval mingis ilutsevas maneeris, mingi järve või alleena?... Ema on oma aja inimene, temast tuleb muidugi aru saada, kuid...»

«Hea, et sa vähemalt paariks päevakski saad siia jääda,» lausus Ellen.

Ma ei taibanud, miks ta mõtted libisesid järsku sellele. Kuid nägin selles küsimuses Elleni huvi mu töö vastu ja hakkasin rääkima oma kavatsustest, unistustest, mida tahan teoks teha Riitna-Aovere soos.

Ellen kuulas. Ta suured pruunid silmad oleksid nagu veelgi suuremaks läinud.

«Küll on hea, kui sa siin oled,» tähendas ta mõtlikult. «Aga kui sind ei ole, siis tulevad vahel niisugused mõtted, et ei tea kohe, mida teha või kuidas olla.»

Ma oleksin pidanud küsima, mis mõtted need on, kuid ei julgenud. Aimasin, et vaevalt need mulle rõõmu valmistavad. Liiga tugevasti istub meis vaistlik hirm valu ees, alati oleme nõus edasi lükkama asju, mis ähvardavad rutiinse elurütmi rööpaist paisata.

«Rumaluke. Mis sa muretsed? Elame veel! Sa tuled ju minu juurde Riitna-Aoverre?»

«Lähen hakkan Pärnade alleed maalima,» sosistas ta naeratades.

Tõmbasin ta enese vastu. Tundsin ta keha soojust läbi riiete ja lugesin ta pruunidest silmadest, et ta tuleb.

*

Jõudsin tagasi Riitna-Aoverre. Leidsin mehed ühelt Mudaku jõkke suubuvalt kraavilt ja olin üllatunud vahepeal tehtud töö hulgast: seda polnud ma lootnudki, et nad nii kaugele jõuavad.

Mehed katkestasid töö, pärisid linnauudiste järele. Mõistsin, et mind oli oodatud, ja mul tekkis soe kodune tunne. Jutustasin lühidalt koosolekust.

«Laseme edasi!» hõikas Vardja.

Töö hakkas jooksma.

Ma ei uskunud oma silmi. Tõttasin siis viimase numbrivaia juurde.

«Hei, pidage kinni!» karjusin ma jõe poole rühkivatele meestele.

Nood jäid seisma, vaatasid tagasi.

«Kust kohast te selle tarkuse võtsite, et piketeerite pärivoolu?» Mu küsimus polnud otseselt kellelegi suunatud, kuid mu silmad vahtisid Vardjat, nii et ta astus paar sammu ettepoole. Ent ta ei jõudnud veel midagi ütelda, kui Vana lausus suurima enesestmõistetavusega:

«Kui iga kord jõe äärest alustada, siis tuleb ju pagana palju tühjalt käimist. Nüüd aga läheb iga samm asja ette. Ühe kraaviga tuled jõe äärest üles, teisega lähed alla tagasi.»

Taipasin hoobilt, milles peitus brigaadi vahepealse edu saladus.

«Iga samm läheb asja ette küll,» sundisin end rahulikuks, «kuid igasugust piketeerimist alustatakse veejuhtme suudmest vastuvoolu. Töö tuleb ümber teha.»

«See on ju pagan teab mis, mingi koolitarkus,» läks Vana ägedaks. «Jõge, oja, magistraalkraavi — neid tuleb vastuvoolu piketeerida. Need kraavinired siin ka mõned veejuhtmed. Mäletad, Vardja, Suursoos tegime samuti. Sillaots ise võttis töö vastu, ja oleks ta poolt sõnakestki ütelnud. Mida me niiviisi teenime, kui jalutame pool päeva tühjalt sood mööda? . . .»

Mulle meenus Riitna ojakäänd, meenus jutuajamine Kardeniga, kui rong meid linna poole viis. Lõppeks tahan ju minagi, et mu brigaad oleks parim, et mehed teeniksid teistest rohkem. Ainult siis võin teoks teha mõtted, millede eest Mändmaa mul nii julgustavalt kätt surus. Ja Mändmaa ise? Missuguseid võtteid tema kasutas, et oma projekte ellu viia! Kas saadakse seda mulle pahaks panna, kui pigistan praegu ühe silma kinni? Pealegi pole need kraavid minu projektis kuigi olulise

tähtsusega. Peab oskama suurte asjade nimel väikestest mööda vaadata.

«Ja läks Suursoos läbi?» küsisin ma Vardjalt rohkem enese rahustamiseks. Ja kui tuli oodatud vastus, et mingit ütlemist polnud, leppisin ma sellega otsekohe.

«Hea küll! Viime töö lõpule,» laususin ma vaikselt ja liikusin meestega jõe poole.

Midagi minu sisemuses protesteeris niisuguse töötegemise vastu. Kuid mõteldes Kardenile ning teenistusele, surusin selle endas maha. «Asja ajab ära,» meenus mulle Kardeni seisukoht. Minus tekkis trots mingite nähtamatute vaenlaste vastu. Mina ei taha olla see, kelle brigaad teenib kõige vähem! Ja sedasi hakkavad mehed veel teistesse brigaadidesse kippuma...

Mulle tuli korraga mõte: rabada brigaadi ainelise eduga! Muidugi on see sisuliselt altkäemaks, mis hiljem end tunda annab. Kui rõhun praegu enamtasuvatele tööliikidele, siis pärast... Ent võib-olla see tiivustab, kui oleme ühe kuugi asutuse parimaks brigaadiks, kes kõige rohkem teeninud? Mõte oli ahvatlev ja ....

Kaks nädalat järjest rajasin ma ainult trasse. See oli tasuv tööliik, ja õhtuti oli meeldiv kokku võtta möödetud kilomeetreid, paigalepandud nurgaposte ja sisserammitud maavaiu, mis tähendasid raha, krabisevaid sajalisi. Kolmanda nädala algul võisin brigaadile teatada, et oleme teeninud juba nüüd rohkem kui kogu möödunud kuul. Vardja ja Vana säravad näod rääkisid iseenese eest, Kivimaa aga jäi endiselt ükskõikseks.

Ent selle mehe ükskõiksusega olime juba harjunud. Vardja leidis, et see isegi sobivat Kivimaale. Ja seetõttu olin ma tõsiselt üllatatud, kui Kivimaa kuu lõpul ootamatult ning tugevasti erutus.

See juhtus ühel tavalisel suvepäeval, millal oli parasjagu päikest ja parasjagu pilvitust, parasjagu tuult ja parasjagu vaikust, ja mis just seetõttu lükkub tööpäevade keesse tavalisena, igapäevasena, ilma mällu jälgi jätmata.

Jõudsime tollel päeval piketeerimisega Sooservale ja tegime siin lõunavaheaja. Järsku hakkas Kivimaa uudishimulikult maastikku silmitsema, pühkis leivapuruse suu puhtaks, tõusis püsti ja hakkas sõna lausumata

paarisaja meetri kaugusel asuva madala künka poole sammuma. Aeg-ajalt ta seisatas, tunnistas uurivalt mäerinnakul looklevat maanteelinti, heitis pilgu selja taha jäänud Sooservale — ja ruttas jällegi edasi.

«Mis kärbes teda nüüd hammustas?» küsis Vana valjusti.

«Kes seda teab,» viskas Vardja laisalt käega ja vajus selili rohtu. Vana järgnes ta eeskujule.

Jäin majavundamendile istuma ja vaatasin, kuidas Kivimaa künkal seisatas, uurivalt maha vahtis, kummardus ja midagi üles noppis.

Ma ei pidanud enam vastu. Tõusin püsti ja hakkasin künka poole astuma.

Seal paistis olevat otsekui mingi kraav või auk. Alles päris lähedal tundsin eksimatult ära rohtukasvanud kuulipildujapesa jäänused. Polnud ime, et Sooserva sõja ajal maha põles...

«Mida sa leidsid?» hõikasin ma Kivimaale ja märkasin alles siis, et ta on ilmselt erutatud, et kogu ta olemust on haaranud seletamatu rahutus, mis ei lasknud paigal püsida, mis sundis kaevikusse hüppama, kummikuninaga liivast seina toksima.

«Näe!» sirutas ta mulle käe, mille peopesal mustendas padrunikest.

Silmitsesin seda rohkem viisakusest kui uudishimust ja andsin Kivimaale tagasi. Mind huvitas eeskätt kõrgendik ise. Kui hakkame maastiku reljeefi mõõdistama, siis paremat paika on mensuli jaoks vaevalt leida. Ümberringi puha lage, poe juurde minev tee paistab ära...

Parajasti libises pilv päikese eest, maastik meie ümber lõi särama, varjud muutusid teravaks. Kivimaa oli võtnud mütsi peast ja jäänud seisma sedamoodi, et päikesevalgus jagas pooleks ta näo. Hajameelselt vahtis ta padrunikesta oma peopesal, niisuguse ilmega, nagu näeks ta käest läbi. Tundsin südamesse hiilivat hirmu, otsekui ähvardaks mind hädaoht.

«Millele sa mõtled, Toomas?» küsisin ma pingutusega, et purustada seda rõhuvat tunnet, mis peegeldus Tooma näolt. «Lähme teiste juurde.»

«Mõtled... mõtled...» kordas ta mehaaniliselt ja

vaatas mulle korraga otsa. «Aga mis siis, kui just selles kestas istunud kuul jooksis mul küljest läbi?»

Võpatasin tahtmatult.

«Kusagil siin see juhtus,» lausus ta tee poole vaadates. «Ei mäleta enam täpselt kohta, ei mäleta... Missugune narr ma küll olin! Lasksin Kuramaal tühjaks kõik kassetid, kui tuli teade Saksamaa kapituleerumisest. Arvasin, et sõja lõpp tähendab ka võitluse lõppu... Jah, lähme teiste juurde!»

Ma nägin veel korraks ta nägu, ta silmi, milles peegeldus erutus otsekui veevirvendus tiigi rahulikul pinnal.

«Tema on siin võidelnud. Tema on siin haavata saanud. Otse minu sünnikodu lävel...» tiksus peas. Olin näinud ta silmi hoopis teistsugustena kui muidu, ja minus hakkas tärkama tume aimus, et need silmad võivad näha vahest kogu maailmagi teistsugusena, kui näen seda mina.

Kivimaa kannul tagasi rühkides näis mulle, et ta tõttab nii tormakalt, nagu põgeneks millegi salapärase ning õudse eest.

Kogu õhtupooliku mõtlesin, mida see kõik küll tähendas. Ent õhtul kolhoosikeskusesse jõudnuna leidsin eest Elleni kirja. See oli lühike, ilmselt rutuga paberile pandud. Haarasin selle sisu silmapilguga.

Niisiis — ei! Ta ei tule... Kuigi ta seda otse välja ei ütle, ent see siin on ju ainult ettevalmistus. Järgmine kiri aga ...

Tundsin pettumust. Esmakordselt tajusin, et ma polegi siin rassinud niipalju millegi kui just kelle gi pärast.

Unustasin Kivimaa. Elleni kiri, see oli kui aken, mille kaudu tungisid mu mõtetesse kõik need vastamata küsimused Elleni, Roosalu ja emand Riivese maailmast.

Kui saabus rühmajuhataja töökäsku koostama, ei huvitanud mind seevõrra töötasu, kuivõrra võimalus linna sõita. «Särki vahetama» — nagu seda omavahel kutsuti. Sedapuhku sõitsime brigaadiga.

Kõndisin läbi hämarate tänavate. Suvi oli võimul isegi linnas. Tänavat ääristavate kastanite oksad lõid kõrgel üleval otsekui võlvi. Õhk selles rohelises sammassaalis oli lämmatavalt soe. Kui jõudsin nurgale, tuli

põiktänavast jahe tuulehoog, nii et mu keha raputas hetkeks külmavärin. See tuulehoog oli otsekui sügise sünge saadik, kes kuulutas, et kogu see lokkav ilu peidab eneses juba suremise idusid.

Meie toa aken oli valgustatud. Alles ukse juures murdis teadmatus ning ärevus läbi, nii et sneprivõti ei tabanud kahel korral lukuauku.

Ellen hüppas kerge karjatusega jalule, kui ilmusin seljakotiga ukseraamistusse.

«Sina!... Kuidas sa mind küll ehmatasid!» lausus ta diivanile tagasi vajudes.

«Ja sina mind!» hüüdsin ma.

Elleni põsk oli kriimuline, vasak käsi sidemega kinni mässitud.

«Mis on juhtunud?»

«Ei midagi. Tühine kukkumine,» vastas ta minust mööda vaadates. Ja ta pruunid silmad näisid sel hetkel valvsaina.

Mingi võõristustunne rippus õhus. Rääkisin maastilmast, tundes väga selgesti, et see on mõttetu. Ja Ellengi vastas mulle samaga, kuni lõpuks vaikisime mõlemad.

Tundsin end nagu veekeerisesse sattunud ujuja, kes võitleb hoovusega, püüab keerise keskpaigast kaugemale jõuda ja väsitab end asjatult, selle asemel et visata kõik julgelt ühele kaardile, sukelduda otse keerisesse ja päästa end mõne veealuse voolu abil.

«Miks sa ei tulnud?» purustasin ma lõpuks ängistava vaikuse.

Ellen ei vastanud. Aeglaselt võttis ta paar blokilehte. Visandid puhkepargist. Purskkaev, tiik, paviljonid. Siiasinna mõni inimene illustratsiooniks pandud. Muidugi, vormilt on kõik nõukogulik, uus, kuni veripunaste loosungiteni. Ent sisult pole see ometi midagi muud kui too naiivne, ilutsev Pärnade allee.

«Noh, mis seal ikka,» lõin lootusetult käega.

«Ära räägi niimoodi!» Ellen oli korraga püsti, võttis mul kätest kinni. «Ma ju tahtsin tulla, aga...»

Ja jällegi ütlesin ma rutuka küsimusega vastuse ette.

«Ema?»

Ellen noogutas. Võtsin ta pea oma käte vahele.

«Ära muretse, kallis. Hommik on õhtust targem,» laususin ma, ehkki tundsin, et peaks kõnelema hoopis teisiti.

«Vihkan sõnu,» sosistas Ellen. See oli öeldud tasa, kuid nii siiralt, niisuguse hingejõuga, et toonis peituv põlgus tungis südamesse. Selles sosinas polnud jälgegi meid ümbritsevast kunstlikust maailmast, mis avaldab paratamatult mõju meie loomusele, tungib žestidesse ja kõnessegi. Selles sosinas kõlasid otsekui kõik sosinad, mis on libisenud inimeste huulilt hallidest aegadest peale, ja ometi oli see üks sosin, millest tundsin ära tolle meeletu kevade Elleni.

Trotslikult tõukas ta tagasi mu kallistavad käed, nii et unustasin kõik ja haarasin jõuga kinni ta küünarvartest. Ja nüüd ei lükanud ta mind enam ära, nüüd embas ta mind vihase meeletusega. Ta silmades süttis see tuli, milles olid koos alistuv hirm, häbi, julmus ning võidurõõm. Ja need silmad viirastusid mulle veel pimeduseski ...

Hommik tõi tuppa õhtuse võõristustunde. Tajusin, et Elleni mõttemaailma täidab midagi mulle tundmatut, hädaohtlikku.

Ei, hommik polnud õhtust targem. Tundsin, et ma ei suudaks istuda emand Riivesega ühes kohvilauas. Pärnade allee! ... Ei, ei! Valetasin, et pean ruttama «Maaparandusprojekti», ja hiilisin söömata välja.

Uitasin sihitult mööda tänavaid, et mitte liiga varakult asutusse jõuda. Astusin kohvikusse, kuid saiade lõhn tundus imalana, nii et läksin jällegi välja.

Jõudsin «Maaparandusprojekti» ikkagi liiga vara. Seisatasin koridoris brigaadide vahel toimuva sotsialistliku võistluse tabeli ees. Minu brigaad oli esimene, Lepa oma — teine. Ja üsna suure vahega nii tööde mahu kui ka teenistuse osas.

«Tervist, Ojari! Kas uued andmed väljas?»

See oli Lepp.

«Ei saa ütelda, et oleksid halvasti töötanud,» tähendas ta, kui oli tükk aega tabelit uurinud. «Nojah, Riitna-Aovere on suur objekt, laseb tööd organiseerida.»

«Eks ta ole üldse üks vedamise asi,» laususin suu-

soojaks, et selle tagasihoidlikkuse taustal mu võit veelgi säravamalt silma torkaks.

«Osalt muidugi,» nõustus Lepp ja muhatas ootamatust mõttest. «Nagu öeldakse, kellel ei vea armastuses, sellel veab kaardimängus.»

Puurisin silmadega Lepa nurgelist nägu. Oli see mingi vihje, mingi solvang?... Kuid ma ei osanud kaaslase olemusest midagi välja lugeda.

Ometi tegi see märkus mind araks. Järgneval tootmisnõupidamisel, mille päevakangelaseks oli minu brigaad, piilusin altkulmu töökaaslasi, püüdsin mõistatada nende mõtteid. Meenusid Elleni silmad, eilne öö... Mulle tundus, et maailm mu ümber on valelik, et see tunneb rõõmu minu ringikobamisest teadmatuse ning oletuste hämaruses.

Mu fantaasia andis kõikidele kahtlustele toitu, ja see oligi põhjuseks, miks ma pärast palga kättesaamist selle «niisutamisega» nõustusin. Kohavalik ei tekitanud raskusi — muidugi «Euroopa», linna luksusrestoran.

«Lähme, tunneme end üle tüki aja ka korra inimestena,» põhjendas Vana tehtud otsust. Ja selles ei puudunud tõetera.

Mida olime me lõppeks teinud muud, kui rühmanud päev päeva kõrval. Vedanud teraslinti, tagunud vaiu, mütanud poris, parandanud kummikuid, kuivatanud jalarätte, kugistanud leiba ja konserve... «Mina olen nagu voorimehe vana hobune,» oli kord Vana seletanud, «kui nahk juba soojaks läheb, siis jookseb kas mu meie...» Millegipärast tuli mulle meelde just Vana see lause, ja just selles kohas, mis moodustas nii rabava kontrasti meie asupaigaga Riitna-Aoveres. Välivoodid, kapplaud, kaks pinki — need moodustasid seal küll sisustuse, kuid ei suutnud peletada ruumist õhkuvat kõledust. Ja kummalisel kombel tajusin sama kõledust siingi, kuigi «Euroopa» ei kandnud asjatult luksusrestorani nime.

Lauale tekkisid esimesed pudelid. Orkester meelitas paarid tantsupõrandale. Mattlambid hävitasid varjude teravuse.

Kõik oli täpselt nii nagu tollel talvel, kui sattusime siia lõbusa kunstnikekambaga. Surusin laua varjus

Elleni kätt ja nägin ta silmades minust enesest hoovavat rõõmu. Ja kui viisin ta tantsupõrandale, näis mulle, et kõik vaatavad meid heatahtlikul pilgul ja sosistavad: «Vaadake, vaadake seda noort abielupaari!» Tuledki ütlesid seda kavalalt silmi pilgutades ja viiul ei saanud seda klaverile ning kontrabassile jutustamata jätta. Praegu aga? ... Kellel ei vea armastuses ...

Jõin, et peletada hinge hiilivat nukrust. Kuid alkohol ainult süvendas seda.

Vardja oli juba paar tantsugi maha löönud, Vana patsutas mulle õlale ja rääkis — ikka meie brigaad ja meie brigaad, kes näitab kõigile, kuidas seda sooloodimise tööd üldse tehakse. Lõpuks tõusis ta püsti ja läks tantsivate paaride vahelt läbi loovides puhveti poole.

Jäime Kivimaaga kahekesi. Tundsin, et temaski polnud alkohol tekitanud mingit rõõmu. Tekkis see piinlik vaikus, mille puhul tunned, et viisakusest peaks midagi ütlema, millestki kõnelema, kuid häbened juba ette oma jutu mõttetust — ja vaikid.

«Toomas!»

Meie laua juurde tuli laitmatus õhtuülikonnas mees, käed tervituseks välja sirutatud. Need olid peened, sitkete sõrmedega, väljendusrikkad käed, mis kõnelesid intelligentsusest ja tahtejõust. Mehe nooruslikul näol vaheldus jällenägemisrõõm piinliku häbelikkusega.

«Sina, Endel,» vastas Kivimaa tehtud ükskõiksusega ja osutas vabale toolile. Püsti tõusmata surus ta võõra kätt. «Võta istet.»

«Ma väga vabandan, et tungin kutsumata külalisena teie seltskonda, aga ...»

«Doktor Vaher ja insener Ojari,» lõikas Kivimaa ta jutu pooleks. Surusime teineteise kätt. Võõras istus.

Tekkis jällegi vaikus, kuid selles vaikuses oli seletamatut pinget.

«Millal sa siis jällegi teisi arstima hakkad?» purustas võõras vaikuse.

«Teisi?... Kõigepealt tuleb arstida iseennast,» ja Kivimaa kallas klaasid täis. «Muidugi iseennast ...»

See kõik oli öeldud nii kummalisel toonil, et oli võimatu mõista, mille kohta see õieti käib.

«Arstida iseennast,» muhatas doktor Vaher. «Sa pole ometi haige?»

«Võib-olla raskemalt, kui arvad. Ning kuna olen ise arst — või vähemalt olin seda —, siis pole mul isegi toda väikest lohutust: otsida abi sinult või su kolleegidelt. Suudan ise diagnoosida oma tõbe ja määrasin enesele ka ravikuuri.»

«Millega sa siis praegu tegeled?»

«Kuivatan soid.»

Vaher nõksatas otsekui mingi ebameeldiva mälestuse tõttu. Ja ma taipasin, et sõnade sile veepind peidab enese all mustavaid sügavikke, mille saladusi teavad ainult nemad kahekesi.

«Mõistan su tookordset meeleheidet, Toomas, aga... See kõik on nüüd ju möödas. Neli kaotatud aastat pole ometi terve elu. Katkenud lõngaotste sõlmimine on enam kui võimalik.»

«Teoreetiliselt muidugi... Teoreetikuna olid sa tugev juba ülikoolipäevil. Ent mis siis, kui lõngaotsad on kalestunud, muutunud rabedaks traadiks?»

«Pead unustama ... Errare humanum est...»

«Unustama ei tähenda iga kord... andestama!» pahvatas Kivimaa.

Tekkis jällegi vaikus, ent selles polnud enam äikeseeelset pinevust. See sarnanes pigem lõppeva rajuga, millal sähvivad küll veel välgud, kaikub taevavõlv ja valab vihma, ent kaugemal lööb silmapiir juba heledaks ja hinge täidab rahulik tunne. Ilmselt oli Kivimaa ütelnud rohkem, kui tahtis, sest nüüd muutus ta ise kuidagi häbelikuks, samal ajal kui üle Vaheri näo libises põgus naeratus.

«Hästi, Toomas! Aeg annab arutust. Vähemalt teame nüüd...»

«Mida sa tead?» tõstis Kivimaa pea.

«Seda, et su tuum on jäänud endiseks — ja rohkem pole praegu vajagi. Me kohtume veel. Maailm on ju nii väike. Nägemiseni!»

Kivimaa jäi käsipõsakil istuma, vaatas siis mulle otsa.

«Kurat! Kui hästi Fučik niisuguseid mehi iseloomustas. Niikaua kui sa võitled uppumissurmaga, vaatavad

nemad kaldal rahulikult pealt. Jõuad aga viimaks kaldale rabelda, siis tulevad joostes õnne soovima.»

Ausalt öeldes ei jätnud Vaher mulle just niisugust muljet. Aga mida ma lõppeks siis sellest asjast teadsin? .... Orkester tegi parajasti vaheaja. Vardja ilmus nähtavale ja Vana jõudis tagasi lahtikorgitud konjakipudeliga.

«Tuled nagu kutsutud,» tervitas teda Kivimaa, kallas limonaadiklaasi täis ja jõi tilgatumaks.

Kohtumine Vaheriga oli äratanud temas midagi kurja. Ta hakkas jooma mehaaniliselt ning hoolimatult. Oli kahju ning kuidagi õudne vaadata seda teadlikku enesehävitamist. Kuid siiski tajusin ma, et seda segada ei maksa. Sundisin Vana ja Vardja pilkudega vaikima.

«Mine, kutsu takso,» sosistasin Vardjale.

Kivimaa ei avaldanud vähimatki vastupanu, kui võtsin tal käe alt kinni ja viisin kaasa.

«Kuru tänav 14.»

Auto vuras minema. Meist libisesid mööda äride valgustatud aknad, värvilised reklaamtuled. Hetkeks ilanges Kivimaa näole neoonihelk, mis värvis lillaks ta suletud laud, ettetungiva lõua ... Võpatasin tahtmatult.

«Oodake,» laususin ma taksojuhile, kui auto peatus aedlinnas kahekordse helepruuni maja ees, mis näis nii tröödstituna.

Talutasin Kivimaa koridori. Otsisin taskust tikke, et tahvlilt järele vaadata, missuguses korteris ta elab. Järsku lükati üks uks lahti ja koridori langes hele valgusevööt. Lävel seisis hallipäine naine.

«Vabandage, kus siin elab Toomas Kivimaa?» küsisin ma piinlikkust tundes, otsekui oleks mind purujoobnult koju toodud.

«Toomas! Kuidas ta siis sedasi ...» Naine võttis Kivimaal teise kaenla alt. Talutasime ta läbi rasvahõngu järele lõhnava köögi; viisime peegli, kapi ning vanamoelise kummutiga sisustatud toa taga asuvasse kabinetti. Kirjutuslaud, voodi, diivan, raamaturiiulid, toolid, raadio — kõik kvaliteedilt üle keskmise. Siin oli pigem kitsas kui lahe, kõik oli puhas ning korrastatud, ent ometi hoovas siit kerget nukrust.

Võtsime Kivimaal kuue seljast, lasksime ta voodile

vajuda. Ta magas raskelt, kui lükkasin ta kingad voodi alla; sellal kattis vana naine ta tekiga, tõukas tagasi silmile langenud juuksekahlu.

Ja sellest liigutusest taipasin ma äkki, et see vana naine on Kivimaa ema.

Mul hakkas veel piinlikum. Pomisesin naeruväärseid vabandusi sellest, et Riitna-Aoveres polnud Toomaga mitte iialgi midagi taolist juhtunud.

«Jah, ma tean,» lausus ta rahulikult ja vaatas mind väsinud tarkade silmadega. «Küllap juhtus midagi, kui ta nii hoolimatult end purju jõi... Ta on olnud mulle alati hea poeg, kuigi viimasel ajal... Nojah, eks elu vormi meid kõiki. Suur tänu, et te ta koju tõite.»

Kõik see, mida olin näinud viimase tunni jooksul, mõjus nii rõhuvalt, et ei tulnud kõne allagi Vardjale antud lubaduse täitmine — sõita tagasi «Euroopasse». Vajusin autopolstrile ja nimetasin taksojuhile oma aadressi.

Mu mõtted keerlesid veel ikka Kivimaa ümber. Tal on oma kodu, elukutse... Doktor Vaher kutsus teda tagasi. Kogu jutuajamisest paistis, et Kivimaa pidi oma erialal tubli olema... Ja ometi kõmbib ta mööda soid, kus tema teadmistest pole kellelgi kasu. Ütles küll, et unustamine ei tähenda andestamist, kuid hiljem jõi just selleks, et unustada... Mille või kellega ta võitleb?...

Osalt aga hakkas mul kergem. Kuigi ma ei teadnud, mis Kivimaad rõhub, muutus ta mulle kuidagi lähedasemaks just oma heitlemise tõttu. Tema vihaleajav ükskõiksus, isegi tookordne üleolev muie, kui ma maaparandusest rääkisin — see kõik vajus väikeseks ning tähtsusetuks. Hämaras autos viirastus mulle vaid see piinatud nägu, mida silmasin värvilise neoonreklaami põgusas välgatuses...

Muutusin nukraks, kui mõtlesin, et Kivimaal on ema. Vähemalt ükski inimene, kelles võid kindel olla. Vaevalt mõistab ta selle tähtsust, mille pärast piinleb ta poeg. Kuid ta usub sellesse oma poja tõttu, ja kellegi teise usk sinusse... Oo, see on olnud paljudegi tegude hoovaks!

Avasin korteriukse ja sattusin kohe eredasse elektrivalgusesse. Ellen seisis, käsi lülitil.

Ta vahtis mind üksisilmi ja tema pilgus oli ärevus hirmuga segamini.

«Noh, istusime poistega natuke «Euroopas». Ei saa ometi ära ütelda, kui töötad päev päeva kõrval koos... Lõppeks ikkagi viimase kuu parim brigaad.»

«Ah, siis seepärast...» ohkas ta kergendatult. «Mina mõtlesin, et teab, mis on juhtunud.»

Rääkisin talle oma päevast veel siiski, kui olime juba toas. Ta istus diivanil, kuulas hajameelselt.

«Millele sa mõtled, Ellen?»

«Mis kell läheb järgmine rong Riitna poole?»

«Tahad, et ma ära sõidaksin?»

Ellen heitis pea tagasi, nii et juuksed heljusid, ja puhkes naerma. Siis oli ta juba püsti ja sasis mu juuksetukka.

«Jah, muidugi! Muidugi tahan, et sa kohe sõidaksid!» ütles ta niisugusel toonil, mis andis sõnade tõelisele tähendusele vastupidise mõtte. «Millal siis ometi läheb see Riitna ekspress?»

«Poolteise tunni pärast,» laususin hämmeldunult.

Ta tiris voodi alt reisikohvri, hakkas sinna laduma pesu, käterätte, pluuse...

«Sa siis tuled?...» ei suutnud ma veel ikka uskuda.

«Ära viida küsimisega aega! Aita mind!»

Selles närvitsevas kiirustamises oli midagi meeleheitlikku. Selles puudus lõbusa seikluse erutus, emale ninanipsu tegemise vallatu rõõm.

Viimaks oli kõik koos.

«Lähme!»

«Meil on veel aega. Ja sa peaksid jätma emale paar rida. Muidu näib see otsekui põgenemisena.»

«Põgenemisena?...» Elleni näkku tekkis jällegi too hirmunud ilme, mida nägin kojujõudmisel.

Tormakalt käristas ta kirjutusblokist lehe, kirjutas sellele mõned sõnad.

Läksime kikivarvul läbi söögitoa, panime lehekese lauale.

Uks meie taga langes sneprisse, ja suveöö pimedusest hoolimata oli mul tunne nagu egiptoloogil, kes vaarao hauakambri süngusest tuleb uuesti päikese kätte.

IV

Kui kõlas vedurivile ja rongirattad alustasid rütmilist veeremist, surus Ellen näo vastu aknaklaasi ja vahtis senikaua välja, kuni kadusid silmist linna viimased tuled. Vaatasin vaikides seda sõnatut hüvastijättu ja mäletan, et mind valdas peaaegu pühalik hellusetunne, milles olid koos rõõm, meeleliigutus ja eneseusaldus.

Niisiis me sõidame! Kuid miks väljendab su nägu ainult kartlikku ärevust? Miks ei tunne sa rõõmu?... Ja korraga ma taipasin: minu selja taha jääb ainult linn, Ellenil aga kogu keskkond, mida ta tunneb, millest ammutab oma jõu.

Võtsin ta peenekondilise käe oma karedasse pihku. Ja kuigi meie huuled poetasid vaid mõne kõige tavalisema lause rongisõidu kohta, rääkisid käed ning silmad seda selgemat keelt.

«Ära karda seda tundmatut kaugust, Lepatriinu. Mina olen ju sinuga,» ütlesin ma ilma sõnadeta.

Ja ta vastas, et ei karda, et ta usaldab mind.

See vaikiv kahekõne oli nii kaunis, sest see andis edasi need tabamatud varjundid, milleks keel pole iialgi suuteline. Kuid omajagu veetlust lisas unine tuli vagunilaes ja lämbe vihmaeelne suveöö akende taga, sest kui jõudsime hommikul Riitna jaama, tundsin ma, et nüüd oleks võimatu korrata öösel öeldud lauset: «See on meie tõeline pulmareis.»

Meil vedas. Kolhoosi esimees oli jaama toonud kaks noormeest, kes sõitsid mingitele kursustele. Ladusime oma pakid vankrile.

Algul oli meil küll mõte jalgsi minna, kuid esimees laitis selle nõu ära. Ja vankripäras istudeski tundsin end nii väsinuna, et uni kallale kippus. Ellen katsus paaril korral pead mu õlale sättida ja tukastada, kuid sellest ei tulnud suuremat välja. Auklik tee ja esimehe humoorikas jutt peletasid une.

Kergelt unistena, kuid hea tujuga, ronisime Riitna ojasillal vankrilt. Niisugune oli Elleni tahtmine.

«Need võib lihtsalt kontorisse tõsta,» tähendasin ma

pakkide kohta. «Me vaatame natuke soos ringi ja tuleme jalgsi järele.»

Esimees noogutas, pidi juba hakkama ohje lingutama, kui ta korraga lausus: «Näh, olen ikka tahtnud ütelda, kuid pole kunagi meeles olnud... Mõned talud siin paarikümne aasta eest torutasid oma maid. Plaanid on alles, minu käes. Võib-olla on neist midagi kasu... Nii et siis vähemalt teate.»

Tänasin viisakalt, kuigi mul mõttessegi ei tulnud neid vaadata. Paarikümne aasta eest pandud drenaaž! Nagunii ammugi kokku varisenud. Ja plaanid ise pakuvad kindlasti rohkem huvi ajaloolasele kui insenerile.

«Tore tüüp,» tähendas Ellen esimehele järele vaadates.

«Vaevalt sul siin tüüpe või motiive otsida tuleb. See pole staatiline puhkepark. Siin on sul tuhat võimalust sealse ühe vastu. Tule!»

Kerge rullina veeres üle sooheina nõrk tuulehoog ja pani selle lainetama. Ojapind lõi hetkeks virvendama, viis segadusse pikakoivalised veeämblikud. Ninasõõrmeid kõditas turbalõhn.

Läksime vastuvoolu. Iga käänak, iga numbrivai ja reeperpost meenutas mulle midagi. Sihti raiumas. Lõunatamas. Pärast päevatööd kodu poole sammumas... Soo lausa kubises motiividest, tervetest kompositsioonidest. Siin ei tule ühe pildiga toimegi. Siin tuleb luua terve sari sooloodijate elust!

Ent Ellen ei näinud siin seda ainustki võimalust, mida linnas pakkus puhkepark. Ja see sundis mind aina edasi ruttama.

«Lähme järgmise käänakuni. Sealt avaneb tore vaade piki sihti. Sealt võiks paberile panna mõne loodimisestseeni. Mustpunane mõõdulatt rohelise võsa vahel, kollakas statiiv otse oja ääres...»

«Arvan, et tean, missuguse stseeni ma siit võtan.»

«Noh?!»

«Sooloodijad malet mängimas,» lausus ta nõrgalt naeratades.

Märkasin alles nüüd, et Ellen on surmväsinud, ja tundsin südametunnistuse piinu. Panin käe ta piha ümber.

«Miks sa siis kohe ei ütelnud, Lepatriinu, et...»

«Ei tahtnud rikkuda su rõõmu. Ja muide olid sa ise oma õhinas huvitavam kui kõik su motiivid kokku.»

Nendes leebetes torgetes oli midagi tollest meeletust kevadest, ja see manas mu näole naeruvine.

«Maali kasvõi malemängijaid,» sõnasin ma. «Niisugust seisu nagu tollel kunstiteosel me igatahes tekkida ei lase... Aga küllap sulle tulevad teised mõtted, kui näed meid töö juures, kui näed Vana või Kivimaad...»

Ta nägi seda kõike juba järgmisel hommikul.

Mehed olid tusased ning sõnakehvad. Üleminekuperioodid on ikka rasked. Ent pikkamööda hakkas üldine tusatuju haihtuma ja lõunavaheajal läksid keelepaelad lahti.

«Praegu pole, jah, enam väga viga,» märkis Vana, «aga eile oli küll niisugune tunne, et maailmas on veel kõigest kaks asja, mis istuvad, — hapupiim ja kaigas!»

«Viin on tõesti kole,» tähendas ka Vardja, «mina mitte aru ei saa, kuidas need joodikud teda küll juua saavad.»

«Nii et lõpptulemuseks oli sul siis jällegi: ütle mulle midagi trööstivalt head,» lausus Kivimaa Vardja ühte lemmiklauset kasutades.

Taoliste «karskustemaatiliste» memuaaride ning kommentaaridega lõunavahe mööduski ja ma tundsin, et brigaad hakkab vormi tõusma. Kõik muutusid korraga jutukaks, uljalt hoolimatuks. See pani mind imestama, kuni taipasin — Ellen! Noh, muidugi. Ainuke naine meeste seas...

Ja seda eelist oskas Ellen suurepäraselt kasutada. Ta laskis Vardjal kanda oma joonistustarbeid niisuguse näoga, nagu oleks ta sellega tehnikule osutanud teab mis teene. Võlus Vana lõunavaheajal endale poseerima. Ja Vana seisis nii ustavalt päikese lõõmas, must-punane mõõdulatt käes, nagu Napoleoni grenader. Ainult Kivimaa kapseldus jällegi oma tundmatusse maailma, millest isegi Ellen ei suutnud teda välja tirida. Kõik katsed Kivimaa tsitadelli tungida purunesid vankumatu viisakusmüüri vastu.

See omalaadne jõuetusetunne tilgutas piiskhaaval

sappi mu kannatusekarikasse. Järgnevatel nädalatel kustus mu mälust, et linnas oli mul Kivimaast nii kahju hakanud...

Mäletan, kuidas päike hakkas oma vägevust näitama. Hommikul kerkis ta põuavineses õhus taevavõlvile ja läks õhtul veripunasena looja. Turbaperved kuivasid lõhki, kummikute all krõbises kuiv sammal. Meie higised särgid meelitasid kokku kihulaste parvi. Soo muutus leitsakuliseks aurusaunaks, tegi meid roidunud leilivõtjateks.

Ent siiski polnud ei kuumus ega Kivimaa mu heitliku tuju pärispõhjuseks, kuid ma ei julgenud seda enesele tunnistada. Kujutlesin ma ju Riitna-Aoveret mingi imemaana, kus kõik muutub teiseks nagu võlukepi väel, kui ainult Ellen siia jõuab. Kahekesi oleme me jõud. Tema jäädvustab lõuendile mu töö, minu unistused. See soo siin muutub meie ühiste mälestuste, ühiste pingutuste monumendiks. Siin oldud aega meenutame kunagi meeletu suvena...

Ja nüüd oli ta siin, kuid ei juhtunud midagi. Vaatlesin õhtuti ta visandeid. Nendes oli kõik omal kohal: lepad oja kaldal, sihitikud, mehed instrumentidega... Ma ei osanud öelda, mis neil viga on. Kuid tundsin, et see pole Riitna-Aovere, vaid mingi sellega väliselt sarnanev võõras soo.

«See ei tähenda midagi, see on alles algus,» lohutasin end esimestel päevadel. Kuid päevadest said nädalad, ja üha rohkem hakkas mulle Elleni joonistuste taga viirastuma Pärnade allee.

Ja ometi on Ellen näinud seda sood hommikul, millal ta pärlendab kastetilkadest, ja õhtul, kui leegitsevad pilved peegelduvad vastu igas lombis, igas veetilgaski. Ta on näinud meid kummikutest vett kallamas ja päikeses välkuvat teraslinti pingutamas, näinud meie pluuse selja külge kleepumas ja higitilku turbatolmuga määrdunud nägusid kriimuliseks joonistamas. Kuulnud meid nalja heitmas ning kirumas — ja siiski on ta visandid ainult kahvatud varjud sellest, mida tajud kõikjal enese ümber. Tema joonistustes ei tunne ma kusagil seda uut maailma, mis astub Riitna-Aovere asemele kindlalt ning vältimatult.

Tõrjusin need mõtted eemale, kuid nad ründasid mind ikka ja jälle. Kui aga hakkab kaduma usk inimese võimetesse, kes on sulle väga lähedane, siis... Jah, illusioonide purunemises seguneb traagiline ikka naeruväärsega. See on vastuoluline tunnetekompleks, milles kahtlus oma otsustuse õigsuses valgustab kõike pettumuse ning kahjutunde väreleva helgiga, kuid siiski sähvatab sellesse aeg-ajalt välguna lootus, et sa eksid ja kõik on ainult unenägu.

Kas nõuan ma Ellenilt võimatut?... Mulle meenus esimene retk siia varakevadel, seismine ojasillal, Sooserva... Kõike kaunistasid mu lapsepõlvemälestused, unistused eelseisvast tööst.

Aga... aga kui ma viiksin Ellenigi Sooservale? Kui ma jutustaksin oma lapsepõlvemälestustest?...

Klammerdusin selle mõtte kui päästerõnga külge. Ja järgmisel pühapäeval seisime Sooserva õues. Näitasin talle siin kõiki nurki, millega mind sidusid mälestused. Ellen kuulas mind huviga, vaimustus aeg-ajalt, kuid see oli turisti vaimustus, kes tutvub mingi vaatamisväärsusega.

«Ah siin sa siis elasidki?» tähendas ta mõtlikult.

Ta tegi Sooservast mõned visandid, kuid neist ei õhkunud seda tundesoojust, mida ma siin väga selgelt tajusin.

«Istu sinna trepile. Ole mulle natuke aega modelliks,» lausus ta kummalise soojusega hääles.

«Miks siis mina? Kõik muu ümberringi on ju palju huvitavam.»

«Olgu pealegi. Kuid mind huvitad ainult sina.»

Kehitasin õlgu. «Sündigu su tahtmine.»

See joonistus minust on mul praegugi veel alles. Ja kui ma poleks kogu aeg nii rumalalt nõudnud, et Ellen minu mälestustesse jäägitult sisse elaks, kui oleksin taibanud, et kunstniku mõtted ning tunded annavad kunstiteostele nende võlu — kes teab, kuidas kõik oleks läinud?

Olen taastanud mälus tolle otsustava momendi Sooserva õues. Mu lapsepõlvekodu nägemine pidigi temas tekitama t e i s t s u g u s e i d tundeid kui minus. Ja need tunded seostusid Ellenis paratamatult minuga.

«Ah siin sa siis elasidki? ... Ole mulle natuke aega modelliks... Kuid mind huvitad ainult sina...»

Nendes lausetes, ta toonis, kogu käitumises, kõiges avaldus ometi imestusega segatud hellus.

«Missugune mees sa siiski oled, Andres! Niisugustest kehvadest oludest pärineda ja lõppeks ikkagi nii kaugele jõuda.» Seda ütles mulle Ellen oma joonistusega, kõigega — ainult mitte sõnadega. Ja ometi olin ma nagu pimedusega löödud, pidades seda õiekarikana avanenud lembust haletsuseks, kaastundeks. Minu juhmus oli otsekui põhjatuul kevadel — ja õis sulgus.

Tundsin seda kohe, kui astusime kodu poole. Tundsin, et jäi ütlemata see m i d a g i, milleks mul oli võimalus Sooserval, sest — olen selles praegu veendunud — seda oleks tulnud ütelda vaikimisega.

Ellen oli kogu õhtupooliku hajameelne. Sooservast ei rääkinud me sõnakestki. Järgmisel hommikul tuli ta meiega kaasa nagu tavaliselt.

Ilm tõotas jällegi kuumust ja leitsakut. Pidime ruttama, et Riitna ojatrassi loodimisega enne lõpule jõuda, kui päike õhu virvendama paneb ja nivelliiri objektiivile ilmuvad lainetavad must-punased loodimislatid tantsivate numbritega.

Töö käis pooljoostes. Kahetsesin südames, et rõhusin eelmisel kuul trassidele. Just nüüd oleks olnud Ellenile hea näidata, kuidas meeste töötasud kirjutatakse nelja numbriga. Sest praegu on selleni jõudmine väga küsitav. Muidugi, kui terved päevad läbi töötada saaks...

Ent päike otsekui luges mu mõtteid ja tõmbas juba enne keskpäeva töötegemisele kriipsu. Tavaliselt läksime selleks neljaks-viieks tunniks kolhoosi keskusesse. Tookord aga olime sellest nii kaugel ja poele jällegi nii lähedal...

Pood asus vanas mõisahoones, mille paksude kivimüüride vahel oli nii meeldivalt jahe. Võtsime pikal pingil ning tühjadel õllekastidel istet.

«Kas teeme ka midagi või?» päris Vardja, mõõtes asjatundliku pilguga poeriiulitel helkivaid pudeleid.

Raputasin pead. Suurem osa tööpäevast alles ees. Ja pealegi see teenistus...

«Kui — ei, siis — ei,» ja Vardja tellis kuus õlut ning kaks limonaadi. Vähemaga poleks sobinud siin mõnusas jaheduses istuda ja oma lõunaleiba süüa.

Leivad said otsa, pudelid tühjaks. Mõnus rammestus haaras keha. Keegi ei tahtnud veel lahkuda. Ja arusaadavalt, tööle hakata ei saanud, mis seal leitsakus higistada.

«Joonistage meist õige üks pilt,» tegi Vardja Ellenile ootamatu ettepaneku. «Sooloodijad lõunat söömas või midagi taolist.»

Puhkes naer, kuid Ellen jäi tõsiseks.

«Miks mitte? Interjöör kui niisugune on huvitav. Ainult kui te nõustute poseerima?»

Selle vastu polnud kellelgi midagi, ja nüüd tundus juba loomulikuna, et võtsime veel kuus õlut. Kadus esialgne modelliks olemise pingutatus, jutt hakkas jooksma. Ma ei tea, kui kaua me seal istusime, ent korraga märkasin, et poes on läinud ebatavaliselt hämaraks. Pöörasin pea akna poole, ja samal silmapilgul täitis ruumi hele välgusähvatuse kuma, millele järgnes paukuv ning ragisev kõuekõmin.

Jooksin poeuksele. Kõrgetes pärnapuukroonides sahises, esimesed rasked piisad langesid teetolmu. Õhk kahises ning voogas, vett kallas alla.

Ja isegi sellel silmapilgul ei meenunud mulle närbuvad viljad ning janunev maa. Mu meeli täitis vaid üks mõte: tänaseks on töötegemine läbi!

«See vihm on kuldaväärt,» tähendas Vana mu kõrval. Pidin talle peaaegu sähvama paar paremat sõna, kuid Vana pilgus peegeldus tollel hetkel niisugune hellus, mis meenutas mulle mu isa, kui ta oma viimasel kevadel vaatles õites valendavaid õunapuid.

Vanast hoovas otsekui helendavat kiirgust, ja ma tabasin end mõttelt: kas pole ta mitte seepärast jäänud truuks sooloodija elukutsele, et ei suuda unustada maad, oma kunagist väiketalu? Kas mitte seepärast ei hoova temast nii palju soojust ning südamlikkust, et ta viibib ju oma armastatu — emakese maa juures?...

Vardja naerulagin tundus kuidagi kohatuna.

«Näe!» pistis ta blokilehe mulle tormakalt nina alla. Siin oli tõesti raske tõsiseks jääda. Paberilt vaata-

sid vastu neli karikeeritud kuju. Jalas lotendavad kummikud, mis meenutasid lehtreid, näod habemetüükaid täis, ühel kirves vöö vahel, teisel mõõdulatt püssina õlal... Ja kogu selle grupi kohal girlandina pealkiri «Meie aja kolm musketäri».

«Kuidas siis sedamoodi,» arutas Vana. «Pidi ju tulema «Sooloodijad lõunat söömas»...»

«... või midagi taolist,» lisas Ellen kelmikalt. «Tellimise esimene osa ei tulnud mul välja, nii et...»

«Ühe sõnaga — viga pole tegijas, vaid tellijas,» tähendas Vana Vardjale.

«Jah, maksa aga välja,» lisas ka Kivimaa.

«Noh, mida me siis teeme?» küsis minult Vardja.

«Ootame, kuni suur sadu üle läheb, ja hakkame siis astuma. Lihtsalt — vihmapüha.»

«Kui sedasi, siis... siis tuleb seda pühitseda, Andres,» tuli Kivimaa minu juurde. «Ega seda iga päev juhtu, et kaks niisugust suursündmust kokku langevad. Sellest tuleks juba midagi flaami meistrite laadis.»

Ma ei taibanud, mida Kivimaa oma viimase lausega mõtles. Ent üle Elleni näo libises naeruvine. Ja lõppeks ei sobinud mul ka kuidagi Kivimaa pakkumist tagasi lükata. Too seismine Sooserval rohtunud kuulipildujapesa juures ja too õhtu «Euroopas» olid meist kõigest hoolimata teinud midagi vandeseltslaste taolist. Huvitaval kombel oli Ellengi selle pühitsemisega kohe nõus. Kolisime üle klaasrõdule maja teises otsas. Lauale tekkisid värviliste siltidega pudelid...

Mäletan, et tahtsin ikka Kivimaalt küsida, kuidas too lahing Sooserva ümber õieti käis, ent Ellen arutas temaga kogu aeg igasuguseid kunsti- ja kirjandusprobleeme. Toomas ärkasid mingid kauged mälestused. Ta lõi rusikaga lauale ja hõiskas: Fiducit!» Vaatas mulle otsa ja deklameeris:

«Kuid selles pilgaris me flaami meistrid maiad
ei kaotand kunstimeelt. Nad välja tõid
ja ritta seadsid lõuendid ning raamid laiad
ja kahe jooma vahel meistriteoseid lõid.»

Võrreldes teda tolle Kivimaaga, kes oli mulle jäänud meelde «Euroopa» restoranist, oli see siin hoopis teine inimene. Üks nendest, keda loodus on õnnestanud haruldase võimega — seltskondlikkusega. Igapäevases elus ei torka see üldse silma. Ent kui on olemas miljöö, inimesed, kes sind mõistavad, siis lööb see võime välja kogu oma jõus. Siis otsekui lendaks üle seltskonna komeet, mis pillub sädemeid vaimukusest, eruditsioonist ja ülemeelikusest. Mõtlesin, missugune tore ning otsitud seltskonnainimene võis olla Kivimaa varem.

Kuid siiski suutsin ma üsna vähe aru saada Kivimaa atika soolaga vürtsitatud jutust. Ta ei rääkinud ju ühtegi lugu lõpuni. Ta ainult andis kätte koordinaadid, et kuulaja mõte ise finišini jõuaks. Ja Elleni mõte ilmselt jõudis, sest tal oli väga lõbus kuulata. Mina aga väsisin ja liitusin Vana ning Vardjaga.

«Kuule, vihm on üle,» tõmbas Ellen mind käisest ja tegi peaga kerge nõksatuse Vardja poole.

Nägin, et Kivimaa oli otsekui kössi vajunud ja silmitses ainiti sõstraveini loigukest valgeks värvitud laual. Kogu ta lõbusus oli kadunud. Silmades põles sünge tuli.

«Lähme ära,» sosistas Ellen. «Vaata ometi Vardjat!»

Võttis natuke aega, enne kui taipasin: Vardja on ju purujoobnud!

«Aitab, mehed,» laususin ma. «Homme jälle tööpäev.»

«Jäta, Andres, vähemalt tänaseks see vana plaat,» ajas Vardja end jalule. «Ega töö jänes ole... Noh, võta!»

Samas lõi ta tuikuma, põrkas vastu mind, nii et viinapits heleda klirinaga põrandale kukkus. Ta seisis, tõstis aeglaselt pea ja hakkas mind põrnitsema. Mõtted ta ajus reastusid pikkamisi.

«Kui ei taha — ära võta, aga sellist asja ma ei kannata,» läks Vardja ägedaks. «Noh, lähme jalamaid tööle. Mina pole suhkrust ja olen rohkem soos mütanud kui mõni teine mees. Aga seda ma ütlen, nagu kell seitse saab, viskan lati õlale ja teen, mida tahan.»

See oli juba ilmne tülinorimine.

«Tule nüüd ometi,» käis Ellen peale. Tema silmades

peegeldus hirm. Ja korraga läks kogu see oleng mulle eemaletõukavalt vastikuks. Meeste jutt tundus tühise lobisemisena. Laual vorstitükkide vahel märgade klaasipõhjade jäljed, põrandal pooleldi põlenud tikke, suitsuotsi...

«Noh, vihm on peaaegu üle. Mina hakkan astuma. Kes tuleb kaasa?» pöördusin meeste poole.

Vana ja Kivimaa lõid nagu kõhklema, ent enne kui nad otsusele oleksid jõudnud, lõi sekka Vardja:

«Siin on praegu vabahärrad! Selge, mis?»

Viskasin käega ja tulime tulema.

Hämardus. Tibas veel natuke. Tee ääres oli vihm ühel põllul rukki maha löönud. Niisiis polnud Vana kartus asjata, kui ta aknast välja vaatas ja ütles, et... Aga miks siis Ellen nii kärmelt astub, et ei jõua teisele järelegi?

«Lepatriinu!»

«Mis sa karjud nagu pöörane,» jäi Ellen seisma. «Jood enese täis, siis ei tea, mida teed...»

«Kas mina siis alustasin? Sa ise olid ju selle... selle pühitsemisega nii päri. Ju sulle siis ikka pidi meeldima seal.»

«Kunstnik ei saa iga kord meeldivust silmas pidada. Sinu kaaslaste suhtes sain aga mõne tunniga rohkem teada kui kogu siin oldud aja jooksul.»

Mu nägu pidi vististi üsna jahmunud olema, sest Ellen puhkes irooniliselt naerma.

«Ja sinugi kohta nii mõndagi,» lisas ta.

«Kas Kivimaa rääkis?» küsisin ma natukese aja pärast.

«Muidugi mitte. Ta on liiga intelligentne selleks, et taga rääkida. Ja mul enesel on ka ometi silmad-kõrvad olemas.»

«Noh, ja siis?»

«Ei midagi erilist. Mind hämmastas ainult see, kui barbaaristunud sa siin soos oled. Vardja räägib, kuidas direktor ta koolis enese juurde kutsunud ja lausunud: «Nüüd on lugu nõndamoodi, et üks meist kahest peab minema.» Ja sina naerad nagu arust ära. Mis siin naljakat on? Poiss sai ühe ahvitembuga hakkama, oli «kangelane» tunniks, visati koolist välja ja tambib

nüüd mööda sood. Mida siin hoobelda või naerda? Ent siiski oled sa mulle mitu korda rääkinud, et Vardja — see on alles poiss... Kui sa õige brigadir oleksid, siis sa niisuguste «naljade» üle ei naeraks. Ja siis poleks sul vaja ka kurta, et brigaad tuli sulle üle teise inseneri pärandina ja pole niisugune, nagu ta olema peaks.»

«Tuleb siis välja, et mina olen kõiges süüdi.»

«Kas just kõiges, aga...»

*

Mäletan, et talumatu külmatunne äratas mu. Avasin silmad ja mu pilk langes plakatile, mis kutsus hävitama umbrohtu. Pea oli kergelt uimane, kehas rammestav väsimus.

Mulle meenus eilne õhtupoolik, kojutulek läbi vihmase hämaruse ja... Nojah, seepärast ma siis magasingi üksi punanurgas diivanil, riided seljas, müts peas. Ime, et ma kummikud maha tirisin.

Külmavärinad raputasid keha, sundisid jalule hüppama. Tegin natuke hommikvõimlemist, et veri liikuma hakkaks.

Ilm oli sombune, taevas nii üksluiselt hall.

«Täna pole vähemalt seda karta, et päike töötada ei lase,» mõtlesin ma eneseirooniaga. Ja siis olin ma juba punanurgast läinud. Põrutasin rusikaga meeskonnaruumi uksele ja astusin kutset ootamata sisse.

Vana istus välivoodil ja kohmitses jalarättide kallal. Teised voodid seisid korralikult ülestehtuna ja oli näha, et nendes polnud üldse magatud.

«Mida see siis tähendab?»

«Pole tulnud, nagu näed,» kehitas Vana õlgu.

«Mine otsi nad üles!»

Vana urises midagi lasteaiast, kuid asus siiski teele.

Jäin laua äärde istuma ja mu meel läks nukraks. Miks pidi see lugu üldse juhtuma?

Koputati. Ukse vahele ilmus Elleni pea.

«Mis sa istud siin? Tule sööma.»

«Ei taha.»

«Tule võta natukenegi.»

Ta oli mu vastu hommikusöögil nii kena ja sõbralik, nagu poleks eilset õhtut ja lahusoldud ööd olnudki. Kuid just see lahkus tuletas meelde porist teed, hämarusse uppuvat maastikku, eilseid etteheiteid. Ma ei suutnud kuidagi unustada, et pidin magama üksi diivanil nagu... Paar sapist lauset — ja Elleni sõbralik olek kadus. Temast hakkas hoovama üleolevat külmust. Mu solvatud eneseuhkus põletas ootamatult loodud silla. Kas viimase?...

Tookord polnud mul muidugi aega sellele mõelda. Autosignaal otse viskas mind püsti. Helepruun «Pobeda», mis lambakarja keskel teed rajas, näis läheneva saatusena. See veel puudus, et peainsener end just praegu siia veaks!

Kuid ometi ei suutnud suured silmapilgumured matta minus seda — ma ütleksin — kuuendat meelt, mis jäi kahtlustavalt valvsaks isegi nüüd. Miks õhetab Elleni nägu kohkunud ärevusest? Mida ta kardab? Miks peegeldub ta suurtes pruunides silmades hirmuga segatud nõutus?

Ent küsimused jäid vastamata ja ununesid kohe. Nii nagu ununevad jäljed rannaliival, kui su peale tormab valge pahisev laine ja sunnib sind hoolt kandma iseenese eest.

«Peainsener!» laususin ma.

Ellen muutus korraga väga energiliseks.

«Ära noruta! Küll me midagi välja mõtleme. Ütle, et mehed on sihte raiumas või midagi tegemas. Sina teed kokkuvõtteid väliraamatutest. Lähme!»

Jõudsime trepile hetkel, kui auto peatus. Nad olid tulnud kahekesi: Sillaots ja Lang.

«Teeme väikest ringreisi ja tulime nüüd asutuse parimat brigaadi vaatama,» lausus Sillaots, kui tereta-mised-tutvustamised läbi said. «Kahju, et ilm halvaks läks.»

Tundsin end nagu tulistel sütel. Kuid Ellen, kasutades jällegi privileegi, et ta on naine, hakkas pärima linnauudiseid, lausa kiskus peainseneri vestlusse. Taipasin ta kavatsust ja muutusin rahulikumaks.

Kui öelda, et mehed on Riitna ojal sihte sisse löömas mensulmõõdistamise jaoks? Sinna autoga ligi ei pääse.

Peaks aga Sillaotsal tekkima soov jalgsi minna, siis jõuab Ellen enne poe juures ära käia ... Langi ei maksa karta. Kui ta ka aimab, missugune olukord tegelikult on, tema põhimõtteks jääb siiski, et kui on vaja minu poisse sõimata, siis teen seda mina ... Ainult kui mõni neist joomavendadest ootamatult sisse ei koperda!

See mõte võttis südame alt külmaks. Mida see Ellen nii pikalt lobiseb? Pilt on ju selge: meie asukohast ja poest tuli peainsener kaugel hoida! Tuleb nad mõlemad objektile viia.

Lülitusin vestlusse, näitasin paari väliraamatut, viisin jutu tööle. Peainsener päris üht-teist, vaatas mõtlikult välja, ja ma mõistsin, et tal pole erilist tahtmist veest lirtsuvasse soosse tampima minna.

«Mida me siis teeme?» pöördus Sillaots Langi poole sellisel toonil, mis näitas, et ta oli otsuse juba langetanud. «Ma arvan, et objekti põhjalikuma inspekteerimise jätame teiseks korraks. Nagunii polnud see meie sõidu peamine eesmärk ... Noh, meeskonnaruum on üle vaadatud. Kõigil on välivoodid olemas. Sooja toitu on võimalik valmistada ... Sõidame teedpidi ringiga kaupluse juurde ja heidame paaris kohas tööle pilgu peale.»

Nüüd on kõik läbi! Vaatasin Ellenile otsa.

«Kahju,» vangutas Ellen pead. «Sõidaksite te Mudaku jõe äärest läbi, siis paluksin end kaasa võtta. Autole minu joonistustarbed vaevalt suuremat koormat tähendavad ...»

Mudaku jõgi! Hoopis teises küljes! Oo, Lepatriinu, kallis!

Mind oli haaranud tõeline mänguhasart. Olin kõigeks valmis, et ainult võita seda närvekõditavat mängu. Pakkusin kauplusegi. Ellen tõmbus tagasi, palus, et tema pärast ennast segada ei lastaks, ja kallutas just sellega kaalukeele lõplikult Mudaku kasuks.

Istusime autosse. Pigistasin salaja Elleni kätt.

«Siin need kraavitrassid on,» osutasin ma, kui olime jõe äärde jõudnud.

Peainsener vaatas neid pealiskaudselt, astus nagu juhuslikult paarile maavaiale, komistas numbrivaiadele. Asi hakkas mulle juba nalja tegema. Kes siis ei tundnud Sillaotsa vigureid välitööde kontrollimisel! Nüüd ei

ütelnud ta mulle küll midagi, ent oleks maavai ta kummikukontsa all sügavamale vajunud või numbrivai längakile jäänud...

Korraga peatus ta ühe kraavitrassi suudmeposti juures.

«Kuidas see kraav teil on piketeeritud? Pärivoolu või?»

«Jah. Piketeerisime siin sedasi, et ühe kraaviga läksime üles, teisega tulime alla. Mehed rääkisid, et nemad olid Suursoos samuti teinud ja teie polnud selle kohta midagi ütelnud.»

«Näete nüüd, seltsimees Lang, et halb eeskuju on nakkav.» Sillaots pöördus jällegi minu poole. «Mäletan küll, et seal sai niimoodi tehtud. Too oli üldse üks hädaabitöö. Ei taha enam mõteldagi. Ja tookordne kaader oli ka hoopis viletsam. Lihtsalt halastusest sai töö vastu võetud.»

Ta rääkis veel tükk aega Suursoost, kuid see ei muutnud tõsiasja — Mudaku jõkke suubuvad kraavid tuleb piketeerida uuesti.

Auto võttis suuna Kurepalu poole. No muidugi, mida nad objektil veel otsima peaksid! Tegid üheainsa noodaheite, ja kohe niisugune loomus.

«Ega nad midagi ei märganud?» jooksis Ellen ligi.

«Ei. Kõik on hästi.»

«Aga miks sa nii tusane oled?»

«Mõtlen brigaadile. Ja mida rohkem mõtlen, seda vihasemaks lähen. Kelle pärast oli meil seda tsirkust vaja?»

«Mis sa tühjast enam... Paistab, et ilm läheb ilusaks. Ma jään esialgu siia. Nägemiseni.»

Hakkasin mööda lirtsuvat soorada tagasi sammuma. Tuttav tee, nukralt üksluine maastik — kõik otsekui loodud selleks, et jätta sind oma mõtete küüsi, mis tulid nagu nõelavad herilased.

«Narr olin, et kuulasin Vana ja Vardja juttu!... Õpetan teid tööd tegema!... Näitan, kes on brigadir!...»

Mõtted kütsid mu üles. Läksin ägedaks nagu tedrekukk, pomisesin ähvardusi... Murdsin raevuselt maha raja kohale sirutuva lepaoksa, mis riivas mu pead ja kallas kaela jämedaid tilku.

Ja ometi — kui ma lõpuks meeskonnaruumi astusin, ei ütelnud ma neile midagi. Vana istus välivoodil ja teritas luisuga kirvest, Vardja arvutas loodimisandmete põhjal kõrgusi — mis sa tööinimesi ikka segad.

«Kus Kivimaa on?»

«Ei tea . . .» venitas Vardja ja lisas kiirelt: «Küll ta välja ilmub.»

Vaikus oli ähvardav.

«Lähme lõpetame õige loodimise ära,» tegi Vana juttu.

Oleksime võinud muidugi minna. Kolme mehe jaoks on see töö nagu loodud. Kuid mu hinges istus vimm eilse õhtu ja tänase pärast.

«Mis sinna pooliku brigaadiga minna,» tähendasin ma. «Ja viimati ütleb veel mõni mees kell seitse, et tööaeg on läbi ja teen, mida tahan.»

«Mis sa vanast asjast enam,» lausus Vana lepitavalt. «Kuid kahju ilusat õhtupoolikut raisata.»

«Ja sina?» pöördusin ma Vardja poole.

«Mul ükskõik,» vastas ta õlgu kehitades jonnakalt. «Minul tuld takus ei ole.»

Et aga mina arvasin täpselt samuti, siis jäigi tööle minemata.

Ilm läks haruldaselt ilusaks. Vihm oli andnud kogu loodusele värske ilme. Tumeda roheluse seest torkasid teravalt silma lillede värvilised täpid. Päike tundus kuidagi erakordselt soojana. Maastik mu ees muutus laiguliseks, rohelus lagunes nüansseeritud värvitoonideks. Õhk oli täis lõhnu.

Oli tõesti patt toas istuda ja vaadata seda kõike läbi lahtise akna. Aga tööle minna ka ei sobinud; kohe kuidagi ei sobinud meeskonnaruumi astuda ja ütelda, et . . . Aga kui Vana nüüd tuleks oma endise ettepanekuga?

Kuid ta ei tulnud. Tegin kameraaltöid ja vaigistasin oma südametunnistust mõttega, et kui mehed ei taha raha teenida, mida siis mina sinna parata saan.

Päike vajus metsa taha, taevas lõi vaskpunaseks. Kõik tõotas näiliselt ilusat ilma, kuid hommik võttis mind vastu ladiseva vihmasajuga. Puudus vähe, et oleksin valju häälega vanduma pistnud. Üleeilne õhtupoolik läks vihma nahka. Eilne sai niisama ära raisatud. Ja täna . . .

Läksin alla. Vana ja Vardja olid juba jalul. Kivimaa lamas oma välivoodil, rõivad seljas, nägu tursunud.

«Tuli alles hommiku eel,» tähendas Vana Kivimaa poole noogutades ja küsis murelikult: «Mida me nüüd peale hakkame?»

Selles küsimuses oli nii palju inimlikku nukrust, et mu süda läks raskeks. Mõtlesin Vana perekonnale. Võib-olla jääb just nende päevade töötasu puudu eseme hinnast, mille ta oli lubanud osta oma noorimale tütrele? Kehitasin õlgu ja vältisin Vana pilku.

«Küll midagi juba leidub, Vana,» hõikas Vardja pilkavalt. «Näiteks kasvõi eilse pingelise töö jätkamine.»

See oli sapine võllahuumor. Tundsin, kuidas põsed lõid õhetama. Ma ei kavatsenud eitada, et minulgi on omajagu süüd eilse päeva raiskamises, kuid ...

«Meie oleme novaatorid, Vana,» irvitas Vardja. «Päikesepaistega istume toas, vihmaga läheme kindlasti välja. Peaasi, et aga brigaad koos oleks.»

«No sina pea nüüd oma suu küll kinni!» Kogu mu olemust haaras vihane hoolimatus. Astusin Kivimaa voodi juurde ja raputasin magajat tugevasti õlast:

«Maast lahti!»

Kivimaa pomises midagi, lõi tõrjuvalt käega.

«Maast lahti!»

Midagi ähvardavat ning võõrast pidi minust hoovama, sest Vana ja Vardja seisid surmtõsistena, peaaegu kohkunuina. Vardja pilkamishimu oli kadunud nagu tina tuhka.

«Mis sa jandid... Lase magada,» urises Kivimaa unesegaselt, kuid tegi siiski silmad lahti ja vedas end istukile.

«Küllalt magatud! Kord tuleb tööle ka hakata. Mõõdulint ja kirved ligi võtta! Poole tunni pärast läheme tööle.»

«Andres, mis sa möllad,» lausus Vana etteheitvalt. «Tööle selle ilmaga?... Ära ole poisike!»

«Poisike olin siis, kui teie juttu kuulasin ja lasksin Mudaku kraavid pärivoolu piketeerida. Nüüd aga olen mees, kes vastutab korraliku töö eest.»

«Mis nende kraavidega siis on?» päris Vardja ärevaks minnes.

«Mis nendega on? ... Sillaots käis eile hommikul siin ja käskis töö ümber teha! Uuesti piketeerida, uuesti loodida. Ja me teeme selle täna ära!»

Keegi ei lausunud sõnagi. Läksin toast välja ja jooksin trepist üles.

«Kuhu nüüd?» küsis Ellen, kui ma hakkasin vihmamantlit selga ajama.

«Välja ... tööle ...»

«Oota, ma tulen ka.»

«Kas on mõtet? Sajab ...» Ma ei tahtnud, et Ellen kaasa tuleks. Milleks teda sinna vaja?

«Kui sadu sulle midagi ei tee ...» ja Ellen hakkas nobedalt rõivastuma.

Kui astusime meeste tuppa, oli seal juba kõik valmis. Ainult Kivimaa istus välivoodil, vihmamantel seljas, pea käte vahel.

Ja kummaline, niipea kui nägin, et mehed on valmis, ei tundnud ma enam mingit soovi vihmaga tööle minna. Kuid nüüd olid sillad põletatud ...

Ometi peitus selles näiliselt vaikses alistumisõhkkonnas tugev äikese-eelne pinge. Selle esimene välgusähvatus käis siis, kui tegin korralduse teeleminekuks.

«No tule siis juba!» käratas Vardja ukselt Kivimaale, kes oli jäänud voodile istuma. Samas pöördus ta kannapealt ümber ja rebis Kivimaa püsti.

«Käed küljest!» lausus too ähvardavalt ja hetkeks muutus ta pilk nõelteravaks.

Vardja tõmbus tagasi ja hakkas Kivimaad hurjutama, kallas tema kaela sapi, mis oli mulle määratud.

«Jäta juba, Vardja,» astus Vana meeste vahele. «Säh, Kivimaa, võta müts ja pane pähe.»

Väljas katkes sõnelemine nagu lõigatult. Tuli tihedat vihma, mis mähkis halli kangana enesesse metsad silmapiiril. Jalgade all lirtsus. Üle kõige aga kummus üksluine tumehall taevas nagu tundetu raudmask.

Mantlid muutusid raskeks, hakkasid jalgade ümber liibuma. Niiskus tungis kontideni. Olime läbimärjad, kui jõe äärde jõudsime.

«Puhkame pisut,» laususin ma lepitavalt.

«Küll mullas ükskord puhkad,» viskas Vardja hoolimatult ja hakkas teraslinti lahti kerima.

Olin vaimud välja kutsunud, mille ohjeldamine näis üha raskemaks minevat. Taipasin seda meeste liigutuste järskusest, kõne hammustavast lühidusest ja karmusest. Brigaad töötas raevukalt. Rünnati trassi kui surmavaenlast. Kõiki oli haaranud mingi vihane hoolimatus. Ja see kiskus kaasa mindki.

Olime esimesel kraavil juba pooled vaiad ümber tõstnud, kui tekkis ootamatu seisak — piketivaiad lõppesid otsa.

«Mida see Vana seal võsas muneb!» kirus Vardja. «Tund aega teeb maavaia!»

Lükkasin pöösad robinal laiali, nii et piisku lendas mulle näkku.

«Ega meil aastakaup ole!» põrutasin ma Vanale, kes oli sasinud käsivarrejämedusest lepast kinni ja tahtis seda ühe hoobiga läbi raiuda.

Vana nagu nõksatas. Jalg libastus märjal rohul. Kirves lõikas õhus võimsa kaare, tõmbas pool tüve läbi ja kargas välja. Vana näos peegeldus hirm. Kirves pudenes rohule. Kahe käega haaras Vana paremast säärest ja jäi niimoodi, poolkummargil seisma.

Jooksin ta juurde. «Mis juhtus?»

«Ei tea veel,» hingeldas Vana.

Tema kummikusääres irvendas pikk lõhe. Vana tõmbas selle servad natuke laiemale ja muutus lubivalgeks. Midagi punast ning kleepuvat tungis läbi riidekiudude...

Haarasin Vana ümbert kinni ja panin ta ühe suurema lepa alla istuma. Vana otsaesisel pärlendas higi.

«Tulge siia!... Õnnetus, õnnetus juhtus!...» Mu hääl oli nii kähisev, et ma sellest lausa kohkusin. Ja just siis nägin ma Ellenit. Ta seisis siinsamas, nägu kahvatu ning tõsine. Pöördusin ümber ja hakkasin lõhkist kummikut ettevaatlikult maha tirima. Ometi tundsin end niimoodi veelgi ebamugavamalt. Mind piinas mõte, et Elleni pilgud puurivad mu selga, vajutavad kõik oma mällu.

Kui jalg oli paljaks võetud, nägime kõik, et hoop oli läinud otse sääreluu pihta. Sõrmepikkusest haavast nirises verd, luu paistis selgesti ära.

Vana huultelt libises oie, mis pani mu uuesti liikuma.

«Anna välitaskust marli!» sirutasin käe Elleni poole. Ja alles siis, kui ma pakendit lahti rebisin, meenus mulle — meie hulgas on ju arst!

Pöördusin kergendatult ümber, kuid mu suu ei avanenud. Meenus tänane hommik: siis olin mina käskijaks, kas pean nüüd muutuma häbistatud palujaks?... Mudisin sõrmede vahel marlipakikest.

Tõstsin pilgu, vaatasin Kivimaale otsa. Ta oli tegevuses oma mõtetega. Paberikrabin tõi ta tagasi siia maailma, keset halli vihmasadu ja madalaid leppi, mille lehtedelt langes piisku nagu silmapisaraid.

Eneselegi märkamatult olin sirutanud käe marlipakikesega ettepoole. Sõna lausumata võttis selle Kivimaa ja põlvitas Vana kõrvale. Vilunud liigutustega mähkis ta jala kinni.

Vaatasime ta tegevust pealt. Ja usun, et oleksin tollel momendil talunud kergemini Kivimaa sõimu või süüdistusi kui toda asjalikku vaikust.

«Minge hobuse ja vankri järele,» tähendas Kivimaa üle õla.

«Kas on midagi tõsist?...» kahvatas Vana uuesti ja katsus end püstakile ajada.

«Rahu.» Kivimaa surus ta tagasi. «Paar kuud erakorralist puhkust — ja kõik on joones.»

«Ega sa ometi ei peta?...»

Kivimaa naeratas. Ja see naeratus oli nii julgustav ning selge.

«On olemas ka õnnelikke õnnetusi,» tähendas ta, kuid nii kummalisel toonil, nagu ei käikski see Vana kohta.

*

Tavaliselt imetletakse inimese mälu, selle meelespidamisvõimet. Ent veelgi rohkem tuleks imetleda unustamisvõimet, sest tolleta oleks inimkond ammugi hävinud. Kui mõtlesin tolle õnnetuspäeva õhtul Vanale, tema naisele-lastele, siis tundus süükoorem talumatult raskena. Ent elu läks edasi, töö ootas, ja uued mured-hooled lasksid kogu selle masendava pildi ette otsekui mattklaasist vaheseina.

«Viirapalu elektrijaam on meie lahinguülesanne. Tööd

seal tuleb lõpetada sügiseks, maksku mis maksab,» teatas mulle Lang, kui tegin juttu Vana asendamisest.

Asi oli selge. Kõik jõud koondatakse nüüd sinna. Õle õnnelik, kui sulle veel kaks meestki jäetakse...

Niisugused olid välised põhjused, mis sundisid tööga kiirustama. Ent iialgi poleks muutunud see kõik nii palavikuliseks rühmamiseks, kui mu hinge poleks ahistanud tühjusetunne.

Tollest päevast peale astus Elleni ja minu vahele hirm. Tundsin selgesti, et Ellen kardab mind, ja see täitis kogu toa sünge kõledusega, mis on masendavam igasugustest tülidest ja kokkupõrgetest. Väline helluseja viisakusemask muutus seda täiuslikumaks, mida tundetumaks ning võõramaks läks selle taga peituv nägu. Mõistsin, et Ellen loeb salaja päevi, mis on jäänud veel linnaminekuni, viisaka naeratusega looritatud lahkumiseni. Hommikuti viipasime teineteisele, ja siis läks Ellen joonistusblokiga ühele poole, kuna mina hakkasin koos meestega sammuma teises suunas. Kogu mu soovide ja unistuste maailm oli ahenenud kitsaks poolsaareks, mulle oli jäänud ainult töö siin Riitna-Aoveres. Ja ma püüdsin end piinata surmväsinuks, et unustada ajutiseltki oma südamevalu.

Huvitaval kombel hakkas selle metsiku tambi üle kaebama just Vardja. Ma olin pidanud teda tugevamaks.

«Kes me siis õieti oleme?» küsis ta kord, kui loojanguni oli jäänud veel pool tundi, mida tahtsin kasutada reljeefi mõõdistamiseks uuelt seisupunktilt.

«Jookseb sul raha üle või?»

«Asi pole rahas. Raha?... Mida sellega teha, kui vead end koju nagu läbipekstud galeeriori? Söömine, magamine, töö. Söömine, magamine, töö... Objekti me tänavu nagunii enam valmis ei saa. See on võimatu.»

«Et maksimaalset saavutada, tuleb võimatut nõuda,» lausus ootamatult Kivimaa.

Töötasime pimedani. Ent koduteel tundsin selgesti, et Vardja on sellest rähklemisest tüdinud. Vana lahkumisega oli hävinud jõud, mis meist brigaadi tegi. Ja seda jõudu polnud millegagi asendada. Kuid elus valitsev seletamatu tasakaal asus tegevusse isegi siin. Õnne-

tus Vanaga tõukas minust eemale Elleni ja Vardja, tõmbas aga lähemale Kivimaa. Mispärast — seda ma ei teadnud.

Ellen pidi ära sõitma pühapäeva hommikul. Laupäeva õhtul pakkis ta asjad. Võtsin kogu aeg hoogu, et rääkida temaga just sellest kõige tähtsamast, mis lasus müürina meie vahel. Olin sellele mõtelnud tööd rühmates, öösiti diivanil Elleni kõrval lebades; olin oma kujutlustes ramminud seda barrikaadi, lõhkunud selle maatasa — ja ometi ei mõistnud ma nüüd kuidagi alustada.

Aeg läks. Kellaosutid lähenesid kesköötunnile. Tajusin meeleheites, et kui ma ei suuda oma mõtet nüüd teoks teha, siis pole selleks hiljem enam lootust. Siis lisandub eelmistele öödele veel üks, kus Ellen surub end vastu seina ega suuda võita hinges pesitsevat vastikustunnet.

«Ellen... Sa sõidad homme ära.»

«Lubasid mind ometi jaama saata?»

«Jaa... muidugi... Tahtsin ainult küsida, kas siin oldud aeg täitis su lootused... diplomitöö materjali suhtes.»

Ellen silmitses mind umbusklikult. Tundsin, et jutt kaldub jällegi elu ääremaadele, et ma ei räägi sellest, millest kavatsesin kõnelda.

«Eks ühte-teist ikka sai,» tähendas Ellen õlgu kehitades.

«Ma lootsin sellelt suvelt väga palju...»

«Mina samuti. Kuid nüüd on suvi möödas.»

«Ei, suvi pole veel möödas.» Astusin Ellenile lähemale. Ta taganes vastu aknalauda.

«Mis sinuga on, Andres?»

«Ei midagi. Võib-olla ei käitunud ma iga kord hästi, niimoodi, nagu oleksin pidanud. Kuid ma polnud sulle halb. Ja täna on viimane õhtu...»

Ta võpatas. Võtsin kahe käega kinni ta õlgadest.

«Viimane õhtu...» kordas Ellen. Ta näos peegeldus korraga hirm.

Tuul pani hõljuma kerge pitskardina lahtise akna ees. Selle kardina taga lasus sume augustiöö, millest kandus siia rohutirtsude saagimist, lõppeva suve sooja hingeõhku.

«Lepatriinu! Kas mäletad toda augustiööd kahe aasta eest, kui tulime paadisõidult ja jäime vihma kätte. Andsin sulle kuue õlgadele. Jooksime kodu poole läbi ladisevate tänavate. Hüppasime algul üle loikude, mille pind kihises mullikestest. Kui aga meie jalad olid läbimärjad ja kaotada polnud enam midagi, siis läksime otse ilma teed valimata ja naersime rajule näkku. Naersime, sest olime kahekesi ja tundsime oma jõudu.»

«Miks sa seda meelde tuletad, Andres? See kõik on ju minevik,» lausus Ellen piinatult, kuid siiski lõtvus korraga tema kramplik hoiak.

«Minevik on osakene meist endist, ja võib-olla just kõige helgem, kõige õnnelikum osakene. Kes teab? . . .»

Ta silmad laienesid järsku, nii et ma nägin petrooleumilambi valgust nendes peegeldumas.

«Kes teab? . . .» Elleni hääl vaibus sosinaks. «Vaene poiss, mida kõike sa meeles pead!»

Haarasin ta sülle ja puhusin tule surnuks. Mälestustest süttinud südamed tuksusid ühises rütmis nagu tollel meeletul kevadel. Surusin põse põse vastu. Elleni nägu oli pisaratest märg.

«Miks sa nutad?»

«Ära küsi, ära küsi! Ma ei taha mitte millelegi mõtelda.»

Aovalgus peletas öise lummuse. Ellen muutus jällegi kiirustavaks naiseks, kes mõtleb juba linnale ja kardab rongile hilineda.

Sammusime vaikides. Meie selja taha jäi soo, Aovere — kõik see, mis oli pidanud Ellenit haarama, kinni hoidma. Ja ometi läheb ta praegu siit tagasi vaatamata, läheb, et mitte iialgi enam tulla . . .

Ellen seisatas järsku.

«Raudtee. Pole mõtet enam rutata.»

Ees helkis tuhmilt rööpapaar. Rööpad, mis asuvad kõrvuti, mis asuvad nii lähestikku — ega lõiku ometi kunagi. Ainult kauguses sulavad nad üheks mustaks jooneks . . .

«Andres!»

Vaatasin Ellenile otsa. Tema silmades peegeldus nõutus.

«Mis on, Lepatriinu? ... Sa tahtsid ju ära sõita.»

«Tahtsin, kuid praegu enam ei taha.» Ta hääl vaibus järsku nukraks sosinaks. «Sina oled nii tugev. Kust kohast võtad sa selle jõu?»

Seisime kahekesi Riitna pooljaama «perroonil», mille kruusatatud asemel olid vaid üks pink ja laternapost jaama nimega. Meie ümber mühises mets nii vaikselt, nagu kardaks temagi lähenevat lahkumishetke segada. Tundsin end korraga nii väikesena looduse majesteetliku ülevuse ees. Tundsin, et nüüd saaksime rääkida siiralt, avameelselt, kuid ma ei leidnud sõnu alustamiseks.

Kõlas vedurivile. Maa müdises, mürin kasvas vinguvaks huilgamiseks ja vaikis vastiku kriginaga. Ellen haaras trepi käsipuust. Ulatasin talle kohvri.

Vagunirodu nõksatas. Rattad hakkasid veerema. Ellen saatis mulle käega viimase tervituse.

Jäin laternaposti juurde seisma ja saatsin eemalduvat rongi silmadega. Ma seisin seal veel siis, kui viimane vagun oli kadunud, sulanud sinetavasse metsamüüri.

«Jäite rongist maha?»

Minu kõrval seisis vanamees kaabulotiga, mille alt vaatasid kaks heasüdamlikku silma.

«Jah ... juhtus sedasi,» kohmasin ma vastuseks.

Mida muud ma siis olingi kui narr hilineja! Lasksin Elleni ära sõita, jätsin rääkimata jutu, mis oleks vahest nii mõndagi muutnud ...

«Ega's seda asja maksa nii südamesse võtta. Minge mööda raudtee veert suurteeni. Seal käib autosid ja hommikune buss kah veel minemata.»

Miks mitte natuke jalutada? Saaks olla üksi oma mõtetega.

Hakkasin sammuma. Teerajal vedeles juba üksikuid koltunud lehti, sügise saadikuid ...

Kuid siiski oli Ellenil kahju siit lahkuda ... Kui rong poleks vilistanud ... Ja vagunitrepilt ta lehvitas mulle ... Ütles veel: «Sina oled nii tugev.»

Jah, kui Vanaga poleks seda õnnetust juhtunud ... Nüüd pole kellelgi nende Mudaku kraavidega kiiret. Seisavad ja ootavad, nii nagu nad tookord jäid.

Ja öösel Ellen ometi nuttis... Ei, suvi pole veel möödas! Kõik laheneb, laheneb hilinemisest hoolimata. Lootus elustas järsku mu närbuvat vaimu. Jäin seisma, vaatasin tagasi, kuid laternapost ei paistnud enam. Aga... aga... siinsamas lähedal on ju Kurepalu, kus töötab Kardeni brigaad. Lisasin sammule pikkust.

«Ohoo! Missugust meest ka näha saab!» tervitas mind Karden, kui tuppa astusin. «Ometi kord saame neljal käel bridži lüüa. Õpetasin poistele selgeks, aga kolmekesi on see ikka vilets värk.»

Mängu ajal tuli jutu sees välja, et Karden oli vahepeal linnas käinud, et Vana pidi juba kodus jalga ravima ja et Mudaku kraavide piketeerimine oli lastud «Projektis» käiku hoiatava eeskujuna. Kardeni esituses muutusid need tõsised asjad lõbusaks operetinaljaks. Ja mingi seletamatu «kerguse vaim» näis lehvivat kogu tema brigaadi kohal.

Alustasin mängu üsna ükskõikselt, kuid mul hakkas käima hea kaart, ja see kiskus kaasa.

«Pagana pihta,» kirus Karden, «olen mänginud kord välja suure slemmi trumbiässata!... Ei usu või?... Noh, vastaste kaartidega oli juhtunud niisugune äpardus, et ühel oli peos kaksteist, teisel neliteist lehte, trumbiäss ka nende seas. Kuid meie trumpi üldse ei nõudnud. Käisime muudkui puuduvaid maste käe ja laua trumbi alla. Vastased aga enne viga ei märganud, kui oli jäänud kätte kõigest neli lehte. Siis enam mängu tühistada ei saa. Ja nõnda me võtsimegi oma kolmteist tihi, ilma et trumbiäss oleks üldse löögile pääsenud. Sooh!»

Kuid hooples see Karden mis ta hooples, tollel päeval olin mina Fortuna lemmik.

«Hakka või tõesti Leppa uskuma, et kellel ei vea armastuses, sellel veab kaardimängus,» tähendas Karden lõbusalt, möödaminnes, kui olin järjekordselt kinnitanud, et bridž on mõistuse mäng.

See Kardeni naljatlev märkus mõjus külma dušina. Niimoodi oli ütelnud ju Lepp siis, kui me seisime sotsialistliku võistluse tahvli ees, ja seejuures kavalalt muhatanud.

«Mida see Lepp siis kõneles?» poetasin ma mängu

ajal küsimuse, katsudes häälele võimalikult ükskõikset tooni anda.

«Ah tema või?... Pane aga, pane kuningas ilusasti peale... Noh, teadagi, tahtis teine ju kõvasti Riitna-Aovere massiivi endale. Nüüd on mehel närv must ja ajab pealegi, et Ellen Ojari käivat ühe sihvaka poisiga. Neid olevat nähtud puhkepargis ühel suvekontserdil ja paar korda autoga kuhugi sõitmas.»

Oli tõesti minu õnn, et poole tunni pärast läks rong Kurepalust Riitnasse. Ja siiski, kui sammusin juba maanteel, oli mu esimeseks mõtteks: «Ega nad midagi ei märganud? Ega ma kuidagi ei reetnud oma sisemist erutust?»

Hakkasin mõtetes tagasi kerima mälestuste filmirulli. Mulle kangastusid tuttavad stseenid, meenusid tuttavad sõnad, kuid ängistav lüüasaamise tunne tõrjus tagaplaanile mu enese mina, laskis paista kõike hoopis teises valguses.

...Eilne õhtu, eilne öö. Uskusin, et see sündis mälestustest, sellest kahjutundest, et suvi ei täitnud meie lootusi. Aga kas Ellen ootaski suvelt seda, mida mina igatsesin? Kas polnud kogu selle kireuima tekitajaks Elleni poolt ainult kaastunne, haletsus? Võib-olla mõtles ta südames tollele teisele, andis mulle ainult oma keha?

...Ja see hirm, mis laskus meie vahele tollel vihmasel päeval, kui Vana jala ära raius. Uskusin siis, et ta kartis minu pärast, kuid praegu? Kuidas ta kohkus, kui teel ilmus nähtavale «Pobeda»! Kuidas ta kiirustas, et Sillaotsa ja Langi kaelast ära saada, sest need tulid ju linnast! Ei, ta ei kartnud minu, ta kartis e n e s e p ä r a s t.

...Ja see öine ruttamine jaama, et siia sõita. Närvitsev kiirustamine. Nägin end seisvat Riiveste majas, meie toas keset kokkupakitud kohvreid.

«Meil on veel aega. Ja sa peaksid jätma emale paar rida, Ellen. Muidu näib see otsekui põgenemisena.»

«Põgenemisena?...» oli ta lausunud hirmunult.

Muidugi oli see põgenemine, ainult mille või kelle eest? Ja mina pidasin seda tookord oma võiduks!?...

Sammudes tagasi Riitna-Aovere poole oli mul tunne

nagu vehklejal, kes on surutud kuristiku servale ja kaitseb end veel viimse jõuga. Ent senikaua, kuni teda ei valda lootusetus ning meeleheide, senikaua kümnekordistab olukorra hädaohtlikkus ta jõu. Ei, ma ei alistu, ma ei hakka varjama oma lüüasaamist teeseldud suuremeelsusega.

Mõne päeva pärast on ju linnas jällegi igakuine tootmisnõupidamine. Siis sõidame kogu brigaadiga, siis alustan vasturünnakut. Pikkadeks manööverdamisteks pole enam aega. Nüüd tuleb keskenduda üheks surmavaks löögiks ja sooritada see jaheda pea ning kindla käega.

Ent mu otsustavus hakkas kõikuma juba siis, kui me neljapäeva hommikul kolmekesi Riitna pooljaamas vagunisse ronisime. Olin kõik need kolm päeva valutanud südant ja vihanud seda neetud sood, mis võttis mult isa, Vana ja võib-olla, võib-olla ka Elleni... Vagunis loksudes aga tajusin, et just soo andiski mulle jõu ning meelekindluse. Seal tundsin ma end tugevana, kartmatuna. Praegu aga hiilis südamesse hirm linna ja eelseisva kohtumise pärast.

Kas Ellen ongi nii suur süüdlane? Ma ise olen ju kuude kaupa ära, olen tõeline maamadrus, nagu Ellen mind kord nimetas.. Ja milleks? Missugune mõttetu küsimus! Mu elukutse on ometi niisugune. Ma ei taha ainult professor Riivese väimees olla, ma ei taha nende sugupõlvede võlglaseks jääda, kes on elanud, võidelnud, kannatanud ning surnud, et luua mind. Jah, mulle enesele on see selge. Aga Ellenile? Mida on temal loota tasuks üksioldud kuude ja, kui kõik kokku liita ning tulevikku vaadata, üksioldud aastate eest? Maja, korter, jõukus — see kõik on tal olemas sama enesestmõistetavana kui õhk hingamiseks. Auto?... Seda pole ostetud vaid seepärast, et emand Riives peab autot kihutavaks surnukirstuks. Võib-olla saan ma kunagi peainseneriks või ülikooli õppejõuks. Aga tema isa oli professor!...

Kuid kõik need asjaolud eksisteerisid ometi ka meie esimesel abieluaastal. Ent siis nad ei seganud. Igal laupäeval sõitsin ma linna. Ikka oli millestki kõnelda, ikka oli kuhugi minna. Ja hinge ladestusid mälestused,

mida keegi ei saa meilt võtta, mis soojendavad südant veel praegugi.

Kuidas võisin ma selle töörühmamisega Elleni üksi jätta! Jah, elu ei salli tühja ruumi. Keegi pole vististi asendamatu ei elus ega tunnetes. Kuid nüüdsest peale muutub kõik. Nüüdsest peale hakkan sõitma jällegi igal laupäeval, nüüdsest peale oleme kõik pühapäevad koos.

Mind haaras kärsitus. Kirusin mõtetes rongi, mis peatus igas teivasjaamaski.

«Rong jääb täna küll hiljaks,» laususin ma meestele.

Vardja heitis pilgu oma randmekellale ja raputas pead.

«Jõuame liigagi vara. Aga või see kurja teeb! Saame enne nõupidamist kodus ära käia.»

Inimvool kandis meid perroonile, läbi lahtise raudvärava jaamahoone ette.

«Tervist, poisid! Hea, et teid kätte sain. Arvasin, et küllap te selle rongiga tulete, ja läkski täppi.»

See oli Lang, hääles tehtud lõbusus, näol kummaline piinlik ilme. Taipasin otsekohe, et midagi on lahti.

«Jah, vaata, Andres,» lausus Lang, kui tavalised küsimised-kostmised tervise, ilma ning reisi kohta läbi said ja ootusärev vaikus juba liiga pikaks venis. «Noh, ühe sõnaga — Viirapalu peame valmis saama, kasvõi nui neljaks. Juhtkond kaalus seda asja küll nii, küll naa, kuid midagi pole teha: sinna tuleb veel mehi saata. Ja nõnda otsustatigi, et sinu juurest läheb Vardja.»

«Siis jääb Riitna-Aovere tänavu lõpetamata,» laususin ma ärevalt.

«Mis sinna parata,» kehitas Lang õlgu. «Kuid ega sellest suuremat katki ole. Kuuldavasti ei kavatse sealsed kolhoosid tuleval aastal kuigi palju maaparandustöid teha.»

«Mina kuulen seda küll esimest korda.»

«Ega minulgi päris kindlaid teateid ole, kuid niisugust juttu ma kuulsin poole kõrvaga, et kolhoosid ei taha detailkuivendust teha. Aga lähme «Projekti», seal saad asjast selge pildi. Ega siis maksa kohe lootust kaotada.»

Ja tõesti polnud asi kaugeltki nii hull, nagu mu mõttekujutuses oli kangastunud.

«Riitna-Aovere soomassiivi asja teeb raskeks just see,» tähendas Sillaots, «et ta ulatub kolme kolhoosi piiridesse. Mina sain natuke aega juttu puhuda ainult «Tõusutee» esimehega ja sellest mul kõige soodsamat muljet ei jäänud. Aga «Koidu» ja «Linda» kolhoos võivad ju hoopis teistsugusel arvamusel olla. Rääkige kolhooside juhatustega ise ja tehke asi kindlaks.»

Muidugi teadsin ma, et soo kuulub kolme kolhoosi piiridesse, et nemad on tellijad ja «Projekt» tellimuse täitja, — ja ometi polnud ma seda üldse arvestanud. Riitna-Aovere oli mulle nagu hermeetilises eraldatuses sooritatav teoreetiline katse. «Koidu» kolhoosi esimehe skepsis tollel esimesel õhtul polnud sugugi alusetu, ainult mina ei mõistnud teda siis.

Tulin peainseneri kabinetist tulema ja mu tuju oli väga kehv. Roosalu teeb oma kandidaaditöö tuleval aastal valmis, aga mina...

Astusin puhkeruumi, et lihtsalt aega surnuks lüüa. Ent niipea kui ma ukse avasin, oleksin küll parema meelega kohe tagasi läinud: laua juures istus Lepp ja lahendas parajasti ristsõnu.

«Tere päevast, Andres!... Noh, miks sa niisuguse surnumatja näoga ringi kõnnid? Oli kuulda küll, et sul Riitna-Aoveres äpardusi olnud, aga kes neist siis lõppude lõpuks puutumata on jäänud... Teeme parem paar partiid!»

Lepp rääkis seda kõike nii heatahtlikul toonil, et võtsin ta kutse vastu. Paar käiku oli juba tehtud, kui mu pead läbis mõte: «Kui ma täna võidan, siis läheb kõik hästi.»

Ent nagu kiuste kaotasin kaks esimest partiid. Ja ometi olime me Lepaga talvisel asutusesisesel maleturniiril sõbralikult 3.—4. kohta jaganud.

«Võtame natuke kihvti ka sisse,» pakkus Lepp mulle sigaretti, pani raadio mängima ja seadis malendid uuesti võitlusvalmis. Oli näha, et ta oli heas tujus.

Alustasin sedagi partiid kindla võidutahtega, kuid mu mõtted olid otsekui kammitsas. Jällegi hakkasid Lepa malendid raudse rõngana mu kuningat ahistama.

Näis, nagu innustaks raadiost kõlava «Tannhäuseri» palverändajate koori võimas paatos just tema ettureid. Soovikontsert lõppes, järgnesid päevauudised. Korraga...

«Tihenevad teaduslikud sidemed vennasvabariikidega,» teatas diktori hääl. «Eile sõitsid Leningradi kolmekuulisele teaduslikule komandeeringule kirjandusteaduse aspirandid Ülle Sarap ja Eerik Roosalu...»

Diktor rääkis edasi, mina aga nägin juba nõrka kohta Lepa malendite positsioonis. See oli ju nii lihtne kolmekäiguline kombinatsioon!

«Jätame pealegi,» hakkas Lepp malenuppe kasti tõstma, kui olin purustanud ta seisu kolmes partiis. «Kellel ei vea armastuses...»

«Kuulen seda su suust juba teist korda. Mida sa sellega õieti ütelda tahad?»

«Mitte midagi erilist. Ainult...»

«Ainult — mida?...»

«Noh, ära pane pahaks, aga too suvine autolugu tundub vähemalt mulle natuke imelikuna.»

Võttis tükk aega, enne kui suutsin (ilma enda teadmatust reetmata) selle Lepalt välja meelitada.

Nimelt oli suvel Viirapalu alevikus kunstnik Tähiste «lõbusas tujus» oma «Pobedaga» paar maantee kaitseposti puruks sõitnud. Kui nemad tööobjektilt sinna jõudsid, koostas militsionäär seltskonnale juba protokolli. Ja sellesse kuulusid peale Tähiste veel Roosalu ja Ellen...

Mulle meenusid Elleni kriimuline põsk, kinniseotud käsi. Kuid ma surusin oma erutuse maha.

«No, kuule, Jaan,» laususin ma nii rahulikult, kui sain, «ära pane pahaks, aga vähemalt mulle tundud *sa ise* natuke imelikuna. Niisugusest pisifaktist nii suuri järeldusi teha.»

«Kuid neid oli veel möödunud kuul kahekesi puhkepargis nähtud.»

«Möödunud kuul võidi näha kahekesi ainult teda ja mind Riitna-Aoveres!»

Ja hämmastunud Leppa seisma jättes lõin ma ukse tagasikätt kinni.

V

Mäletan hästi toda septembrihommikut, kui esimees tõi teate, et järgmisel päeval toimub rajoonikomitees koosolek. Vaatasime nagu käsu peale Kivimaaga teineteisele otsa ja lugesime silmadest: «Homme otsustub kõik.»

Ilm oli hall ning nukker. Aknaruutudel läbistasid veenirekesed peenikeste piiskade filigraani.

Välitööle ei maksnud mõteldagi. Võtsin käsile ojade ristprofiilid. Kuid mõte koosolekust ei lasknud kuidagi keskenduda. Kes siis vaevab end nööbi haljastamise või saabaste viksimisega otsustava lahingu eel!

Jah, Sillaotsal oli kerge ütelda, et rääkige kolhooside juhatustega ja tehke asi kindlaks. Aga oleks ta minu asemel...

Homme on koosolek! Arvatavasti peetakse see samas ruumis, kus käisin nädala eest kõnelemas rajooni täitevkomitee esimehega. Ta oli hästi kursis rajooni ühismajandite võimaluste ning tulevikuplaanidega ja just see rahulik argumenteeritud jutt panigi mind praegu nii tugevasti närveerima.

«Lähen õige natukeseks välja,» laususin ma Kivimaale, kes istus kõrguskalka kallal, ja tõmbasin vihmamantli selga.

Õuel meenus mulle, et ka kevadel rekognostseerisin ma seda sood esmakordselt vihmase ilmaga. Kuid too vihm erines täielikult praegusest. Too vihm oli vallatu ning tormakas, tookordne tuul oli äge ning uudishimulik, pekstes mu mantlihõlmu, tükkides põue. Tookordne ilm oli nagu laps, kes tormab küll õhinaga uue mängukanni juurde, kuid tüdineb sellest peagi.

Täna aga sarnanes ta visa töömehega, kes ei raiska asjatult oma jõudu ja läheneb sihikindlalt eesmärgile. Nõrk vinge põhjatuul, tihedalt langevad peenikesed piisad, vastikult jahe niiskus, mis tungib pikapeale rõivastesse, kontidesse ja hingegi...

Homme on koosolek! Millest ma räägin neile? Millega veenan «Tõusutee» ja «Linda» esimeest, et nad detailkuivenduse terve objekti ulatuses tuleval suvel käsile võtaksid? Kas suudaksid ristikheinapõl-

lud Riitna ääres «Tõusutee» esimehele mõju avaldada?

Hea seegi, et «Koidu» esimees nõus on. Ja Riitna oja kordaseadmine on suhteliselt kerge ja odav.

Siin ongi Aovere ojasild. Tookord, kui läksime Elleniga Sooservale, sai siitkaudu mindud.

Ei tea, millest Ellen diplomitöö teeb? Viimati linnas oli sellest juttu, kuid ta vastas nii põiklevalt. Mis erilist tähtsust sellel lõppeks ongi! Peaasi, et kodus oli nii rahulik ja hea. Kas selle põhjuseks ongi ainult too raadiosõnum? Aga ma ise käitusin ju samuti taktiliselt, ei rääkinud Lepalt kuuldud autoloost ega midagi.

Kahju, et nüüd linna sõita ei saa. Vardja Viirapallu saatmine lõi tõesti kõva tempo peale. Aga Ellen saab ju aru. «Kui saad tulla, siis tule, aga ära seepärast end tapma hakka,» ütles ta ...

Homme on koosolek! Kõndisin kidurate vaevakaskede ja harvade pajupuhmaste vahel. Samblale ja pruunikashallidele kululaikudele oli pudenenud kollaseid kaselehti. Ja siin kasvab oja ääres nõgeseid! Kummaline, et just nõges on hea maa tunnuseks... Aga kas polnud minagi Kivimaad senini vaid nõgeseks pidanud ja hakkan alles praegu märkama, et... Rumalus... Nõges? Kui rääkida «Linda» esimehele, et nende sootükil on niisugust mustmullamaad — pane või kapsad kasvama! Just reeperpost neljateistkümnenda juures, mille tegemisel Vana oma kirve kivisse lõi...

Jah, see kirves — Vana au ning uhkus. Selle järele oli ta küsinud, kui Kivimaa teda vaatamas käis. Õieti oleksin pidanud minagi minema, ja see kindel nõu mul oligi, kuid Vardja äravõtmine ning see suur küsimärk, mis Riitna-Aovere kohale kerkis... Hea, et Kivimaa siiski käis. Nüüd on teada, et Vana jalg paraneb, ja pole enam südant valutada...

Homme on koosolek!

Kuid soo meenutas mulle ainult mälestusi, millega homme pole midagi peale hakata.

Hakkasin minema silmnäolt keskuse poole. Siit vaadates näis see metsatukana, mille tumedast rohelusest välgatasid katusekelbad punaste ning valgete laikudena.

Jõudsin keskuse õunaaia taha, mille mahalangenud viljade maitsmine polnud meilegi keelatud. Ronisin läbi aiaaugu ja hakkasin minema piki rohtunud rajakest.

Peatusin äkitselt: otse keset jalgteekest hiilgas kuldrenett nagu killuke päikest. Tema kollasel niiskel pinnal pärlendasid vihmapiisad. Noppisin ta maast.

Mu pilk libises otsivalt üle märja matthalli rohu, millest paistis kahvatu antoonovka siin, rohekaskollane lõhkikukkunud pirn seal. Sõstrapõõsastel veretas üksikuid unustatud kobaraid.

Tõstsin pea ja nägin õrna ehmekorraga kaetud ploome. Need olid nagu soovunelmad, mis näivad kõige kaunimatena kaugelt. Puuduta neid ainult — ja kohe märkad inetuid sõrmejälgi tumelillal kestal...

Ja korraga ma teadsin, millest räägin koosolekul.

Oleks soomassiiv esimese päevakorrapunktina arutusele tulnud, küllap oleksingi rääkinud õitsvatest õunapuudest, õunte raskuse all koolduvatest okstest. Ent asjalik saagikoristamismurede vaagimine viis mul selle peast.

See oli kummaline. Keegi ei vaielnud vastu, kui ma seletasin, et Riitna-Aoveret saab kuivendamisega suurepäraseks heinamaaks, kõrgematel kohtadel isegi põldudeks muuta, hoopiski rääkimata mõjust, mida see avaldab praegustele liigvee all kannatavatele põllumaadele. Kui aga asi puutus konkreetselt kolhooside poolt tehtavasse detailkuivendusse, siis leidsid «Tõusutee» ja «Linda» esimehed, et selleks nende jõud ei küüni. Uus karjalaut pooleli, farmid vaja lõplikult välja ehitada, karjakoplitega tuleb rutata... Paarkümmend hektarit võiks ju tuleval suvel torutada, terve projekti ulatuses aga ei tule sookuivendamine kõne allagi!

«Kõige suurema efekti annab projekti teostamine tervikuna,» rääkisin ma. «Kui teie osa aga tegemata jääb, siis mõjub see ka «Koidu» kolhoosi soomassiivile. Põhjavesi jääb kõrgemale, drenaaztorudesse tekib rohkem setteid, vesi ei valgu nii kiiresti kogujakraavidesse jne. Ja kui mitme aasta pärast teie sootükkidel on

projekt ellu viidud, siis vajab «Koidu» kuivendussüsteem vahest remonti.»

«Ühe sõnaga — nagu vares tõrvatud katusel,» tähendas «Koidu» esimees. Selle ainsa muheda lausega leidis ta naabrimeestega kohe kontakti, mida mina ei saavutanud kõikidest pingutustest hoolimata. «Noh, Juhan, pigistame hambad risti ja lähme terve «kasuka» peale,» pöördus ta «Tõusutee» esimehe poole. «Nagu seltsimees Ojari siin rääkis, saame tubli tüki oma inimestega ära teha. Peakraavid seab riik omal kulul korda. Ma saan aru, et ega ta kerge ole, kuid siis on soo joones kah. Üks vaev ja valukannatamine.»

«Sul hea rääkida, et lähme terve «kasuka» peale,» kratsis Juhan kõrvatagust. «Miljonäril ikka miljonäri võim. Aga oleksid sa ise minu asemel... Ja arvad, et ma aru ei saa või, missugune abi sellest oleks, kui soo kuivaks saaks. Aga mis ikka liig, see liig!»

«Kas niisugust võimalust ei ole,» küsis «Linda» esimees, «et riik teeks ära ka detailkuivenduse ja kolhoos maksaks selle, noh, näiteks kümne aasta jooksul tagasi? Kahju muidugi, kui projektiga jupitamine sookuivendusele halvasti mõjub.»

See oli ju igati asjalik ettepanek, kuid — detailkuivendus on siiski kolhooside asi. Hakata käesolevast objektidist erandit tegema, lisakrediite taotlema, avaldusi esitama — ei, siis ei tule tööst tuleval suvel midagi välja. Pealegi võidakse mulle ütelda, et kuidas siis «Koidu» kolhoos oma detailkuivendusega toime tuleb... Ühe sõnaga — tõmbasin sellele ettepanekule mõttes rasvase kriipsu. Ausalt üteldes polnud mul ka suuremat aimu, kelle poole niisuguse küsimuse lahendamiseks pöörduda. Õigustasin ennast, et mina olen insener, mitte majandusteadlane.

Kui mõtlen sellele praegu, siis... Jah, ma suhtusin üleolevalt sellesse ettepanekusse. Minu valemitest ning eeskirjadest koosnevas sookuivenduse mõttemaailmas polnud kohta niisugusele elu enese poolt tekitatud probleemile, elu enese poolt näidatud lahendusvõimalusele. Ükski eksam ülikooliajast ei tegelnud niisuguste «segaste ning kõrvaliste» asjadega, ükski eksamineerija ei küsinud sinult, et mida

sa teeksid, kui kuivendatav objekt kuulub mitmele kolhoosile... Ja kes selle ettepaneku lõppeks tegi? Esimees, kellel pole kindlasti aimu ei Popovi meetodist ega Chezy ühtlase voolu valemist, kõigest muust rääkimata. See ühtekokku laskis tehtud ettepanekut paista kahtlasena ja vastuvõtmatuna. Ma unustasin; et kolhoosid on siiski töö tellijad, mina ainult tellimuse täitja. Mida hakkab inimene peale maailma kõige parema ülikonnaga, kui see talle selga ei lähe! Ja ometi tahtsin ma toppida kolhooside kogu elamist-olemist oma projekti pigistavasse raudrüüsse. Käitusin nagu viimane bürokraat ja lükkasin «Linda» esimehe ettepaneku ilma pikemata tagasi.

Kuid asi ei piirdunud sellega. Nüüd hakkas mind ründama «Tõusutee» esimees.

«Teete asja endale lihtsaks,» tähendas ta kerge etteheitega. «Mis viga tervet soolahmakat korraga kuivaks lasta, kiskugu kolhoos end seepärast või lõhki. Praeguse projekti poolik elluviimine ei anna muidugi, noh, kuidas te ütlesitegi, seda suurt ehvekti. Aga seda ma mitte kuidagi kohe ei usu, et seda sood ei saaks ka tükikaupa niimoodi kuivaks lasta, et oleks too ehvekt ja puha, kui ainult projekt oleks tehtud teisiti. Tuleks ikka meiega ka enne rohkem nõu pidada. Mitte sedasi, et Mudaku, Riitna, Aovere ja peakraavid seame riigi kulul korda ja ülejäänuga tehku kolhoosid, mida tahavad.»

Pomisesin vastuseks, et mina olen ainult insener ja...

«Ega ma seda teie kohta ütlegi,» jätkas esimees. «Üks ülemus käis juba mineval aastal meiega selle soo pärast rääkimas. Kas me siis soo kuivakslaskmise vastu oleme! Aga ühe aastaga niisugune summa välja panna? Mis liig, see liig!»

Nõnda see koosolek lõppeski ja tulin häbiga tulema ilma «Koidu» esimeest ootamata. Mu tuju oli kõvasti alla nulli. Ja seda ei tõstnud isegi «Koidu» kolhoosi otsus, et tema seab oma jao siiski juba tuleval suvel korda.

Väikelinna ainsal asfalteeritud peatänaval läikisid üksikud vihmaloigud, kuid tuul ja päike olid sillutise

juba kuivaks tõmmanud. Tänane ilm laseks soos töötada.

Kuid mis seal ikka rabada! «Koidu» kolhoosi sootüki saame nagunii valmis, teistega aga pole enam kuhugi kiiret.

Lonkisin piki linnatänavaid, sattusin uue, alles tellingutes kultuurihoone juurde, astusin sisse kahte kauplusesse, lugesin kinokuulutust... Kuid see sihitu uitamine tundus niisama mõttetuna nagu tänavanurgal kollaste langenud kaselehtede keerlemine tuulehoos. Ostsin kioskist peotäie ajalehti ja hakkasin Riitna-Aovere poole astuma.

Mul vedas. Sain juba kümne minuti pärast veoautole, mis sõitis mööda «Koidu» kolhoosi keskusesse viivast teeotsast. Sealt jääb veel poolteist kilomeetrit minna.

Autole oli laaditud plekktahvleid, naelakaste, viljakuivati torusid... Need torud... «Koidu» esimees ometi rääkis, kui me tookord Elleniga jaamast tulime, et mõned talud olid paarikümne aasta eest Riitna ääres oma heinamaid torutanud. Võib-olla polegi nood drenaažsüsteemid lootusetult kokku varisenud? Võib-olla on ainult suudmed ummistunud või torud setteid täis? Kuidas võisin selle unustada! Selle asemel et võtta labidas ja mõned kohad lahti kaevata, kõndisin ma eilse päeva mööda sood nagu narr. Kui neid kuivendussüsteeme aga taastada saab, missugune trump oleks mul täna pihus olnud «Tõusutee» esimehe vastu! Tolle kolhoosi piiridesse ju Riitna oja suuremalt jaolt kuulub.

Aga... kes keelab mind nüüd labidat võtmast! Mida ma sellega kaotan? Või mida mul veel kaotada ongi, kui mu projekt nagunii... Igal juhul — see on võimalus!

Mind valdas soov kiiremini kohale jõuda. Hüppasin teeotsal maha, ruttasin läbi väikese metsatuka, mille taga paistis Aovere ojasild.

Alles siin tundsin ma, mida mulle tegelikult tähendas selle soo kuivendamine. Kõik mu auahned unistused taandusid kuhugi lõputusse kaugusesse, jäi ainult vastutustunne, mis kohustas seisma oma postil, vastu

pidama viimse võimaluseni. Kuidas võiksime me deserteerida nüüd, millal Vana rivist välja langes! Kuidas võiksin ma kohkunult käte vahelt pillata võitluslipu, mille heiskas mu isa, sõdur ning ohver selles halastamatus sõjas sooga!

Päike tuli pilvede vahelt nähtavale. Soo lõi sädelema tuhandetes piiskades, mis hiilgasid rohukõrtel, puulehtedel, samblal. Soo otsekui näitas oma ükskõikset vägevust.

Et seda murda — jah, see nõuab praegu meeletut võidujooksu ajaga. Kui tahame uurimistööd kogu projekti ulatuses teostada, siis tuleb unustada puhkepäevad ja needki väikesed mugavused, mida endale võib mõnikord lubada. Mina olen selleks valmis, aga Kivimaa? ... Ütles küll tookord Vardjale: «Et maksimaalset saavutada, tuleb võimatut nõuda,» kuid maailmas on paljugi kauneid sõnu öeldud... Noh, elame — näeme! Nüüd aga kiiresti keskusesse, mensul ja kipp-reegel kaasa ja maastiku reljeefi mõõdistama.

Meeskonnaruumis aga ootas mind peale Kivimaa veel külaline — Ülo Karden, kes minult kohe küsis: «Kuidas läks?»

«Nii nagu ise lükkame, sedasi ka läheb.» Ma ei tahtnud Kardenile rääkida, kuidas koosolek lõppes, sest vahepeal avanenud võimalus muutis selle minu jaoks mitte lõpetatud, vaid ainult katkestatud malepartiiks.

«Siis pole viga midagi,» tähendas Karden, «kui asjade käik sinust endast sõltub. Mina, näe, olen hädas. Teatasin linna, et lõpetan ülehomseks objekti ja võtke töö vastu. Sealt lubati komisjoniga kohale tulla. Mändmaa pidavat ka parajasti asutuses olema ja tahtvat välitöödele natuke pilku heita. Las tuleb! Olen suurematega meestega asju ajanud. Eile aga juhtus ometi niisugune narr lugu, et Küüvits keeras end koos teodoliidiga Kurepalu ojja. Ja nüüd on teodoliidi läätsed nagu mattklaasist. Vahi nagu udukogu sisse. Võtsime teodoliidi lahti...»

«See on ju keelatud!» hüüdsin ma.

«Olgu pealegi,» vastas Karden rahulikult, «aga ega's ma siis niisugust instrumenti näidata saa. Kui

töö kontrollimiseks läheb, pannakse teodoliit nagunii mängu. Nojah, võtsime teise lahti, kuivatasime läätsed ära, aga näe, kokku ei saa teda enam kuidagi, tee või tina.»

Karden tõstis lauale helehalli teodoliidikasti, võttis instrumendi välja. Väliselt paistis kõik korras olevat, ent kui surusid silma vastu okulaari...

«Oled läätsed segi ajanud,» konstateerisin ma. Mind ei huvitanud sugugi teodoliidiga mässamine. Aega isegi napilt!

Aga kui Karden oli juba tulnud, ja pealegi veel abi otsima... Võtsime teodoliidi uuesti lahti. Pikksilmast korjus lauale mitu läätse. Ole mees ja pane need õiges järjekorras tagasi! Ülikoolis sai seda instrumenti muidugi õpitud, aga...

Möllasime mitu tundi. Väljas venisid varjud pikaks, päike hakkas muutuma veretavaks kuuliks. Pidin paaril korral juba käega lööma, kuid katsusin siiski uuesti. Ja kui olin päriselt lootust kaotamas, kroonis meie rassimist ometi edu: selgesti säras pikksilmas niitristik.

Vaatasin Kardenile järele, kuidas ta kergel sammul mööda teed astus. Homme paneb ta tööle punkti, sõidab linna, meie aga...

Õhtutaevas leegitses veel, maad aga haaras juba sinetav hämarus. Varjud kasvasid, hakkasid kaotama kindlaid piirjooni, kokku sulama mustendavaks nukraks vaibaks. Kusagilt aknast vilkus varajane tuluke...

«Mis seal koosolekul siis ka räägiti?» küsis Kivimaa. Ta oli tulnud märkamatult lähemale ja seisis mu kõrval, seisis nagu mu suur vend Jüri kunagi Sooserva eeskambris, kui olin lõhkunud kuldrandiga piimakruusi ja ootasin valutava südamega akna all laudas talitava ema tulekut.

Ohkasin ja rääkisin Kivimaale kõik. Ta vajus mõttesse. Hämaras toas oli kuulda kella tavalisest valjemat tiksumist.

«Lähme panga peale!» lausus Kivimaa ja hakkas nohisema. «Panga peale, kurat võtaks!»

«Siis... siis on ta ju nõus! On nõus!» Ma ei suutnud mõelda millelegi muule ja mu erutatud hääl tundus

eneselegi võõrana, kui ütlesin: «Lähme esimehe poole kaartide järele.»

«Tahate hakata kahtkümmend ühte lööma või?» tähendas esimees ja pilgutas kavalalt silma.

«Ega seegi kurja teeks,» vastasin ma samasugusel toonil, sest esimees sai väga hästi aru, missugustest kaartidest on jutt.

Ta otsis need kummutisahtlist välja ja laotas lauale.

«Kahju, et täna rajoonikomitees sedasi läks,» lausus ta lambituld suuremaks keerates. «Kuid meie küll sõitu seisma ei jäta. Kui soo ikka joonde saab, küllap siis toome siia elektrigi paar aastat varem sisse kui muidu. Ning «Tõusutee» ja «Lindaga» annab ka veel rääkida... Mis kaart see siis on?... Ah-jaa, veeühingu teha lastud. Näe, hakkavad juba meelest minema.»

Kaardil jäi mu pilk otsekohe Sooservale peatuma. Siin oli ju kogu ala Aovere sillast maanteeni. Pinnareljeef ilusasti välja joonistatud ja puha. Meil on see tükk veel mõõdistamata. Ja nüüd jätamegi selle viimaseks. Kui jõuame — teeme ära, kui mitte — kanname horisontaalid pantograafiga oma plaanile.

Tundsin meeleliigutust. See vana plaan — see oli nagu mu isa julgustav käepigistus, nagu teatepulk, mille üks generatsioon annab üle teisele. Ja see hea enne otsekui kinnitas mulle, et kõik läheb hästi.

«Ega too veeühing rohkemat korda saatnudki,» märkis esimees ja rullis lahti teise kaardi. «Aga siin on juba hoopis iseasi. Riitna ääres olid mitme suure talu heinamaad...»

Kummardusime kolmekesi kaardi kohale, millele oli joonistatud kogu kuivendussüsteem punase tušiga, et see teiste tingmärkide ning horisontaalide hulgas silma torkaks. Mina oleksin selle drenaaži projekteerinud küll teisiti, aga kui teda väikeste kuludega taastada saab — jäägu nii! Kas ainult saab?...

See mõte äratas mu juba puhte ajal. Tuppa tungis nõrka aovalgust, mis tõotas ilusat ilma.

Sammusime Kivimaaga Riitna oja poole. Põõsastel, rohukõrtel, taradel — kõikjal sädeles härmalõngu, mis andsid maastikule pehme sametise ilme. Teeäärse pih-

laka punetavatelt kobaratelt tõusis parinal õhku rästaste parv.

Sammusime peaaegu vaikides, kuid tundsin ometi, et mõtleme ühele ning samale.

Siin kusagil peaks see olema. Otse meie ees vulises Riitna oja, mis oli vihmaga üle kallaste tõusnud. Dreenisuuete otsimisega ei maksnud vaeva nähagi.

Orienteerisin kaardi kompassi abil ja määrasin kindlaks meie asupaiga. Too küün on seal, see ojakäänd siin... Käes! Läksime mõnikümmend meetrit ojast kaugemale ja hakkasime kaevama, risti dreeni arvatava asukohaga.

Pinnas oli vett täis nagu käsn. Juba paarikümne sentimeetri sügavusel hakkas sirgelt lõigatud pruunist turbaseinast vett immitsema. Labida kriimulisele seinale tekkisid piisad otsekui higipisarad laubale. Siis hakkasid need alla veerema, ühinesid, uuristasid urge pehmesse niiskesse alusesse. Iga uue labidatäiega suurenes vee jõud. Juba täitis see augu põhja, juba hakkas see lahtist turbamulda ringi keerutama.

Pidime hakkama kaevandit trepi taoliselt laiendama, et sügavamale pääseda. Sellega aga avasime tee ka veele, mis hakkas meid nüüd külgedeltki ahistama. Kivimaa võttis kaevandi otsa tehtud «kaevu» sügavamaks, ammutas sealt ämbriga vett. Siis hakkas jällegi välkuma labidas.

Ei mingit hingetõmbamist, ei mingit suitsutundi. Vaikselt nõrguvale veele võime vastu seada ainult kiiruse. Peame täitma oma ülesande, enne kui see visa vastane muutub võimsaks.

Palavikuline kiirustamine ja üksluine töö — labidas ja ämber, ämber ja labidas — hävitas ajataju. Võib-olla oli kulunud tund, võib-olla rohkem või vähem, kui mu labidas kriiksatades millegi vastu põrkus. Savitoru?

Kummikute ümber loksus mudane vesi, näha polnud midagi. Katsusin uuesti labidaga, lükkasin pikisuunas. Vastik krigin lõikas luust-lihast läbi — ja siiski kõlas see mu kõrvus meeltülendava muusikana.

«Jäta labidas! Lase ämber käiku!» laususin ma Kivimaale ja nägin alles nüüd, et ta kael läikis higist. Tund-

sin, kuidas mu süda taob. Hea meelega istuksin või vähemalt nõjatuksingi millegi vastu. Kuid pole võimalik! Pole võimalik selles porises turbaaugus, mille seinu sööb vesi ja mille põhjas loksub määrdunud püdel mass.

Pühkisin käed vastu rohtu puhtamaks, käärisin käised üles. Mu käed kadusid peaaegu küünarnukini mudasesse vette, enne kui sõrmed klammerdusid toru ümber. Pidin seda kõigest jõust kangutama — ja siis andis soo korisedes oma saagi vabaks.

«Pööra ämber siiapoole! Vala julgelt, küll pärast teeme end puhtaks!»

Vesi, mis tundus praegu külmemana kui all augu põhjas sobramisel, voolas pahinal üle mu käte, üle porist tilkuva toru — ja korraga lõi see päikese käes punakaspruunilt helkima. Vahtisime seda teraselt, pöörasime käte vahel: toru oli terve, kasutamiskõlblik! Ja korraga puhkes Kivimaa naerma.

See tuli nii ootamatult, et ma lausa jahmusin.

«Kui keegi näeks,» seletas Kivimaa naerdes, «ta peaks meid hullumeelseteks! Seisavad kaks porist meest turbaaugus, poole sääreni mudas, ja vahivad õndsalikult savitoru, nagu oleks see mõni kullakang.»

«Kuradile kõik maailma kullakangid!» praalisin minagi. «See savitoru on rohkem väärt. See savitoru on meile Archimedese kangiks, millega kaalume üles terve projekti. T e r v e, kas mõistad?»

Ronisime august välja ja läksime ojale end pesema. Meie selja taha jäi kaevand, millesse immitses lakkamatult vett, turbaporist, rauaroostest vett.

«Kang on meil olemas,» tähendas Kivimaa, «kuid tuleks mõtelda ka toetuspunkti kindlustamisele. Homme tuleb Kurepallu Mändmaa . . .»

Järgmisel hommikul sammusin Kurepalu poole. Ja mitte sellise eluvõõra teoreetikuna, nagu ma rajoonikomiteesse koosolekule läksin, et maaparandus on hea asi . . . Küll võib inimene ikka narr olla!

Tollel jalamatkal kaalusin ma jahedapäise kalkulaatorina kõiki argumente — poolt ja vastu —, kaitsesin oma projekti faktide, arvude, rahasummadega. Ja tundsin, et oleksin ma teinud sedasama ka seal koosolekul, siis poleks mul praegu vaja Kardeni poole kõmpida.

Nagu kokkuräägitult jõudsin ma Kurepallu just sellel momendil, kui õue veeres asutuse «Pobeda».

«Teie ka siin?»

Nende sõnadega tervitasid mind Mändmaa ja Sillaots. Ent kui esimese toon väljendas ainult heatahtlikku üllatust, siis teise omas peitus küsimus, et mida ma siit otsin.

Rääkisin neile koosolekust, vanast tarvitamiskõlblikust drenaažist, «Linda» esimehe ettepanekutest, rääkisin kõigest — ja hakkasin üha rohkem mõistma, et «Projektis» on Riitna-Aovere liigitatud juba tuleval aastal jätkuvate tööde lahtrisse. Peainsener silmitses mind nagu ülemjuhataja väikese väeüksuse ülemat, kes mingis teisejärgulise tähtsusega rindelõigus on saavutanud ootamatult hiilgava võidu.

«Te olete praegu ju ainult kahekesi,» tähendas ta.

«Välitöödega jõuame valmis,» vastasin ma, mõistes väga hästi sellesse leebesse märkusesse peidetud tagamõtet. «Jõuame valmis, kui ainult «Tõusutee» ja «Linda»...» Vaatasin Mändmaa poole, kelle silmadesse oli tekkinud jällegi too kummaline sära, mida nägin esmakordselt linnas.

«Te soovite, et mina kõneleksin kolhooside juhatustega?» küsis Mändmaa.

«Kõigest hingest,» vastasin ma õhinaga, «ainult ma kartsin olla pealetükkiv.»

Mändmaa vahetas Sillaotsaga heatujulise pilgu.

«Ma ei saa teile praegu rohkem lubada, kui et kõnelen nendega. Tehke uurimistööd kogu objekti ulatuses siiski ära, et me ei satuks narri olukorda, kui nad nõustuvad. Eks?»

Riitna-Aovere poole minnes oli mul tunne, nagu oleksid mu jalgadele tiivad kasvanud. Kui ma poolteise kuu pärast linnas Kardenit kohtasin, patsutas too mulle tunnustavalt õlale: «Ma pean sulle kõvasti välja tegema, tõesõna. Sinu jutt tegi vanameestele nii hea tuju, et isegi Sillaots ei norinud objekti vastuvõtmisel. Mändmaa, too muudkui vilistas soos omaette, aga kui pärast vastuvõtuakti juures toas istus, siis vajus korraga mõttesse. Mul käis kohe külm juga südame alt läbi, et kas järsku on midagi viltu või. Ka Sillaots märkas seda

ja küsis Mändmaalt, et kas ta millegagi rahul pole. Ja arva, mida too vastas?... Noh, see oli väga imelik, kuidagi arusaamatu. «Ei, ei. Otse vastuoksa,» kinnitas ta. «Olen ainult viimasel ajal liiga sageli küsinud tänapäeva nooruse kohta — quo vadis? Oleksid meil olnud nende võimalused... Paljugi, mida meie pidime kätte võitlema, on neile igapäevane ja tavaline. Kuid see noorte liigne asjalikkus ning ülikaine arvestamine paneb vahel tõsiselt mõtlema. Seepärast oli täna nii tore veenduda vastupidises.» Vaata, kui kõrgelt ta mind hindas. Ja siiski märkis mu töö kvaliteediks ainult «rahuldav».»

*

Mulle on jäänud meelde too september-oktoober palavikulise rühmamise poolest, sest maailmas pole hirmsamat kubjast kui su enese piits. Mensulmõõdistamine, ristprofiilide võtmine, trasside sondeerimine — kõik seostuvad mälus niiskuse ning külmaga. Too oli nii neetult vihmane sügis, missugust esimeeski ei mäletanud.

Õhk oli täis aurust niiskust nagu pesuköögis. Põllud muutusid poriks, kuhu kummik luupekseni sisse vajus. Heinamaadel aga tuli kahlata lausa vees.

Seisad mensuli taga ja tunned, kuidas niiskus pikkamisi kontideni tungib, kuidas kippreegli metall kohmetab käed sõrmkinnasteski, kuidas hakkavad külmetama jalad. Puhud kätele, hõõrud peopesi vastamisi. Liigutad kummikus varbaid, murrad seisupunktides oksi jalgade alla, et need lausa vees ei oleks, — ja siiski ei saa sa külmavärinatest võitu.

Järgmises seisupunktis asub mõõdistama Kivimaa. Haarad mustpunase mõõdulati, hakkad hüplema mättalt mättale, mis on siin kõrged nagu kännud. Vahi kogu aeg, et su kohmetunud jalad ei libiseks. Muidu võid lennata kubemeni pehmesse mutta, tunda, kuidas raudkülm vesi voolab kummikusse, tõmbab sääre kangeks. Pingutatud mahavahtimisest hakkab pea ootamatult ringi käima, silmade ees lööb virvendama.

Rammid pikka puuri soopinda, õngitsed puurilusikast savi, liiva ja turvast, püüad näppude vahel hõõrudes selle liiki kindlaks määrata. Balansseerid üle

kraavide-ojade visatud palginottide, puutüvede, kärbiste, mis on vihmast nii libedad. Tõmbad teraslinti läbi kolletava kulu... Pori, niiskus, külm — see valitseb kõikjal. See tungib isegi mõttesse, nii et mulle viirastub järsku, nagu oleks kogu soo muutunud tohutuks poriseks kaevandiks, samasuguseks nagu see, mille tegime Riitna oja äärde vana drenaaži otsimisel.

Ja kõige kummalisem: just teadmine, et ma võiksin selle töö iga silmapilk katkestada (Sillaots ütles seda sõnaselgelt), just see teadmine hoiab mind siin kõige tugevamalt kinni. «Tööd on mehemoodi, kuid pean vastu» — see mõte läbib punase joonena neid lühikesi kirju, mida saatsin tollal Ellenile. Ja minus kasvas ebamäärane lootus, et tööga siin lunastan ma kõik võlad, et selle töö eest väärin ma tasu; see lootus kasvas minus kindlaks veendumuseks.

Oktoobripühadeks sõitsime linna. Täiskiilutud vagunid, jaamahoonetele tõmmatud transparendid, askeldav rutt, rahutu voogamine tänavatel — see kõik lõi pidulikult ootusäreva tunde.

Täna õhtul on meie asutuses pidu. Ma lähen sinna koos Elleniga. Kirjutasin talle sellest. Pidin tahtmatult naeratama, kui mõtlesin, mis toimub praegu Riiveste majas. Muidugi käib kõva triikimine, kingade viksimine, soengu sättimine. Maja on täis värske pesu ja toitude lõhnu. Ikka pole emanda meelest kõik veel korras, ikka on tarvis kusagilt midagi harjata, kuhugi nõela ning niidiga appi rutata. Maja ja nime au on mängus!

Tõmbasin ukse nii tormakalt kinni, et see kogu majas vastu kajas. Kuid ma ei tundnud mingeid pühadelõhnu ja eeskodagi näis nagu külmem kui tavaliselt. Söögituba oli tühi ja ka meie toas polnud kedagi. Ja kõik oli nii eeskujulikult korras...

Mis on juhtunud? Mida see tähendab?... Mu ärevatele küsimustele andis vastuse Elleni kiri, mis lebas laual.

«Oleksin meeleldi Sinuga peole tulnud, kuid juhtus sedasi, et tuleb emaga Leningradi sõita. Seal on viimaseid päevi välismaa moodsa kunsti näitus. Võib-olla annab see mõningaid mõtteid mu diplomitööks. Lõbutse hästi! Ellen.»

«Roosalu on Leningradis!» See oli mu esimene mõte. Ja alles hiljem tuli mulle pähe, et kas see pole mingi emand Riivese sepitsus, kättemaks suvise eest, kui mina Elleni Riitna-Aoverre viisin?

«Lõbutse hästi!» See suuremeelne käte vabaksandmine Elleni poolt, kas ei tähenda see sama vabaduse lubamist ka enesele? Küllap ta teadis, et sõidab Leningradi lõbutsema. Ja siis südametunnistuse rahustamiseks kirjutas mullegi, et...

Ei lähe läbi! Leningrad ei asu maailma lõpus. Istun veel täna õhtul rongile ja olen homme hommikul Neevalinnas.

Pesin end rutuga, tõmbasin selga uue ülikonna ja tõttasin tänavale.

Vinge tuul lõi vastu nägu. Sama tuul, mis viimastel päevadel Riitna-Aoveres oli rapsinud väliraamatuid, püüdnud mõõdulatti pooleks murda.

Mu samm aeglustus. Sõidan Leningradi — ja siis? Kas hakkan kõndima mööda hotelle ja küsima: «Vabandage, ega teie juures ei peatu?...» Või lähen tollele neetud näitusele ja valvan ukse juures nagu Kerberos? Ptüi, missugune enese naeruvääristamine!

Kui aga Ellen sõitis tõesti oma diplomitöö pärast?... Omad vitsad peksavad. Mida kuradit see mulle korda läks, maalib ta Sooservat või Riitna oja? Diplomi oleks ta ikkagi saanud. Kuid mina aina norisin: ülevus, monumentaalsus... Mina ei vaja seda diplomitööd. Mina ei tunne mingit huvi, et Ellenist kunstnik saaks, kui pean maksma nii kallist hinda... Ent Ellenit ma vajan! Ja ometi — selle asemel et tõmmata teda oma töö ning huvide maailma, selle asemel kihutas mu edevus ta... kuhugi elu ääremaadele. Talvel hakkan Riitna-Aovere kuivendusprojekti tegema. Kui Ellen selle välja joonistaks... Missugune tunne, kui tead, et iga sinu tõmmatud jooneke muutus tegelikkuses konkreetseks kraaviks või drenaažiks, mis muudab taimkatet, pinnast, loodust!

Mulle meenus korraga stseen filmist «Transvaal tules», kus buuride president sõja puhkemisel küsis oma patsifistlikult meelestatud pojalt:

«Mida sa ülikoolis õppisid?»

«Ajalugu.»

«Ajalugu ei õpita, ajalugu tehakse!»

Kas ma siis tõesti olen surunud Elleni ajaloo tegija positsioonilt passiivse ajaloo õppija seisukohale?

Oli läinud pimedaks. Tänavalaternad panid niiske asfaldi musta eboniidina helkima.

Mõtlesin, et ma asutuse peole ei lähe, kuid tühi Riiveste maja tundus veelgi hirmutavamana — ja nii läksin ma ikkagi.

Jõudsin pärale selleks ajaks, kus peotuju hakkab juba lõhkuma esialgse kohmetuse ning ametlikkuse piire, kus inimesed hakkavad lauast lauda kolima, grupeeruma huvialade ja sümpaatiaastmete järgi. Sattusin vastamisi Kardeniga, kes jällegi pihtis, et peab mulle kõvasti välja tegema, kuna ma Kurepalus vanameestele nii hea tuju sisse löönud.

«Noor sõber, aga hästi esineb,» tutvustas mind Karden ühele näitsikule, kes tuli teda tantsule paluma.

Seisatasin saaliuksel. Keerlevad paarid, lauad seinte ääres, õhetavad näod, peokära — kõik nagu loodud selleks, et olla rõõmus.

«Andres!» tõmbas Kivimaa kutsuvalt käega.

Ma läksin ja märkasin alles siis, et lauas istuvad veel direktor ja peainsener.

«Ah, see siis ongi Riitna-Aovere Herakles,» tähendas direktor lõbusalt ja surus mu kätt.

Edasises vestluses koorusid mõlemast igati inimlikud olendid. Direktor osutus innukaks jalgpallientusiastiks ja Sillaots kirglikuks kaktusekasvatajaks.

«Nüüd saan aru küll,» lausus direktor Sillaotsale, «miks sa kurdad, et poisid praaki teevad. Nad peaksid sood kuldkollaseks kõrbeliivaks muutma, nii et sina saaksid seal kaktusi kasvatada. Siis oleks töö kvaliteet otsekohe «väga hea».»

Sillaots kaitses end väitega, et juba korraliku jalgpallimuru puhul on ta nõus «väga heaga». Ja kergelt naljatlev vestlus libises jällegi edasi.

«Kuidas sa nende lauda kukkusid?» küsisin ma Kivimaalt, kui jäime tantsu ajal kahekesi.

«Mina nende lauda? Just vastupidi: nemad minu

lauda. Ise tulid. Me oleme vahepeal oma Riitna-Aoverega kuulsaks saanud. Viska pilk autahvlile!»

Jah, sealt me vaatasime mõlemad. Nüüd on Mudaku kraavide piketeerimislool kriips peal.

Mu tuju läks paremaks. Ent kui ma hommikupoole ööd peolt lahkusin, valdasid mind jällegi sünged mõtted.

Riitna-Aovere viis mind autahvlile. Kõik ootavad, peavad vahest enesestmõistetavakski, et ma kõik välitööd ära teen. Mind aga ei huvita see enam. Olin narr, et sellega üldse rabelema hakkasin. Oleksin leppinud ainult «Koidu» sootükiga — nädal pärast Kardenit oleksin linnas olnud. Teeksin praegu kuivenduse projekti, Ellen poleks ära sõitnud... Mis sellest, et Riitna-Aovere oli mu isa unistus. Aasta hiljem oleksin selle teoks teinud. Surnud on surnud. Meie aga elame, ja surnutel pole õigust meid käsutada, pole õigust oma unistusi meile kohustuseks muuta. See neetud soo on võtnud mult rohkem, kui ta üldse väärt on. Tema pärast veel külmetada, tema pärast veel nuruda ja nuiata — kuradile, ei tule mulle enam mõttessegi! Sõidan sinna, kolid kokku ja — linna.

Ärkasin suure valgega. Kellaosutid rühkisid vapralt kaheteistkümne poole. Keetsin elektripliidil kohvi, sõin paar võileiba. Kui aga see argipäeva elurütmi kuuluv mehaaniline tegevus otsa sai, hakkas mind ahistama majast õhkuv kõledustunne. See oli otsekui hirm, pealegi väga naeruväärne hirm. Maja oli ju tühi, mind ei ähvardanud miski, ent siiski tundsin end ebamugavalt, just nagu võõra sissetungijana, ja korraga ma teadsin, et selle ebamäärase tunde tekitajaks on professor Riivese kabinet.

Läksin kikivarvul üle toa ja paotasin kabineti ukse. Siin olid kõik asjad jäetud täpselt nii, nagu nad asusid tollel saatuslikul päeval, kui Elleni isa oma kirjutuslaua taga kokku varises. Emand Riives pühkis siin iga nädal tolmu ja hellitas mõtteid memoriaalmuuseumist.

Aknast paistis sisse ere päikesevalgus. See langes laia viiruna lauanurgale, raamaturiiulitele, väikestele kipskujukestele. Siin nad seisid: rumal-uhkelt naeratav Pompeius ja tõsine tahtekindel Caesar, edev kuldsuu

Cicero ja süngevõitu Brutus, väsinud kõikemõistev Vergilius ja kergelt pettunud ilmega Horatius, fanaatiline Scipio Africanus ja surmani ustav Hannibal... Aukohal troonis aga mehiste rahvatribuunide, vendade Gracchuste kaksikbüst.

Huvitav, et kõikidest nendest tormilistest ajajärkudest, mida Vana-Rooma läbi tegi, kõikidest nendest suurtest isiksustest, kes on jätnud sügava jälje inimkonna teadvusse, nendest kõikidest paelus professor Riivese tähelepanu just Gracchuste traagiline võitlus. Kas mitte seetõttu, et see võitlus käis maa pärast? Maa — kui palju on sinu pärast võideldud!

Ma ei tundnud enam hirmu, kuigi teadsin, et kõik need suurmehed, kõik need raamatud, mis jutustasid inimkirgedest, taplustest, tööst ja valust, olid näinud mu äia võitlust selle Suure Tundmatuga, kes saabus siia ootamatu halva külalisena. Kogu kabinet tundus järsku suurepärase muusikariistana, mis vajab ning ootab kunstnikku, et hakata jällegi helisema. Minule on see instrument surnud. Kuid võib-olla küürutavad kusagil lugemissaalides noored raamatute kohal, küürutavad ja kiruvad oma viletsaid «pillilokse». Tänu emand Riivesele on see instrument säilinud tervena ning võimsana. Kuid siin konserveerituna on temast täpselt niisama palju kasu kui mahamaetud varandusest. Ja ma tundsin korraga, et see professor Riives, keda ma nägin tema töötoa valguses, ei ole mulle vaenlane. Hardalt, peaaegu pühalikult sulgesin ma ukse.

Pikutasin kogu päeva diivanil ja lugesin oma äia monograafiat Gracchustest. Esmakordselt torkas mulle silma, kui palju kunstilisi võtteid ta selles oli rakendanud. See valitud stiil, kasvava pingega reastatud sündmustik, tegelaste endi areng. Seda teost võis lugeda nagu romaani, ent ometi jäi see teaduslikuks uurimuseks. Kas pole Ellen oma kunstnikunatuuri pärinud just isalt?...

Selge! Pean kohe linna tulema. Mis ma Kivimaastki vaevan! Mees on tüdinud samuti nagu minagi, ent andis kord sõna ja... Lähen juba homme Kivimaa poole. Kui tore, et ta peoõhtul mind ise kutsus.

Valisin enese arvates küll paraja õhtupoolse tunni,

igati sobiva külastusaja, kuid sattusin Kivimaa juurde siiski momendil, millal nad emaga söögilauda istusid. Väitega, et «söök läheb ikka söögi peale», tõrjus Kivimaa ema mu vastulaused tagasi. Võtsin laua ääres istet, südames kuri aimus Demjani kalasupist.

Kuid mind ei kavatsetudki soosima hakata, ja kui ma sellest hirmust vabanesin, valdas mind kohe mõnus hubane tunne. Ka Kivimaale meeldis seda lauasistumist pikemale venitada. Läitsime sigaretid. Rulluvad suitsupilvekesed tõusid pruuni puust laearmatuuri poole. Tekkis niisugune mugava tegevusetuse õhkkond, et tahaksid ainult istuda, vaikida ja mitte millelegi mõelda.

Kivimaa ema silmitses meid rahuloleva naeratusega, ja ma märkasin, kui targad ning kõikemõistvad silmad tal on. Emand Riivese pilgu all tabad end alati mõttelt: mida ma jällegi sobimatut olen teinud? Siin aga tunned end vabana...

«Kuidas pidu ka lõppes?» pöördusin ma Kivimaa poole, sest oli ilmselt näha, et vestlusteema valimine jäeti minu hooleks.

«Ei tea. Mina tulin ka varsti tulema. Aga sind ennast oleks sinna küll veel marjaks ära kulunud. Nimelt tuli direktoril järsku pähe küsida: kui kaugel on su naise diplomitöö ja mis teemat ta seal täpselt käsitleb? Jutud otsaga juba sinna jõudnud.»

«Peainsener tookord ju nägi...» nõustusin ma ja hakkasin palavikuliselt sobivat vastust kombineerima. «Ellenil eneselgi pole see küsimus veel päris selge... Kaalub mitut varianti.... Visandeid ja skitse on palju, aga mis neist lõplikult välja tuleb...»

«Jah, kuidas aeg ikka läheb,» tähendas Kivimaa ema. «Ammu see siis oli, kui Ellen vudis mööda meie tänavat, punane tutiga müts peas, — ja nüüd juba mehel ja kunstnik... Vaevalt ma teda praegu ära tunneksin... Juhansoni maja on ju siinsamas nurgal. Seal nad elasid kõik senikaua, kuni uus maja valmis sai.»

Olin kuulnud seda ka Ellenilt, kuid mul polnud aimugi, et nad elasid just selles tänavas. Ja mis oligi minul pistmist Elleni vanavanematega, kes ammu surnud, või nende majaga, mis uue ehitamiseks maha müüdi. Kord, kui vaatasime perekonnaalbumit, näitas

Ellen koltunud fotot, millel naeratasid väikeste vurrudega noormees ja pikka poolklošš-seelikut kandev neiu. Need pidid olema ta vanavanemad ema poolt. Tollal vanaisa alles alustas postiametniku karjääri, ja tollal oli neil alles nii väike korter, et ei saanud mõeldagi koolilaste kostile võtmisest. Kui aastate pärast oma majani jõuti, siis oli muidugi teine asi. Siis võidi kostile võtta juba üliõpilasigi, ja nõnda sattus Juhansoni majja ka Riives, keda talupojast isa suutis üsnagi vähe toetada ja kes seetõttu korteri puhul pidas silmas eeskätt odavust...

«Noorproua käis Elleniga ikka meilt maasikaid viimas,» heietas Kivimaa ema mälestusi. «Ei tea, mis häda sel nende aiamaal oli ja on praegugi, et maasikas seal kohe mitte ei kasva. Meil oli jällegi tookord Tress, igavene koeravoosterus, aga lapsi ta hoidis. Nagu Ellen tuli, nii Tress kargas kohe üles, pani käpad talle õlgadele, tahtis mängima hakata. Aga laps ikka laps, koer suur ka — ja potsti! Noh, siis läksime kahekesi Tressile vitsu andma. See aga jooksis jälle eest ära... Jah, kui ikka mõtled sellele kõigele...»

Vana kortsuline nägu lõi särama mälestustest ja muutus kummaliselt võluvaks, nii nagu haarab oma iluga hämaras kirikuorvas unustatud skulptuur, kui sellele langeb ootamatult päikesekiir. Mulle meenus järsku mu ema nägu Sooserva eeskambris, kui ta jutustas sellest, kuidas vanaisa kirikuõpetaja kotti ajas. See oli nii põnev lugu, et mu küsimustele ei tulnudki lõppu... Ja ka praegu tahtsin ma teada veel ning veel.

Ellenist Kivimaa ema palju rohkemat ei mäletanudki, küll aga proua Juhansonist ja Marta-preilist, kes käis gümnaasiumis ja kandis talvel kõrge nahkkraega mantlit. Marta-preili abiellumisega oli seotud mingi sentimentaalne draama. Preili oli kurameerinud kellegi noore maalikunstniku Rosenwaldiga, kuid proua Juhanson oli teinud sellele lõpu ja kallutanud vaekausi otsustavalt noore teadlase Riivese poolele. «See mees jaksab naist toita,» oli ta motiveerinud oma otsust piimapoes. Kuuldavasti oli seal tookord olnud pisaraid ja nuttu, mõned romantiliselt häälestatud inimesed teadnud pajatada isegi Marta-preili põgenemisplaanidest ja salajase lau-

latuse kavatsusest. Kuid midagi niisugust ei juhtunud. Ja kui Marta-preilist oli saanud juba Riivese noorproua, olid kurjad keeled levitanud kuulujuttu, et ilma proua Juhansoni energilise tegevuseta oleks Riives jäänud kindlasti vanapoisiks... Niisugune see maailm on!

Kuidagi naljakas oli mõelda, et isegi auväärse emand Riivese puhul oli pidanud vanakurat enne seitse paari pastlaid läbi kulutama, kui Marta-preilist ja noorest teadusemehest abielurahvas sai.

«Lobisen siin pealegi,» kohkus Kivimaa ema, «teil vahest omavahel mõni tähtis jutt ajada?»

Ja kuigi me Toomaga kinnitasime, et oleme oma jutud Riitna-Aoveres puha ära ajanud, muutus ta kidakeelseks ja kadus kööki.

«Valmistasid emale toreda õhtupooliku,» tähendas Kivimaa naerusui. «Lähme nüüd minu tuppa.»

Seal oli kõik niisamuti nagu tollel esimeselgi korral. Praegu aga ei hoovanud siit mingit tühjusetunnet. Kõik oli kena ja hubane. Õieti ei juhtunud siin midagi erilist: ajasime juttu maast-ilmast, kuulasime raadiot, sirvisin paari raamatut — kuid hea oli olla. Riitna-Aoverest äratuleku jutt ei sobinud siia mitte kuidagi. Ja mis tuld sellega siis ikka takus on? Korraks peame tagasi sõitma nagunii. Oleme aga juba kohal — eks siis arutame.

«Tuleb välja, et sõitsime linna juttu ajama. Soos pole aega,» laususin ma lahkumisel heatujuliselt. «Suur tänu.»

«Mille eest?» küsis Kivimaa ema siiralt. «Tulge teine kordki!... Ja olge paraadna juures ettevaatlik, seal on aste. Võite kukkuda.»

«Jah, astu sisse, Andres, kui aega juhtub olema,» lausus ka Toomas.

Sammusin piki tänavaid, käed palitutaskus. Õhus oli juba tunda talve. Korraga tuli mulle mõte: võib-olla on Ellen tagasi? Võib-olla istub ta juba diivaninurgas, jalad enese alla tõmmatud?

Polnud muidugi mitte kedagi. Maja oli pime. Kõik täpselt nii, nagu minust jäi.

Heitsin diivanile, panin käed pea alla ja hakkasin Kivimaa ema jutule mõtlema. Suuresti veetles mind

mõte, et Elleni lapsepõlv ei erinenudki ju nii väga minu omast. Ka meil oli Sooserval koer, Pontu, kange rästikute rappija. Ja hiljem linnas elasime umbes samasuguses miljöös nagu see Kuru tänav. Ainult et hoopis teises linnaservas.

Kivimaa pool kuuldud väikesed lookesed tegid mulle Elleni kuidagi väga lähedaseks ning kalliks. Lõppeks olin jäänud Elleni puhul võitjaks ikkagi mina, nii nagu omal ajal kunstnik Rosenwald pidi taganema Riivese ees. Kummaline, et mõlemal juhul oli tegemist kaunite kunstide esindajatega, ja mõlemal juhul said nad lüüa kainete ning praktiliste meeste poolt. Said lüüa ja saavad veel. Professor Riives tundus mulle korraga tõelise liitlasena.

Ja seal vapustas mind pimestava välgusähvatusena teadmine, mis sundis jalule hüppama. Rosenwald! See polnud ju keegi muu kui Eerik Roosalu isa! Muidugi tema. Nimi on eestistatud, kuid see on tema!

Mulle meenus too vana akvarell Pärnade alleest, millest rääkides emand Riives tookord kohmetas. Meenus Elleni lause: «Ema on alati ütelnud, et tema ennast minu valiku vahele ei sega...» Meenus hool, mida ta kandis oma mehe mälestuse säilitamise eest.

Õilsad, suuremeelsed jooned! Aga kas ei põhjustanud seda oma surnud mehe kultust südant näriv piin, et tema eluajal jäi sellest hoolitsusest vajaka? Kas ei juurdunud suurejoonelise valikuvabaduse põhjus proua Juhansoni omaaegses käitumises, mille võttis kokku lause: «See mees jaksab naist toita»? Kas ei olnud see vana akvarell omalaadseks sümboliks täisvereliselt elamata jäänud elust?

Hakkasin taipama, et seisan ühe väga tavalise ning argipäevase kodanliku ühiskonna eludraama allikate juures. Kuid ma ei suutnud seda lahata rahuliku kõrvalseisjana, sest see kauge draama mõjutas ju ka mu enese elu.

Ta laskis Ellenil küll valida, ta ei seganud end vahele, meenutades noid kibedaid päevi oma pruudipõlvest. Ent kui ta nägi, et töö viib mu Elleni juurest ära nädalateks ja kuudeks... Kas ei pidanud temas tekkima hirm, et tütre elu läheb samuti... Ei, ei! Meid seob Elleniga

midagi muud kui tolles lauses peituv kaine kaalutlus: «See mees jaksab naist toita...» Aga kui emand Riivese silmis tõeliseks eluks jäi too, mida elas maalikunstnik Roosalu? Kui ta seda tulemusteta püüdis asendada uue maja, uhke sisustuse, professori abikaasa meelitava tiitliga? Ja kui siinsamas oli tolle mehe poeg, kes väga kergelt oleks võinud olla tema enese poeg, kui mitte tookord...

Praegu on ta tütrega Leningradis. Selge, kes selle reisi välja mõtles just oktoobripühade ajaks. Kas peab see pikk ning peenike manööver lõppema nüüd emand Riivese võiduga?...

Kõik läks segi. Midagi tuleb teha. Midagi tuleb ette võtta. Kuid mu pea oli tühi. Ainult ahistusetunnet hoovas kõigest.

Suutsin end lõpuks siiski kokku võtta. Istusin laua taha ja hakkasin Ellenile kirjutama. Homme sõidan ma jällegi sinna neetud sohu, kõnelgu minu eest vähemalt kiri.

See oli raske töö. Juba alguse leidmine valmistas tõsist vaeva. Kirjutasin paar rida, tõmbasin maha, kirjutasin uuesti, tõmbasin jälle maha. Ja lõpuks murdsin nagu mingist ummikust välja.

«Ma ei julge Su poole pöörduda selle trafaretse kirjade algusega «armas», kuigi armastan Sind rohkem kui kunagi varem.

Jah, ma kardan Sind kaotada. Ning seda rohkem, mida enam ma mõtlen ja meenutan. Mälestused meie armastusest paistavad mulle nagu värviküllased aasad ... kuristiku teisel kaldal. Minevik on käristanud meie vahele sügaviku, mille põhja ma olen kartnud vaadata kõik need viimased kuud. Ja kardan ka praegu, kuigi tean (usun vähemalt nii), millest see on tingitud. Ma ei saa Sind kauem oodata, ma ei saa Sinuga rääkida — seepärast kirjutan.

Kas Sa mäletad veel, kui vaatasime «Ehitaja Solnessi»? Kas mäletad veel neid Solnessi sõnu, et kõige eest elus tuleb maksta ja sageli mitte üksnes oma, vaid ka teiste õnnega. Tunnen nüüd selles mõttes peituva tõe rõhuvat raskust.

Ära pane pahaks, et mu mõttelõng on nii sõlmiline

ja hüplev. Ma ei suuda ennast koguda. Tean vaid, et minevik ähvardab meid, et peame end kaitsma tema vastu või põgenema tema eest. Ta ei ole meid veel nii lõplikult mürgitanud, et me temast vabaneda ei suudaks.

Leo Tolstoi andis pruudile enne abiellumist lugeda oma päeviku, et nende vahel kõik oleks selge. Ma ei pea päevikut, pole kunagi pidanud, kuid ka mina tahan, et kõik oleks selge, et meie elu ei tumestaks meie vanemate saatus. Tean, et valmistan Sulle valu, kuid siis on see lõpuks ometi kord öeldud. Ja võib-olla, võib-olla teeb see lõpu praegusele ebamäärasele seisundile.

Mäletan, kui Sa kutsusid mind kaasa oma isa hauale. Tundsin sellest kutsest ääretut rõõmu, sest ma ei kahelnud enam, et meeldin Sulle. Kallid kalmud on ju omamoodi pühapaigad, kuhu lastakse vaid valituid. Ja kuuldes Sinu hääletooni, milles isegi nii mitme aasta järel pärast isa surma nukrus segunes soojusega, mõistsin ma, kui väga Sa oma isa olid armastanud... Ei, tema pole süüdi, ja mul on häbi, et ma teda oma rumaluses vihkasin.

Ma ei näe praegu teist võimalust, kui mineviku eest põgeneda. Lähme ära sellest majast; ka sellest linnast olen nõus lahkuma, kui Sina seda soovid...

Võib-olla näen ma kõike liiga mustades värvides — ma ei tea. Olen väsinud ja pean Riitna-Aoverre sõitma. Kuid kirjuta, kirjuta mulle!...»

Panin asjad kokku, püüdsin uinuda — kuid asjatult. Äratuskella tirin sundis tõusma, rõivastuma, seljakotirihmu kinnitama. Toauksel pöörasin veel kord pead: mu pilk otsis Elleni lauale asetatud kirja.

*

Sõitsin Riitna-Aoverre kindla otsusega: viia lõpule ainult need välitööd, mis puutuvad «Koidu» kolhoosi sootüki kuivendamisse. See võtab kolm-neli päeva — ja siis linna. Seda otsust näis pooldavat ka ilm.

Teisel päeval hakkas sadama laia lund. Räitsakaid langes soomätastele, raagus vaevakaskedele, kraavivette. Õhk oli täis otsekui valgeid liblikaid, mis maha

langedes muutusid olematuks. Kuid siis jäi üks juba püsima, siis teine, kolmas, neljas... Soo muutus laiguliseks, heledamate lumekuplikeste vahele hakkasid tekkima hallikad ribad, millest rohi veel läbi paistis. Kogu soo moondus ühtlaseks valgeks lagendikuks, mida läbistasid mustad kraavid.

Ent kui sadu lakkas, lõid valgesse kangasse hallid plekid, tulid uuesti nähtavale kollakaspruunid kululaigud. Soo otsekui võitles saabuva talve vastu, kes tahtis teda katta valge linaga.

«Talv muudab välitööd võimatuks,» mõtlesin ma kippreegli objektiivilt räitsakaid pühkides, «ja see ongi kõige parem.»

Ma polnud ju ikka veel Kivimaale linnamineku plaanist rääkinud. Mina olin selle «panga peale minemise» algataja, millest teavad Mändmaa, peainsener, kogu «Maaparandusprojekt». «Koidu» esimeeski on muutunud optimistiks ja meie igapäevaseks külaliseks, kes elab kaasa meie rõõmudele-muredele. Ja Kivimaa on ihu ning hingega töö juures...

Minu jaoks aga on see töö barrikaad, mis lahutab mind linnast, minu elu kõige tähtsamast rindelõigust.

Tunne, et mu õige koht on praegu mujal, lõi hinges närvilise rahutuse. Püüdsin kasutada iga tundi, iga minutit, et lumelõrtsist ning sadudest hoolimata kiiremini valmis jõuda. Ja laupäevaks jäi meil «Koidu» sootükist veel kõigest kümmekond hektarit mõõdistada. Kümmekond hektarit — ja siis linna!

Läksime tööle varavalgega. Puud olid härmas, külma paar kraadi. Kuid juba varsti hakkas tuul lõõtsuma, peenikest lund vastu nägu paiskama. Õnneks polnud sadu tihe, laskis töötada.

Laskis töötada, kuid külmutas meid ka lõplikult läbi. See oli niisugune vastik niiske külm, mis kuidagi märkamatult võtab luusse ning lihasse, teeb su tuimaks ning puiseks nagu hundi. Videvikus hakkasime väsinult kolhoosi keskuse poole kõmpima.

«Sauna, sauna, poisid!» hüüdis meile esimees, kes tuli reipal sammul, pesukomps ja viht kaenla all.

«Kui sind sööma või sauna kutsutakse, siis tuleb sõna kuulata,» tähendas Kivimaa, ja asi oli otsustatud.

Panime instrumendid ära, otsisime seljakottidest puhta pesu — ja läksime.

See oli vana hea vihusaun, lahtise kerise ning tahmunud palkseintega, mis helkisid laternavalguses musta lakina. Juba külmas eeskojas tungis ninna meeldiv suitsulõhn. Sees kuuldus veega lobistamist, ukse alt tungis eeskotta auru kõikide koolis õpitud loodusseaduste kiuste.

«Kas seljapesijaid ka vaja läheb?» laususin ma esimehele, kui sisse astusime.

«Küll jõuab. Ronige kõigepealt lavale ja tehke ära üks tõsine enesekriitika. Mul see töö juba läbi.»

Eeskojas lahti riietudes olin tundnud ainult kerget jahedusvõbinat, saunalaval istudes aga muutus see värisemapanevaks külmatundeks.

«Leili!»

Esimees virutas kapatäie vett kerisele, ja otsekui vastuseks sellele «külmale suhtumisele» paiskus särtsudes ning pahisedes vastu lage aurupilv, murdus seal pooleks ja tormas meie peale. Külmatunne muutus veelgi talumatumaks, kehale kerkisid külmad higitilgad, Kivimaa huultelt libises vandesõna. Nägin, et ta lõdiseb samuti nagu minagi.

«Leili!»

«Ärge pilli lõhki ajage,» manitses esimees, kuid läigatas siiski uue kapatäie tulistele kividele.

Kuid sellegi kuumuses ei saanud me sooja. Ainult higi hakkas voolama, külmana, hirmutavana. «Nagu vaevahigi» välgatas läbi pea.

«Leili!»

Esimees ei lausunud sõnagi. Lennutas kapatäie teele ja kükitas põrandale.

Särtsumine ja pahin ei jõudnud veel lõppeda, kui tundsin kehas kõrvetavat valu, otsekui oleks seinast torgatud tuliseid piike sisikonda. Kuumus pühkis meid lavalt alla, sundis põrandale kükitama. Kuid nüüd oli siingi kuum...

«Kas viskame veel ühe kapatäie?» irvitas esimees.

Nüüd saime meiegi esialgsest jahmatusest üle. Leil hakkas juba lahtuma.

««Mine ennast tapma, riku sedasi veel tervis ää» —

nagu ütles harjusk,» tähendas Kivimaa esimehe nöökamise peale ja istus pingile.

Kui me tunni aja pärast Kivimaaga soojas meeskonnaruumis istusime, valged särgid eest lahti, auravad teekruusid laual, viisin ma jutu linnaminekule.

«Mis sa arvad, Toomas, kui paneme sellele külmetamisele õige punkti? «Koidu» jagu on meil valmis ja mul pole mingit õigust *sinult* nõuda, et sa *minu pärast* siin veel oma tervist rikuksid. See tänane saunalugu... prrr!»

«See tühi ei tee midagi,» lõi Kivimaa käega. «Ent kust kohast sa selle võtad, et ma olen siin *sinu pärast*?»

Ma ei mõistnud midagi kosta. Ent korraga kadus see Toomas, visa töökaaslane, kellega olime siin viimased kuud vihaselt sood rünnanud, ja asemele tuli kevadine mõistatuslik Kivimaa, kelle mõtte- ja tundemaailm oli jäänud mulle seitsme pitseriga suletud saladuseks.

«Mis siis, kui ma olen siin järsku *enese pärast*?» jätkas Kivimaa, aeglaselt teekruusis lusikat liigutades. «Ja kui ma olen enese pärast, siis... siis tuleb välja, et sina oled siin *minu pärast*?... Ei, see sookuivatamine mind muidugi niivõrd ei huvita, et seetõttu külmetada. Minu arvates tuleks kuivendada kõigepealt soid inimhingedes. Kuid võib ju juhtuda, et need kaks langevad kokku...»

Rohkem me linnaminekust ei rääkinud. Kartsin, et Kivimaa mu läbi näeb. Öösel aga nägin end haigena voodis lebamas, instrumente rikkumas, salaja linna põgenemas...

Järgmisel päeval sain Ellenilt kirja. Rebisin ümbriku kärsitult lahti. Kuid tuttava parfüümi järele lõhnav paberileht sisaldas vaid kümmekond rida igasugust nipet-näpet. Mitte sõnagi sellest, millele mina vastust ootasin. Ainult tühi, jahe viisakus.

Seisin üksi võõrastetoa akna all, kiri näpu vahel. Seisin ja vaatasin, kuidas sügis peab lootusetut võitlust talvega, kuidas päeval lagunev lumevaip on hommikuks jällegi laiemaks läinud.

Kiskusin kirja raevukalt tükkideks, jooksin trepist alla.

«Võta mensul ja mõõdulatt, Toomas! Ka mina olen siin ainult enese pärast.»

*

Detsembri keskpaigaks saime välitööd nii kaugele, et võis talvel «Projektis» kogu soo käsile võtta. Ainult Aovere jäi mõõdistamata, kuid tollest hädast aitab välja omaaegse veeühingu plaan.

Kõndisime mööda jäätunud ning lumist sood, kolhoosist laenatud kasukad seljas, käpikud käes, läkiläkid peas; lõhkusime kangiga ojajäässe auke ristprofiilide võtmiseks, sest ootamatult varane külm tõmbas veekogudele järsku kaane peale; hoidsime instrumentidega mõõdistamisel hinge kinni, sest klaasidele langenud hingeõhk jäätas need momentaanselt; puhusime kohmetunud kätele ja tegime aeg-ajalt tuld, et sooja saada. Ja kogu meie tegevus hakkas mulle tunduma mehaanilise nukuteatrina, mille kõik on unustanud, mis käib ning mängib tühjusest haigutava pimeda vaatesaali ees. Kuid siiski ta käib, käib üleskeeratud vedru ja inertsi jõul.

Ma ei kirjutanud Ellenile. Ja ometi — kuidas ma ootasin kirja temalt! Kujutlesin: ta loeb mu viimast kirja, mille leidis laualt; see ei saa teda jätta ükskõikseks; kohe võtab ta sule ja kirjutab... Kirjutab: «Tule! Ootan!» või midagi taolist. See esimene kiri oli vaid märguanne, et olen Leningradist tagasi. Ei saa ju nõuda, et ta minu viimase kirja suurtele küsimustele oleks suutnud kohe vastata. Mul oli kahju, et ma Elleni kirja hävitasin.

Kuid kirja ei tulnud...

Meie saabumine «Maaparandusprojekti» oli asutuse rahulikus elus väikeseks sensatsiooniks. Riiveste majas aga võeti mind vastu selle enesestmõistetava ükskõiksusega, mis tekib paratamatult, kui oled oma kodus muutunud külaliseks. Emand Riives oli mu vastu väga viisakas. Ellen aga tähendas vaid: «Ah, sina oled,» ja läks kohe välja, ateljeesse, nagu ta ukselt lausus.

Paar päeva möödus sellises kummalises õhkkonnas, mille kohta võiks ütelda — ei liha ega kala. Elu Riiveste majas läks minust lihtsalt mööda. Siin oldi harjutud ilma minuta toime tulema, igaühel oli oma maailm ja igaüks soovis, et teine tema maailma oma nina ei topiks. Ja ilmselt oli igaüks oma maailmaga rahul.

Ka mulle jäeti vabad käed. Kuid ma tundsin, et ma ei suuda niimoodi elada. Kui see sedasi kestab, siis pole talvine projekti koostaminegi muud midagi kui soos kord alanud nukuteatri jätk, mis peab lõppema paratamatult läbikukkumisega. Tundsin, kuidas mind rõhub kogu maja suurejooneline jahedus.

Ellenit polnud peaaegu üldse kodus. Kunstikool, loengud, ateljee, diplomitöö ...

«Kui palju sina oma töö pärast ringi oled lennanud,» vastas ta mulle, kui sellest rääkida katsusin. «Kõik teised jõudsid ammugi linna, ainult sina mitte. Olen tüdinud Solvejgi osast. Ka minul on töö.» Ja läinud ta oligi.

Olime tollel hilisõhtul kahekesi kodus. Emand Riives oli läinud teatrisse. Söögitoas helises telefon, helises teistkordselt, tungivalt. Ellen oli köögis, uksed vahelt kinni. Läksin ja võtsin toru hargilt.

«Kas Ellen Ojari? ... Palun, oodake silmapilk! Kohe räägib teiega Leningrad.»

Ja hetke pärast kõlas juba telefonis Roosalu hääl: «Hallo! Tere, Ellen! ... Lepatriinu, kas kuuled mind?»

Tahtsin visata toru hargile, kuid just sellel hetkel tuli söögituppa Ellen. Ta mõistis otsekohe, mis on lahti.

Andsin talle toru. Häbi oli jääda pealt kuulama, armukadedus aga ei lasknud ka ära minna.

See oli pikk kõne ja selle algus käsitles mingite raamatute saatmist. Kui aga Ellen hakkas vastama ainult «jah» ning «ei», mõistsin ma, et jutt on minu segavast kohalolekust, ja põgenesin kööki.

Kui ma tüki aja pärast tagasi tulin, lebas telefonitoru juba hargil ja Ellen ümises toas mingit laulukest. See tundus otse solvamisena. Jõuan mina koju, siis joostakse ateljeesse, nüüd aga võtab ainult telefonikõne laulu lahti.

«Mis sul selle Roosaluga on?» küsisin ma süngelt.

«Mis mul siis temaga olema peaks? Ta sai mulle hankida paar raamatut, mida mul diplomitööks vaja läheb.»

«Ja selle ütlemiseks kulus kümme minutit?»

«Imelik, et see aeg sulle pikana tundub. Need kuud aga, mis sa kodunt ära oled, need on muidugi ainult silmapilk.»

«Ikka heidad sa mulle nina peale mu tööd, mis mind kodust eemale kisub. Püüad ennast kujutada mingi vaga kannatajana, kes kloostriüksinduses ootab hoolimatut maailmahulkurit. Aga sõit Leningradi? Aga autoõnnetus Viirapalus?»

Elleni näol peegeldus üllatus, põsed lõid õhetama. Siis aga muutus ta ilme põlglikuks.

«Ah niisugune sa oledki? Nuhid, mida ma teen, kus ma käin?... Ära tule mulle lähemale! Ma ei taha!»

«Mina nuhin? Mulle tuldi seda rääkima, kuid ma tõrjusin selle kui valesüüdistuse tagasi.»

«Ja ootad nüüd autasu, eks?... Sõitsin jah tookord! Tähisted kutsusid. Mis sellest siis on? Kunstnik peab liikuma, nägema uusi inimesi, uusi maastikke, saama uusi muljeid, uusi motiive.»

«Ja miks sa neid muljeid ning motiive Riitna-Aoverest ei saanud? Selleks sa sinna ju sõitsid.»

«Ei, sinna sõitsin ma selleks, et pääseda pakku Viirapalu autoõnnetuse eest. Kartsin asjatult sekeldusi.» Ta lausus seda mingi julma avameelsusega, et teha mulle valu. «Jah, just selleks sõitsin tsiviliseeritud inimeste keskelt barbarite juurde.»

«Ütlesid mulle juba soos, et olen barbar. Ent siiski sarnaneme me rohkem teineteisega, kui sa arvad. Roosalu elab hoopis teises maailmas, kuhu sina iialgi ei küüni. Ära jookse virvatulede järele! Ära kujuta enesest tõelist kunstnikku! Mida sa tegelikult võid ning suudad, sellest sain ma soos selge pildi.»

«Ah said või?...» Vihase närvilisusega hakkas ta järsku sorima oma visandites, heites mu ette ühe suureformaadilise lehe. «Noh?!»

Põrkasin tagasi. See kujutas ju toda stseeni Mudaku ääres, kus Vana oma jala ära raius. Ja selles pildis oli

tunda tõesti vihmast ilma, nukrat sood, hirmu, kahetsust, meeleheidet. Selles pildis oli tunda kunstniku kätt.

«Ja sa teed sellest oma diplomitöö?»

«Teen.»

Kõik muutus korraga tühjaks ning kõledaks. Mõistsin, et mul pole Riiveste majas enam midagi teha. Kevadel pannakse kogu maailmale vaatamiseks välja mu häbi. Ja see oli siis ainuke motiiv kogu mu tööst Riitna-Aoveres, mis jäädvustamist vääris?

Panin lauale sneprivõtme, selle kodutunde ning usalduse märgi. Korjasin oma vähesed asjad portfelli.

Ellen vaatles mu tegevust tõsiste silmadega. Ta mõistis, mida see tähendab, kuid ei lausunud ühtegi sõna, ei teinud ühtegi liigutust, et mind tagasi hoida. Välisuks langes kinni mu selja taga sumbunud kolksatusega nagu kirstukaas.

Oli hakanud tuiskama. Tuul keerutas üles lund, kandis selle rentsliserva, majade äärde.

Tundsin end ääretult väsinuna, ükskõiksena. Läksin aeglasel sammul tänavanurgale, jäin seisma, nõjatusin vastu kõrget planku. Mu pea oli tühi. Kogu mu aastate jooksul treneeritud aju ei suutnud ühtegi mõtet sigitada.

Vihisev lumi, õine hämarus, tantsivad varjud — need hävitasid esemete kindlad kontuurid, muutsid kõik otsekui liikuvaks. Ja mul tekkis tunne, nagu seisaksin ma laguneval ajujääl. Jäätükk meie jalgade all on murdunud pooleks, lained ja tuul triivivad Elleni eemale ja juba sinetab meie vahel lahvavesi.

Jalad tuiskasid lumme, hakkasid külmetama. Ja külmatunne — jällegi külmatunne! — sundis mind minema.

See kõle tühjus mu ümber, see kõle tühjus mu sees. Miks ei ole mul kedagi, kelle juurde minna, kellele kõnelda kõik ja kes mind mõistaks? Ema! ... Mul ei ole teda enam.

Kuid Kivimaal on, temal on ema. Ja Toomas isegi — vaevalt ta mind tänavale tagasi ajaks. Homme aga ...

Milleks mõelda homsele? Homme on homme.

Hakkasin minema piki õiseid tänavaid. Kõndisin Kivimaa maja eest kaks-kolm korda mööda. Astusin siis koridori ja koputasin tuttavale uksele.

VI

Kivimaade maja jäigi mulle koduks. Hommikul läksime Toomaga tööle ja õhtul tulime, magamisasemeks oli mul diivan Tooma toas. Millest kõigest me siin küll ei rääkinud! Ent kordagi ei pärinud ta midagi Riiveste maja, Elleni ja kogu selle katastroofi kohta — ja ma olin talle tänulik selle eest.

Üldse näis valitsevat ema ja poja vahel mingi sõnatu kokkulepe, mille alusel nad jätsid mulle kogu mu hinge verdjooksva «terra incognita». Nad otsekui mõistsid, et enneaegne trööst on ainult soolaks värsketele haavadele.

Kuigi see plahvatus küpses pikkamisi, nagu annab enesest märku tegevusse asunud vulkaan, paiskas ta mu siiski rööpast. Katkes ju hoobilt senine elurütm. Ja kui Toomas ütles tookord Vaherile, et unustama ei tähenda andestama, siis võisin mina kogeda, et ka andestama ei tähenda unustama.

Andestada siin õieti midagi polnudki, sest ma ei suutnud kuidagi kindlaks määrata katastroofi peasüüdlast. Olen kusagilt lugenud, et kõik vapustavad või suured sündmused on punutud väikestest kiududest. Need sündmused on otsekui laevaköied, mida võid harutada lahti ja öelda iga üksiku kiu puhul: «See pole midagi!» Ent kõik kokku ...

See oli periood, millal ma otsisin vastuseid mind piinavatele küsimustele. Püüdsin leida neid kirjandusest, kuid võib-olla veelgi rohkem Tooma mõttemõlgutustest ja ta ema jutuheietustest. Püüdsin süveneda ema ja poja saatusesse, täiendada neid oma kujutlustes, otsides sealt kõike, mis heidaks valgust mu enese elule. Kuid sellest tuleb kirjutada juba hoopis teisiti.

*

Reks jõudis aias ainult paar korda haugatada, kui Leena juba silmad avas. Krobeline pihk haaras pahkliku kadakakepi, jalad libisesid käratult tuhvlitesse. Ja juba ta seisiski akna all, suurena, sirgena, oma kuuekümnest eluaastast hoolimata. Käed tõmbasid tugeva-

mini kinni vana hommikumantli vööd, silmad aga uurisid kuupaistes helendavat aeda.

Kõik oli vaikne. Laiadel kapsalehtedel hiilgasid hõbedaselt kastetilgad. Õunapuude oksad ei liikunud. Kuupaiste joonistas teravalt välja naabermajade kontuurid, aialippide teravikud. Aedlinn magas.

Kuid midagi võõrast oli selles augustiöö vaikuses, midagi seletamatut ning rahutukstegevat. Kas ei kostnud tänavalt sammud? Tõepoolest. Ja mitte hiilivad vargasammud, vaid täistallalised, raskes rütmis astutud.

Nüüd nägi ta liivatatud aiateel Reksi. Koer vahtis üksisilmi tänava poole, kuid ta hoiak oli kuidagi otsustusvõimetu, saba vastu maad. Jooksis korra ettepoole, siis jällegi tagasi. Urin vaibus nuutsumiseks. Korraga purustas öise vaikuse meeletu haukumine.

Kaks kätt olid haaranud aialippide teravikkudest — ja järgmisel silmapilgul kerkis tara kohale must mehekogu, kes kandis sonimütsi ja seljakotti. Tumeda mütsatusega hüppas ta alla, pehmele mullale. Reks kargles ta ümber pöörasena — ja Leenat vapustas ootamatu mõte: see on Toomas, poeg, tema poeg!

Keha muutus korraga rammetuks, ent siis oli ta jälle oma meelte käskija, Leena Kivimaa, rauavalumeistri lesk. Ja rutukal, energilisel sammul tõttas ta ust avama.

Nad silmitsesid teineteist sõnagi lausumata. Selle nelja aasta jooksul oli tulnud Tooma näkku midagi võõrast. Meeleline suu ja tugev lõug kõnelesid otsustavusest, peaaegu julmusest. Ja kuigi selle tasakaalustasid lai laup ja pruunid mõtlikud silmad — see midagi võõrast jäi. Laiaõlgsena ning tugevana seisis ta ema ees. Kogu tema olemusest hoovas jõutunnet. Kuid see polnud müriseva kose või marulise äikese jõud, mis tekitas imestust oma pillava võimsusega. See oli kokkusurutud terasvedru, pingutatud ammukeele jõud, mis sunnib ettevaatusele just oma näilise liikumatuse ning jõuetuse tõttu.

Poeg oli muutunud vanemaks, mehisemaks. Silmanurkadest jooksid lehvikuna laiali peened kortsud. Kuid parema silmakulmu kohal oli pisike arm, mida võis märgata ainult ema silm. See oli Leenale omamoodi mälestuseks nondest kaugetest aegadest, kui nad ehitasid

mehega sedasama maja siin. Kulmu oli see nelja-aastane mehehakatus lõhki kukkunud ja vudinud kisades ema juurest kaitset otsima, puuklots ikka veel käes... Kas sellest tõesti on möödas üle kolmekümne aasta?

«Tere, ema.»

Üle poja näo libises naeruvine. Ja korraga hajusid Leena silmade ees kõik need võõrad jooned. Ta nägi vaid seda vaevaltmärgatavat armi, neid naeratusest tukslevaid suunurki, seda poega, keda ta tundis ja armastas, kes kuulus üksnes talle...

«Rahune, ema. Rahune. Kõik on ju hästi.»

Kuid Leena tundis, et kõik pole sugugi hästi, et poeg räägib neid sõnu talle ainult lohutuseks. Oma mõtetega kuulub ta juba sellesse võõrasse maailma, kuhu Leena pole suutnud kunagi tungida. Ja niipea kui ta sellele mõtles, hakkas kaduma see väike mehehakatus, kes oli kunagi tema süles varju otsinud. Leena ees seisis jällegi suur, tugev mees, veri tema verest, poeg — ja siiski võõras.

Vana käokell kukkus kaks korda. Leena muutus uuesti selleks energiliseks ning tragiks emaks, missugusena Toomas teda mäletas juba lapsepõlvest. Seljakott riputati nagisse, pesukaussi kallati vett. Vahariidega kaetud köögilauale ilmusid alustassid, teeklaasid, võitoos, leivataldrik... Priimus lõi surisema. Kööki täitis kerge põletuspiirituse lõhn.

Leena istus poja vastu laua äärde, sundis teda sööma veel ja veel. Ta vastas poja küsimustele, rääkis oma elust, sugulastest — kuid ta ei saanud lahti tundest, et poeg pärib seda kõike ainult viisakusest. Toomas naeratas aeg-ajalt, kuid ainult suunurkadega. Silmad jäid endiselt tõsiseks, mõtted näisid viibivat eemal. Ja nagu iseenesest kärises nende vahele see nähtamatu lõhe, mis oli hakanud tekkima juba Tooma koolipõlves.

Ta ei saanud siis enam aru poja huvidest, eriti aga sellest seletamatust kodunt väljakippumisest. Kus võis olla veel parem kui oma kodus! Talle tuli teravalt meelde see lakkamatu kodutusetunne, mis oli piinanud teda ennast noorpõlves. Üks moonakatare teise järel, lõputud kolimised ühest mõisast teise. Ikka ja ikka võõra katuse all. See oli vististi kõige õnnelikum päev tema elus, kui

nad lõpuks siia äärelinna — oma majakesse — kolisid. Ees ootasid rasked aastad. Tuli rühmata hommikust õhtuni aias, et majaehitusvõlga tasa saada. Kuid see kõik oli kergem kui kodutusetunne. Jah, ta oli saavutanud oma eesmärgi — olgugi väikese! — kuid siiski eesmärgi; midagi materiaalset, mida püüdsid saavutada kõik tema keskkonnast. Ja ainult seda liiki saavutused määrasid inimese kaalu ning tähtsuse.

Poega aga ja tema väheseid sõpru erutasid hoopis teistsugused küsimused. Kes tuleb meistriks jalgpallis? Kumb film on toredam, kas «Häire Metsikus Läänes» või «Viva Villa»? Hiljem tulid tantsukursused, klassiõhtud, teatrietendused. Noorukite vaidluses välgatasid nimed Dostojevski, Rolland, Einstein, Curie, Amundsen, Jules Verne, Jack London. See kõik kiskus kaasa noort sugupõlve, see kõik näis vaidlusägeduse ja -innukuse tõttu väga tähtis olevat, kuid mis kasu sellest on — seda Leena ei mõistnud.

Ent kui kõik need mõistmatud ning kasutud asjad talvel Leenas ainult tunde tekitasid, et poeg jääb talle üha võõramaks, siis suvel muutusid nad lausa ähvardavateks. Ainult need võisid tekitada hulle plaane, mis viisid Tooma kord paarinädalasele jalamatkale, kord tööle turbasohu või maad mõõtma. Mõeldes kõikidele väljas varitsevatele hädaohtudele, katsus Leena värvata meest liitlaseks pojast jagusaamiseks. Kuid Rein Kivimaa arvas tavaliselt, et kes seda teab, kuidas elu kord poissi vormima hakkab. Las ta siis tutvub sellega varakult, nii et suudab ka ise tema voolus kellekski jääda ega ole ainult tükk pehmet savi olukordade ning tegelikkuse käes. Jah, muidugi leiduks Toomale koolivaheajaks tööd ka aias, aga kui ta tahab koos teistega turbasohu minna ... Nõnda see jutt lõppeski, ja Toomas astus ühel ilusal hommikul majast välja, seljakott turjal, pea huugamas ema manitsustest ning hoiatustest.

«Sa ei saa nüüd poisist jagu,» kaitses mees end Leena väidete vastu, et isa polnud ütelnud õigel ajal oma mõjuvat mehesõna Tooma kojujäämise kasuks. Ja tavaliselt lausus ta Leenale lohutuseks, et mis poisiga siis ikka ära juhtub.

Ning ei juhtunudki. Ei ta murdnud oma luid-konte,

ei uppunud ega jäänud auto alla. Samuti ei hakanud ta jooma ega suitsetama, tuli tagasi ainult pruuniks põlenuna ning veidi kõhnemana.

Ülikool, arstiteadus, laboratooriumid ja eksamid kiskusid Tooma jäägitult sellesse Leenale tundmatusse maailma. Kodu muutus hotellitoaks, kuhu tullakse vaid magama. Leena armastas oma poega, oli temale uhke, kuid ta südant näris piinav võõrdumistunne. Ent sügaviku nende vahel paljastas alles Rein Kivimaa surm.

Vana töömehe süda oli hakanud korratult lööma juba okupatsiooniajal, kuid kindel usk, et tuleb tagasi ta poeg, et saabub võit, oli andnud otsekui jõudu vastupidamiseks. Iga päev oli ta surunud kõrva peaaegu vastu raadio karedat lõuendit, et kuulata Moskvat. Ja alati, kui diktor rääkis võidukast pealetungist, oli sellega liitunud alateadvuslik soovunelm, et võib-olla, võib-olla just täna teatab diktor midagi ta pojast. See võimas pealetung tõi leitnant Kivimaa kodukünnisele, see võimas pealetung tegi lõpu agressorile, nii et läksid täide piibli kirjasõnad, millesse Leena oli uskunud: «Kes mõõga tõmbab, see langeb ise mõõga läbi.» Ja just sellel võidusuvel, kui inimestele tundus veel võõrana, et pole vaja enam pimendada aknaid, just sellel suvel ütles vana töömehe süda üles...

Too oli ilus suvepäev. Hommikul oli käinud üle linna kerge äikesehoog, löönud kinni tolmu, teinud puhtaks õhu. Kui Leena turule läks, oli mees jäänud lugema Nanseni reisikirjeldust «Öös ja jääs». Ja nõnda Leena ta leidiski: lauale vajununa, raamat lahti...

Maja, see Leena elutöö, oli kaotanud oma juriidilise peremehe. Leena tahtis selle kirjutada nüüd poja nimele — kuid Toomas keeldus! Kogu oma kahekümne kolme aastase jonnakusega teatas ta, et ei kavatse raisata aega maja-asjadega. Muidugi väga tore, et maja on olemas — kusagil peab inimene ometi elama! —, kuid selle pärast ei saa oma elu elamata jätta. Hiljem ta küll pehmendas neid sõnu, tõi ettekäändeks, et tema ise pole maja heaks midagi teinud, et see kuulub õigusega üksnes Leenale, kuid löök oli siiski antud... Poeg suhtus tema elutöösse kui millessegi kõrvalisse, koormavasse! See mõte ei mahtunud ta pähe. Kelle jaoks

on ta siis töötanud? Kellele on ta hoidnud seda maja sõja ning hävingu kiuste?

Nad istusid sellesama laua juures ja ootamatult tabas Leena end mõttelt: mida tahab siis elult tema poeg? millesse usub siis tema poeg? Ta oli seda Toomalt küsinud ja saanud vastuse, mis oli talle sama arusaamatu kui kogu poega ümbritsev maailmgi: «Võimetesse! Inimesse! Eneseteostusse!»

Tollest õhtust peale ei tõstnud Leena niisuguseid küsimusi enam kunagi üles, ja poegki vältis neid piinliku hoolega. Kuid need küsimused jäid ja pidid ilmselt vaevama ka Tooma südant, sest mõnikord katsus ta nädalaid kestnud ükskõikset hoolimatust ühe hoobiga tasa teha: tuli varakult õhtule, tõi kaasa kooke, mingi kingiks ostetud asjakese, viis jutu isale, sugulastele... Ent nendel puhkudel lõid ta silmad harva särama, veelgi harvem tuli ta jutusse see veenmistahe, mis oli nii tavaline, kui teda külastas mõni töökaaslane. Ja nõnda muutusid taolised õhtud otsekui pidulikeks teatrietendusteks, mille kohal hõljub asjaliku ametlikkuse hõng. Nad otsekui rõhutasid, et sillad on põletatud, tagasiteed ei ole, häda sellele, kes maha jääb...

«Oleksid võinud ometi kirjutada, et tuled...»

«Või ma siis isegi teadsin, et amnestia mu karistusajale nii ootamatult lõpu teeb.»

Leena ei lausunud sõnagi, vaatas poja otsa, ootas... Kuid too istus tummana, vahtis üksisilmi enese ette köögilauale. Kogu tema olemusest hoovas muret, mis näis täitvat köögi, korteri, terve maja. Ja see mure muutis Tooma Leena silmis jällegi väikeseks poisiks.

«Mis sa, pojake, muretsed? Sa oled väsinud, pead puhkama. Kõik on ju hästi. Sa oled jälle kodus, sulle on andeks antud...»

Toomas võpatas, tõusis püsti, süütas sigareti — kuid tikku hoidev käsi võbises.

Purunes hoobilt see hubane meeleolu, mille olid loonud mälestused, kodutunne, vana seinakell ja surisev priimus.

Kohkunult vaatles Leena poega. Kuid Toomas ei näinud midagi märkavat. Mehaaniliselt läks ta oma tuppa ja tõmbas ukse klõpsatades kinni.

Toas lõhnas õunte järele. Laelamp kallas kirjutuslaua, raamaturiiulid, voodi ja diivani maheda valgusega üle. Toomas seisis vöödilisel põrandavaibal, käsi veel ikka elektrilülitil, ja silmitses oma tuba. Siin polnud selle nelja aasta jooksul midagi muutunud.

See tundus kummalisena, lihtsalt uskumatuna! Kui palju väärtuste ümberhindamisi, illusioonide kokkuvarisemisi, siseheitlusi ja muutumisi oli toimunud temas eneses selle aja jooksul. Ta oli kalestunud katsumustes, ja kogu teda ümbritsev maailmgi paistis talle karmina ning halastamatuna. Ja korraga see tuba...

Siin oli säilinud mälestusi tema noorusest, õppimisajast, otsingutest. Valelikke raamatuid, mida ta oli uskunud. Tühiste töökeste käsikirju. Kõik, mis kõneles varasema elu väikestest nokitsemistest ja sundis praegu peaaegu põlgama iseennast, oli siin prepareerituna silmade ees nagu mõnes muuseumis; ei, nagu äsjaavastatud hauakambris. Ja lauatelefoni kõrval lamab paberileheke ema konarliku käekirjaga: «Helista 12-47.»

Isegi see on alles! Sedel, mis kirjutatud t o l l e l p ä e v a l. Kas ta siis kunagi ei vabane tolle õnnetu päeva needusest?

Ta võttis lehekese Salme telefoninumbriga ja sulges selle laualaekasse. Ah, kui saaks teha niisamuti ka piinavate mälestustega!... Kuid need elasid temas ja kerkisid silmade ette eredate välgusähvatustena.

...Saali täitis vaikne sumin, mis ootamatult katkes. Kõik tõusid püsti. Kohus tuli. Loeti ette süüdistus.

«Ööl vastu 16. maid 195... aastal teostas linnahaigla arst Toomas Reinu poeg Kivimaa vereülekande kodanik Asta Jaani tütar Toomele, millele järgnes viimase kohene surm. Nagu näitas järgnev uurimine, põhjustas surma vale grupi vere ülekanne...»

Eesistuja, keskealine hallipäine mees, luges süüdistusakti pikkamisi. Läbi akende tungisid kohtusaali sügiseste päikesekiirte laiad viltused vööd. Eesistuja vari langes põigiti üle punase kaleviga kaetud laua, ulatus põrandale, tõusis kaebealuste pingini...

15. mai ... Tore kevadine päev, sooja leebe tuulega. Lapsed mängisid liivakastis ... Ta tuli läbi pargi, pea katmata, suvemantli hõlmad eest lahti. Ja just omnibussipeatuse juures kohtas ta Endel Vaherit ja talle meenus, et Vaheril on täna sünnipäev.

«Aitäh, Toomas,» vastas Endel ta õnnesoovile ja lisas: «Kui saad, tule õhtul minu poole ... Ei, ei, midagi erilist ei ole. Paar-kolm sõpra, võtame natuke veini ja oleme rõõmsad ...»

«Tuleksin hea meelega, kuid olen öövalves.»

«Kas seda kuidagi ära muuta ei saa?»

«Vaevalt küll.»

«Noh, tead,» lausus Endel mõningase mõtlemise järel, «sünnipäev on vaid kord aastas. Sul on veel aega. Lähme siiasamasse aiarestorani ...»

Ta poleks pidanud minema. Ta ju teadis oma nõrkust alkoholi vastu, seda sõja-aastate pärandit. Ta ju teadis, et peab minema öövalvesse. Kuid selline on juba kord inimloomus, et võib arutleda küll targasti, kuid toimida pahatihti ikkagi rumalalt.

Bussiga jõudis ta täpselt, minutipealt, haiglasse. Keha oli roidunud, vaim väsinud. Ta tundis, et peab midagi tegema, muidu võtab uni võimust. Ja nii hakkas ta korrastama noid katseklaase, mis pidid andma materjale ta kandidaaditööks.

Kaua see võis kesta — ta ei teadnud. Valveõde kiskus ta välja oma mõtete maailmast. Raske liiklemisõnnetuse ohver ... äsja haiglasse toodud ...

Siin ei tohtinud aega kaotada, see oli esimesest pilgust selge. Kõigepealt süste südametegevuse ergutamiseks, siis vereülekanne ...

Neiu oli meelemärkuseta, nägu kahvatu. Punane mustade täppidega kleit oli määrdunud, siit-sealt rebenenud. Vaevalt märgatavate rinnakumeruste kohal kiiskas tuledesäras keskkooli lõpumärk. Võib-olla tuli ta teatrist, härdununa Verdi muusikast ja Violetta traagilisest saatusest? Võib-olla koolipeolt, meelitatuna kellegi nooruki tähelepanust? Võib-olla ...

Toomas tundis end korraga reipana. Väsimus oli kadunud, pea selge. Ta asetas lauale esemeklaasi, kirjutas 0, A, B, pani igale kohale tilga testseerumit.

Ja siiski pidi tekkima just tollel hetkel mällu mingi lünk, nii et ta paigutas A-testseerumi tilgakese B-grupi kohale...

Edasi läks kõik juba mehaaniliselt. Franki nõel... kerge triksatus... sõrmeotsale paisunud verepiisk... vere segamine testseerumiga esemeklaasil... Käes!

Kõike oleks saanud veel parandada. Bioloogiline proov oleks näidanud otsekohe, et veregrupp on määratud valesti, ja kõik oleks lõppenud Tooma jaoks vaid hirmukahamusega. Kuid see ääretu roidumus kehas andis end jällegi tunda, tekitas soovi kiiremini valmis jõuda. Ja nii jättis ta proovi tegemata, alustas vereülekannet...

Ta oli näinud surma lahinguväljadel, laatsarettides, sellessamas haiglas siin. Alati tuli ta kutsumatu võõrana, kellega ei saa iialgi harjuda. Tookord aga saabus ta niivõrd kõikide ootuste vastaselt, et Toomas tardus paigale, näos arusaamatus ning hirm. Ja siis ta taipas...

Kõik ta ümber muutus kottpimedaks nagu sügisöö. Silmapilguga varises põrmuks seniehitatud tugev alusmüür, millele pidi kerkima ta elutöö muinasjutuloss. Midagi kukkus klirinal põrandale ja see klirin näis tungivat tulise rauana ajju...

Kohtusaalis põlesid juba elektrilambid, kui kohus otsust tegemast tagasi tuli. Polnud põhjust erutumiseks, sest ta süü oli päevaselge. Ta oli tunnistanud seda ise, loobunud kaitsest ja viimasest sõnast. Kuid ometi haaras teda ahne uudishimuga segunev rahutus, tähelepanu muutus nõelteravaks. Selgesti lõikus mällu, kuidas lõi võbisema punane kaleviserv — eesistuja oli seda mööda minnes riivanud. Keegi kõhatas saalis, ebatavaliselt valjusti, nagu talle näis. Kusagilt tungis ninna peent parfüümi...

Ja siis lõppes kõik see, mida ta nimetas nüüd «varasemaks eluks».

«Sa oled jälle kodus, sulle on andeks antud...» Selles kõiges on emal õigus, ja siiski — kui naiivne see on! Toomas tundis, et ta ei saa enam kunagi jätkata sealt, kus tee nii ootamatult katkes. Sest mis loeb teiste andeksandmine, kui sa ise enesele andestada ei

suuda! Millal avaneb sulle uus, nii vägev juhus, et saaksid sellega tasakaalustada tookordse?... Kas aitaks tolle hullumeelse mõtte teokstegemisest, mis oli kiusanud teda enne seda saatuslikku 15. maid?

Selles mälestuses oli siiski midagi veetlevat, nii et ta tõmbas laualaeka lahti ja peaaegu kohkus, kui silmas väikest tumedat pudelikest, täidetud poolenisti mingi vedelikuga. Ka see oli alles! Tema seerum, mis pidi päästma haige isegi kangestuskramptõve viimases staadiumis. Ta oli olnud selles nii kaljukindel, et tahtis end ise kangestuskramptõvve nakatada, proovida seerumi jõudu oma keha kallal.

Praegu tundus see poisikese julgustükina. Risk muidugi ei puudu. Kangestuskramptõbi on eluohtlik haigus. Mõnikord ei anna tavaline ravi isegi algstaadiumis tulemusi. Oleneb organismist, nakatatud kehaosast, kümnest ja sajast üksikasjast, mida me pahatihti veel väga pealiskaudselt tunneme. Katse oma kehal — tookord oli see paistnud talle võrratu heateona kogu inimkonnale! — tõendaks õnnestumise korral võib-olla ainult seda, et tema organismi puhul mõjus seerum efektiivselt.

Mõttekäiku lõikus pilt meelemärkusetust abiturientist, kes kandis punast mustade täppidega kleiti.

Toomas raputas ägedalt pead, nagu oleks ta tahtnud midagi ebameeldivat enese küljest minema lennutada.

Kui poleks seda rõhuvat süü- ning üksindusetunnet!

«Helista 12-47.» Ja kui helistakski, siis ei vastaks talle enam Salme Hiie, vaid Salme Raudsepp. Muidugi, mis muud oleks Salme pidanud tegemagi? Mõistusega saab sellest igati aru...

Mida teha? Mida peale hakata? Need vastamata küsimused ahistasid hinge.

Oleks isa veel elus. Tema suudaks vahest pojale kõige paremini nõu anda.

Toomas võttis laualt raamatuhoidjate vahelt kollasekaanelise reliikvia, Nanseni «Öös ja jääs». Seda reisikirjeldust lugedes oli isa läinud teekonnale, millelt ei tulda kunagi tagasi.

Toomas mõtles, et kogu oma noorusaja jooksul oli

tal olnud tegemist peamiselt emaga. Isegi väliselt oli ta isalt vähe pärinud: ainult silmad ja need tumepruunid juuksed. Kuid sisemiselt? ...

Isa jäi alati kuidagi varju, märkamatuks. Läks hommikul tööle, tuli õhtul väsinuna koju. Kuulas raadiot, luges ajalehte või raamatuid. Maja ja aed huvitasid teda vähe. Ema ja poja vahelistesse asjadesse ta end suuremat ei seganud. Mida ta mõtles, mida uskus? ...

Toomale tuli meelde ere mälestus kaugest lapseeast. Tollest hilissuvisest pühapäeva õhtupoolikust, kui nad käisid kahekesi isaga linnataguselt viljapõllult rukkikõrsi toomas. Õhtul hõljusid kogu majas vikerkaarevärvilised seebimullid, millede läikival pinnal peegeldusid kõik asjad nii naljakalt moonutatuna. Tema püüdis neid ja kilkas. Isa aga seisis pesukausi juures nagu võlur ja puhus kõrre otsast ikka uusi ja uusi värelevaid pallikesi ...

Ta võis olla siis umbes nelja-aastane. Kõik need vahepealsed aastad ei suutnud seda elamust kustutada ... Ja korraga kerkis ta silmade ette pilt rahvaülikoolist.

Astmeline füüsika-auditoorium. Lektor räägib eesti keelt kerge aktsendiga. Kastab niidi taha aetud jõhvikad vedelasse õhku, viskab need lauale, kus nad kõrisevad nagu herned ... Ruum tehakse pimedaks. Valgeks lubjatud seinale murdub läbi prisma spekter ... Ja tema istub isa kõrval, kägardades ärevalt käte vahel algkooli vormimütsi.

Kas polnud sedagi meest, kelle veri voolas ta soontes, põletanud unistused millestki suuremast kui maja või aed? Ja kuigi temast ei saanud enamat kui rauavalumeister — kas mitte seepärast, et oli olemas poeg, kelle koolitamine sundis rühmama igapäevase leiva eest? Kui palju suutis poeg nendest unistustest täita? ...

Toomas tundis järsku nukrat heameelt, et isa ei tarvitsenud enam näha, kuidas kõik ühe hetkega kokku varises. Ja ometi tabas ta end mõttelt: «Mida oleks teinud praegu isa minu asemel?»

Ta ei osanud sellele kuidagi vastata. Murdis kärsi-

tult sõrmi, hakkas toas edasi-tagasi kõndima, seisatas lõpuks hajameelselt raamaturiiuli juures.

Nagu iseenesest libisesid sõrmed üle köidete. Klaverimängija tundlikkusega, kes kontrollib mänguriista korrasolekut. Ja järsku oli tal üks teos juba käte vahel.

«Harjumus on inimese teine mina,» mõtles ta pilkavalt, kui sai teadlikuks oma teost. Ta tahtis valgekaanelist teost riiulisse tagasi pista — ja peatus üllatunult. See oli tänavuaastane arstiteaduslik ajakiri!

Uudishimulikult silmitses ta riiulit, hakkas ajakirju sorima. Nelja viimase aastakäigu numbritest ei puudunud ühtegi. Ta vajus mõttesse, tormas korraga voodi juurde, viskas teki kahekorra: valendavatest linadest, padjapüüridest ja hoolikalt kokkuvolditud pidžaamast levis värske triigitud pesu lõhna.

Teda oli oodatud, oodatud kõik need aastad...

Akna taga hahetas juba. Kikivarvul läks Toomas eestuppa, kummardus ema voodi kohale ja ta kõrist pääses nuuksatus: «Emakene!»

VII

Lugesin täna uuesti neid lehekülgi Tooma kojutulekust ja tabasin end mõttelt: kui Toomas paneks kirja oma muljed minu Kivimaade pool viibimisest, missugused võiksid need küll olla? Sest heast tahtest hoolimata on enese suhtes raske olla erapooletu ja õiglane. Ikka usub inimene liiga palju teisi, kui teda kiidetakse, ja liiga palju iseennast, kui teda laidetakse. Alles õige proportsiooni leidmine nende kahe vahel tagab tõetruu pildi...

Aitab teoretiseerimisest. Keegi teine seda lugu kirjutada ei saa. Niisiis — jätkame!

Esimestest päevadest mäletan ainult, et kõik mu hinges oli masendavalt segamini. Solvumine, viha, enesehaletsus moodustasid põhilise sellest tunnetekompleksist, mis pulbitses raskelt nagu keev tõrv.

«Roosalu astub minu asemele... Ikkagi võitis emand Riives... Ellen teeb oma diplomitöö Vana jalaraiumisest...» Need mõtted ründasid mind kõige roh-

kem. Ja ometi, kui tulin teise päeva õhtul töölt, jäin hajameelselt silmitsema tšehhi kingi vaateaknal.

«Pean Ellenile ütlema, et ta vaatama tuleks,» mõtlesin puhtsüdamlikult ja pidin peaaegu küsima minema, kas neil number 37 ka on. Ent siis meenutas end karm tegelikkus, nii et võpatasin ja vaatasin kartlikult Kivimaa poole — ega ta midagi märganud?

Ma sain väga hästi aru, et mäng on kaotatud. Ja sellisel juhul ei jää ju teist teed, kui lihtsalt unustada. Ent kusagil sügaval südamesopis pidi pesitsema siiski lootus, et kõik on ajutine ning mööduv, et kõik lõpeb hästi. Ainult sellega võib seletada, et mu mõistuslik soov — unustada — tõi nii kirkana silmade ette mälestusi Ellenist. Need tungisid mu unenägudesse, nii et ärkasin hommikul roidununa.

Olukord selgus teisel nädalal, kui jõudsin õhtul Kivimaade poole ja leidsin eest oma asjad. Ülikond, vihmamantel, pesu, raamatud... Need ei valmistanud mulle mingit rõõmu. Nende kõigi küljes oli kübemeke möödunut. Ja siiski pidin isegi nende esemete puhul tundma häbi oma ülekohtuste mõtete pärast.

Lappasin lumivalgeid särke. Need olid triigitud, kõik nööbid korralikult ees. Siin oli uus kampsun ja triiksärk, mida olin kandnud vaid korra. Siin oli isegi kaks mu lemmikraamatut Elleni omade hulgast: «Perekond Thibault» ja Cronini «Tsitadell». Just need kaks sirvisin ma leht-lehelt läbi — äkki on nende vahel kirjake Ellenilt? Kuid polnud, polnud sõnakestki...

Olin ütelnud oma kirjas Ellenile, et ma ei näe teist võimalust, kui põgeneda mineviku eest. Mõtlesin tookord, et see minevik ähvardab meid mõlemaid ja me läheme koos. Kuid nüüd oli Ellen jätnud mu üksi m e i e m i n e v i k u g a.

Kuidas ma ka ei kaalunud mitmesuguseid võimalusi, tundsin vaid, et olen tülpinud ning väsinud. Hirm lüüasaamise ees hävitas kõik mõtted võidelda veel edasi. Ent näha Ellenit, näha oma võidukat rivaali... Ei! Parem lahkuda, kaduda linnast. Kas mõnda masinatraktorijaama, väiksesse rajoonikeskusesse või ükskõik kuhu. Ainult ära siit!

Hakkasin selles suunas pinda sondeerima. Ja veeb-

ruari algul näiski, et saan uue koha Karumetsa maaparandusjaama. See oli võrdlemisi tagasihoidlik asutus nii oma asupaiga kui ka seniste töötulemuste poolest. Ühe sõnaga — sobiv!

Asi oli veel nii-öelda algstaadiumis, kui mind kutsuti ühel õhtupoolikul veidi enne tööaja lõppu direktori kabinetti.

«Said kusagilt teada?» oli mu esimene mõte.

Püüdsin erutust igati maha suruda, kui ukse avasin. Mind tervitasid naeratused ja Mändmaa käepigistus.

«Asi on korras,» lausus ta mulle. «Kogu Riitna-Aovere soomassiiv läheb eeloleval suvel kuivendamisele. Võtke aga projekt täies ulatuses käsile.»

Hetkeks käis mu hingest läbi rõõmusähvatus. Siis ikkagi kogu soo! Polnud asjatud need külmetamised, vanade dreenide lahtikaevamised... Samas aga langes mu tuju nullile. Niisiis on see soo jällegi raudpommiks mu jalgade küljes.

Kuidas ma kevadel võitlesin sellessamas ruumis, et seda sood endale saada! Ja praegu pakutakse seda mulle, mina aga... Tundsin korraga, et just Riitna-Aovere võttiski mult Elleni. Istuda nüüd veel mitu kuud selle projekti kallal, näha iga joonekese taga suve, millelt lootsin nii palju — see on ju piin! Kuid siis meenus mulle, et võib-olla nägi Mändmaa suurt vaeva, kindlasti pidi nägema, kuni võis mulle ütelda: «Asi on korras» — ja ma noogutasin vaid pead.

Kui jõudsin Kivimaade poole, leidsin sealt Vaheri. Tahtsin tagasi tõmbuda ja eestoas midagi lugema hakata, kuid Toomas kutsus mu sisse.

«Mida direktor sinust tahtis? Pidin kahjuks varem ära tulema...»

«Ei midagi erilist,» vastasin ma õlgu kehitades Tooma küsivale pilgule. «Peame Riitna-Aovere tervena ära tegema. Suvel algavad kuivendustööd kogu soomassiivi ulatuses.»

«Näed nüüd, Endel,» pöördus Toomas Vaheri poole, hääles otsekui kergendustunne.

«Ma ei näe mingit põhjust, miks just sina peaksid seal olema,» vastas too. «Ütlen sulle veel kord, et minu osakonnas on praegu laborandi koht vakantne. Sa ei

jää sellele kohale kauaks. Lõpetad oma töö kangestuskramptõvest, saad teadusliku kraadi ja siis on kõik teed jällegi lahti. Üks kahetsusväärne eksitus ei või rikkuda ometi tervet elu!»

«Ei rikugi,» vastas Kivimaa ja üle tema näo libises samasugune muie nagu tookord, kui ma rääkisin kahest tulevikualast: maaparandusest ja aatomifüüsikast.

Tundsin korraga hirmu: mis siis, kui Toomas nõustub? Erialalt on ta ikkagi arst. Läheb Vaheri juurde, satub teise huvisfääri ja mina jään ihuüksi.

«Ei rikugi,» kordas Kivimaa ja lisas: «Suur tänu, Endel, et mõtlesid minule, kuid ma siiski ei tule, ei saa tulla!»

«Mina rohkem teha ei saa,» lausus Vaher peaaegu pahaselt ja tõusis püsti.

«Keegi ei nõuagi sult midagi,» tähendas Toomas.

«Ära saa minust valesti aru,» leebus Vaher, «kuid ma tõesti ei taipa... Tean, et sa tuleksid tolle seerumiga toime. Sinu elu ning võimed pole su eraasi. Ühiskond on loonud sulle võimalused õppimiseks, töötamiseks oma erialal; ühiskond võib ka nõuda, et sa ihnuskoina oma vara maha ei mataks, kus sellest kellelgi vähimatki kasu pole. Kuid sina...»

«Ära muretse,» sõnas Toomas, «ühiskonna võlglaseks ma ei jää, kuigi ma ka sinu laborandiks ei hakka... Veel kord — suur tänu meelespidamise eest. Ma ei tohi sind kauem kinni hoida. Praegu jõuad veel bussiga õigeks ajaks koosolekule.»

«Head õhtut, Toomas. Kuid mõtle järele. Koht on vakantne.»

Tundsin egoistlikku heameelt, kui Vaher lahkus. Toomas jääb siia, Toomas oli Riitna-Aoveres. Tema tunneb toda sood ja võib uuele projekteerijale abiks olla, kui mina Karumetsa maaparandusjaama olen läinud.

Kui Toomas esikust tagasi tuli, ütlesin ma talle kõik.

«Niisiis — deserteerid,» tähendas ta mõtlikult.

Kaitsesin end ägedalt. Kas Karumetsas tööd siis ei tehtagi? Kas seal inseneri ei vajata?

«Inimene peab olema seal, kus temast kõige rohkem kasu on,» vastas Toomas. «Ja sulle on niisuguseks kohaks praegu Riitna-Aovere.»

«Aga miks sa ise Vaheri ettepaneku tagasi lükkasid?» andsin ma talle kahjurõõmsalt vastu. «Või on Riitna-Aovere ka sulle selleks paigaks, kus sa kõige kasulikum oled?»

«Kahtlemata,» lausus Toomas siiralt.

Jäin talle hämmastunult otsa vahtima.

«Vaher, vaeseke, vaevleb oma südametunnistuse käes. Tema ju kutsus mu tookord oma sünnipäeva pühitsema. Vaene narr!» Toomas naeratas nõrgalt. «Ta arvab, nagu oleksin ma need neli aastat maganud. On vaja ainult inimene äratada ja ta jätkab tööd täpselt sealt, kus see katkes... Vaher on ju tubli mees. Hea arst — ja siiski nii piiratud, et usub nõidusunedesse. Ülikoolipäevil olime lähedased sõbrad, ja seetõttu näib mulle, et see pole Vaher, vaid mina ise nelja aasta eest. Ja seepärast tunnen mõnikord lausa hirmu, küsin eneselt: kas ma tõesti olin nii piiratud arusaamadega oma tööst ning kohustustest? Kas ma tõesti võisin sellise fanaatilise kirega pühenduda nokitsemisele elu ääremaadel?... Teetanus! Kangestuskramptõbi! Muidugi on see ohtlik haigus. Kuid selle puhul siiski teatakse, kuidas tema vastu võidelda. On ainult vaja õigel ajal jaole saada. Nakkushaigustega tuleb tänapäeva arstiteadus toime. Meditsiin peab minema nüüd juba rünnakule haiguskollete vastu! Bensiinist ja tehaste suitsust rüvetatud õhk, lakkamatu tänavamüra jne. — need vapustavad linlaste närvisüsteemi ning lühendavad eluiga. Maainimesi aga ähvardavad sood. Kui ma vaatasin õhtuti Riitna-Aoverest kerkivat udu, mis tungis kolhoosiküla poole, siis näis see mulle surma enese jaheda hingusena.»

Mõtlesin oma isale, kuidas ta verd sülitas, ja mu süda läks raskeks.

«Mina vaatan sood arsti silmadega. Hakata tegelema veel kangestuskramptõvega, kui meil tuhandete tiisikushaigete kohta tuleb üks teetanusejuhtum — ei, mulle oleks see deserteerimine!»

Mõistsin järsku, et Kivimaa pole oma hinges maha matnud mõtet: minna tagasi oma erialale. Ainult uues sektoris, uute vahenditega. Niisiis läheb ka tema — ja mu süda läks veelgi raskemaks.

«Palju see Riitna-Aovere kuivendamine ikka loeb,» tähendasin vaikselt. «Meie vabariigi maismaast on ju kõva kolmandik soistunud alade all.»

«Mingit kardinaalset murrangut see loomulikult kaasa ei too, kuid küllap õpime, kuidas teisi soid edukamalt rünnata. Arstikutse, nagu hüdromelioraatori omagi, on mööduvad ametid. Oma tööga me ju hävitame need. Kui pole enam soid, kui pole enam haigusi... Mõistad?... Ja kord jõutakse niikaugele!... Vaher mäletab mind sellisena, missugune ma olin nelja aasta eest. Jah, tollal oli see seerum mulle kõik. Kui poleks juhtunud toda saatuslikku viga, ma mässaksin veel praegugi seal kauges kangestuskramptõve sektoris. Oleksin otsekui aednik, kes kärbib latvu umbrohtudel, selle asemel et need juurtega välja kaevata... Nojah, see on muidugi minu arvamine. Eks sa ise tea ning tunne paremini, kas saad selle Riitna-Aoverega peale hakata või mitte?»

Kuid pärast Tooma neid sõnu tasakaalustusid vaekausid, nii et tundsin end Buridani eeslina kahe heinakuhja vahel.

Järgmise päeva lõunavaheajal istusin väikeses söökla, otse tänavale vaatava akna all. Minu lauda istusid kaks naisüliõpilast. Nende sädistamine seminaridest ja kursusetöödest liitus ruumi täitva suminaga. Sellel kellaajal oli söökla alati rahvast täis.

«Vaata, kui kena müts!»

See lause tungis mu teadvusse, sundis pead pöörama. Tundsin nad otsekohe ära. Ellenil oli peas tumepruun karvamüts, mis andis talle ulja kasakatari ilme. Ta mantlikrael sätendasid valged lumehelbed. Roosalu karakullmüts ja -krae mõjusid just oma lihtsusega elegantselt.

Nad seisid juveelikaupluse vaateakna juures. Ilmselt lausus Roosalu midagi naljakat, sest Elleni põskedesse tekkisid nii tuttavad naerulohukesed. Ja siis läksid nad edasi, keset hõredalt pudenevaid lumehelbeid...

Ja järsku ma teadsin, mida teha: võtan puhkuse, käin Karumetsas ära — ja eks siis näe.

*

Juba siis, kui vajusin bussiistme pehmele nahkpolstrile, valdas mind suur seletamatu rahu. Linn, sooprojekt, Ellen — kõik näis kaduvat mõõtmatusse kaugusesse. Ent samasuguses mõõtmatus kauguses näis asuvat ka Karumetsa, nii et tundsin end üksiku lendtähena maailmaruumi lõpmatuses.

Mõtlesin oma suuskadele bussilael, mõtlesin «Kõrboja peremehele» ja «Meie aja kangelasele» kohvripõhjas. Leidsin üllatusega, et mul on järsku aega iseenese jaoks ja et rutata pole kuhugi.

Mis vahet selles on, kas viibida linnas, Karumetsas või kusagil mujal? Kõikjal olen ma ühtemoodi kodus ning kodutu. Tahan vaid rahu ja kardan uusi vapustusi. Küllap seepärast võtsingi kaasa tuttavad, ammugi läbiloetud raamatud.

Bussiakna tagant libises mööda talvemaastik. Valge ääretu lumevaip, mille üksluisust elustavad tumerohelised kuusetukad, korstnatest kerkivad suitsujoad, üksikud õlekuhjad, siin-seal seisavad võimsad raagus puud. Tuiksoonde suubuvate veresoonekestena ristlevad ning lõikuvad taliteed ja jalgrajad, lõppedes mustaks sõidetud maanteel.

See on vana, põline tee. Siin on tümpsunud ristirüütlite raskete hobuste kabjad. Siin on libisenud hansakaupmeeste reed, veerenud postitõllad. Kuid siin on astunud ka eesti talupoja jalg. Kord lohisedes ning vaevaliselt, kui seda «tänamatut mässajat» vangiraudades linna poole viidi, kord julgelt ning kindlalt, kui ta, malk peos, sammus isandatelt õigust nõudma. Nüüd jutustavad sellest kõigest kinnilöödud akendega pikad postijaamad, rahvamajadeks ja kolhoosikontoriteks muudetud häärberid, tumepunased, telliskividest lossivaremed...

Buss sõitis üle sildade, laskus orgudesse, ronis mäeharjadele. Alati olid mind taolistel sõitudel kiusanud mõtted soodest, mis tulid mõnikord otse teetammini. Tollel päeval aga olid nad mu vastu jõuetud.

Kerge kahjutundega, et lõppes see mugav tegevusetus, väljusin teeharul, kus seisis tulp lauakesega: «Karumetsa maaparandusjaam 0,3 km.»

Sammusin piki alleed, mille servi palistasid põlised

puud. Eemal paistis valge kahekordne mõisahäärber. Õuel seisid lumes mitmesugused masinad. See oli küll kõike muud kui puhkepaik väsinud hingele. Siin tuli asuda tööle üleskääritud käistega.

Panin suusad seina najale ja astusin sisse. Direktorit polnud kohal, küll aga raamatupidaja, kõhn, närvilise näoga mees, kes suhtus minusse kui tüütavasse töötakistajasse. Hiljem ta veidi leebus, kui kuulis mu tuleku eesmärgist.

«Jah, asi on käest ära,» nõustus ta mu arvamusega, mis oli tekkinud õuel vedelevaid masinaid nähes. «Kõva kätt on siia vaja, kõva kätt ja armastust töö vastu. Praeguseni on aga meie peainsenerid pidanud Karumetsa otsekui mõneks pagenduspaigaks. Linnast tulevad, kogu aja vahivad ühe silmaga sinna tagasi ja nagu võimalus avaneb . . .»

«Vabandage, minuga on lugu ju vastupidi.»

«Ega's ma teie kohta,» torises ta, «ma niisama . . . üldiselt . . . Oodake, palun, kuni direktor ise tuleb. Siis saate asjad korda ajada.»

Tõmbasin sigareti lõpuni, lugesin läbi seinale kinnitatud tulekaitse-eeskirjad. Ootamine hakkas juba tüütuks minema, kui eeskojast kostis jalgade tampimist: keegi tagus saabastelt lund maha.

Sisse astus üks ekskavaatorijuht. Ja temalt kuulsimegi, et direktor on sõitnud hoopis Oruvete väikelinna.

«Ma ei oska ka ütelda, mida te tegema peaksite,» lausus raamatupidaja. «Jääge ööseks siia. Kell kolm saate küll bussiga ka Oruvetele sõita, aga direktorit te ei tunne . . .»

«Hea küll. Ma vaatan siin natuke ringi.»

Tulin õue. Siin pani päike lume nii sätendama, et silmadel valus hakkas. Park oli täis suusajälgi. Ja siin leidsin ma jällegi selle meeleolu, mis oli vallanud mind bussisõidu kestel.

Miks peaksin ma end vaevama Karumetsa maaparandusjaama muredega? Miks peaksin ma just siin ootama? Ma olen puhkusel, ja mitte kellelgi pole õigust minult midagi nõuda.

Tõin kontorist oma kohvri, viskasin suusad õlale ja

läksin maanteele ootama. Mul on aega kõige jaoks. Küll jõuab...

Tunni aja pärast olin juba Oruvetel, linnakeses, mis elab täisverelist elu just talvel. Siis meelitab ta mägine maastik kokku suusatajaid, sportlasi, turiste, siis kirendavad ta tänavad eredavärvilistest sviitritest, siis mängib džässorkester restorani suures saalis üle südaöö. Niisugusena oli mulle meelde jäänud see linnake viie aasta eest, kui kaitsesime siin hüdromelioraatorite spordiau.

Kui tähtis see kõik tookord näis! Missuguse vaimustusega sai võistlustele kaasa elatud! Ja kui lõõdud me olime, et pidime agronoomidele alla vanduma... Kas mäletab veel Oruvetel keegi noid võistlusi? Vaevalt.

Mul vedas. Sain hotellis toa, millest avanes vaade hüppemäele. See oli vahepeal tükk maad kõrgemaks ehitatud. Ja seda uut universaalkauplust, seda valget koolimaja — ka neid polnud tookord.

Kuid mäed ja suusarajad olid jäänud endiseks, nagu võisin veel samal õhtupoolikul kindlaks teha. Siin, sellel järsul mäenõlvakul, pidingi meelekibedusega tolle agronoomi enesest ette laskma. Ja praegu olen unustanud isegi ta nime...

Tegin parajat sõitu. Riitna-Aovere treening muutis suusatamise kergeks. Pöörasin just ühelt mäekingult suusaotsad alla, kui märkasin koolipoissi, kes mind visalt jälgis.

Lisasin kiirust. Vahemaa hakkas suurenema. Ja siis ma taipasin, et olen tollele poisile enese teadmata võistlejaks, kellele tuleb järele jõuda, kellest mööda kihutada, et kinnitada usku oma võimetesse.

Pidin peaaegu naerma pahvatama. Aeglustasin tempot. Ja tollelsamal saatuslikul nõlvakul õnnestuski mul lasta hingeldaval poisil mööda rühkida.

Hea tujuga jõudsin õhtuvidevikus hotelli.

Läksin alla suurde saali. See oli veel pooltühi. Kõik lambid polnud süüdatud. Teenindamine toimus hotelli soliidsusele vastava väärika aeglusega. Kuid aeg oli kaotanud minu jaoks oma kullaväärtuse.

Üksteise järel süttisid lambid. Kõik lauad olid juba

võetud. Orkestrimehed tulid poodiumile. Ukse juures seisatas inimesi, kes vaatasid uurivalt ümberringi...

«Andke andeks, kas ootate kedagi?»

«Ei. Palun.»

Nad võtsid istet: kaks naist ja üks mees, näod veel õhetamas pakasest. Nad olid umbes minuealised. See, kes kandis rasket kroogitud siidseelikut ja valget pluusi, tundus millegipärast tuttavana. Need mandlikujulised silmad, see pehme lõuajoon, ja siiski nii tavaline nägu, mille paratamatult unustad. Taipasin nende jutust, et tegemist on kohalike kooliõpetajatega. Kuid nüüd kõlasid juba valsihelid, esimesed paarid hakkasid keerlema. Kelnerid pidid loobuma teest üle saali keskkoha ja alustama kandikutega žongleerimist laudade vahel. Hetkeks oli nii palju huvitavat vaadata, et kahest silmast ei piisanud.

«Andres!»

Pöörasin üllatunult pea. Istusime lauas kahekesi. Mind vaatasid naeratavad mandlisilmad, mis mu küsivat nõutust märgates tõsinesid.

«Kas ära ei tunne? Kas sa ei mäleta enam Iige Kangurit?»

Muidugi oli see tema, too tagasihoidlik üliõpilasneiu, kellele olin partneriks ühel loodusteadlaste kursuseõhtul kuue-seitsme aasta eest.

Iige luges vastuse mu näost ja ta silmades lõi särama see igatsusega looritatud nukrus, mis on nii tavaline, kui mõeldakse kaugetele kaunitele mälestustele.

«Kas mäletad veel, Andres, kui seisime tiigi ääres, milles peegeldusid vastu hõbepajud? Päike oli just tõusnud, siit-sealt kõlas lindude häälitsusi.»

Mul oli tunne, nagu loeksin uuesti mõnd võõrkeelset raamatut, millest kõik on ununenud, kõik on võõras. Võtab aega, enne kui üht-teist meenub.

Too kauge kursuseõhtu... Mind, nagu mitmeid teisigi, kutsuti sinna ju ainult kohatäitjaks. Nende kursusel oli poisse vähe. Mis kursuseõhtu see lõppeks on, kui igal tütarlapsel pole tantsupartnerit?... Ma läksin, tõmbasin sedeli Dante nimega ja leidsin Beatrice Iige Kanguri isikus. Lauas mindi üldiselt «sina» peale. Kindlasti olin ma Iige vastu väga tähelepanelik ning

hoolitsev, sest olin siin külaliseks ja teadsin, milleks mind on kutsutud.

Oli meelitav ja kummaline mõelda, et lihtne aus kohusetäitmine, mille oled ammugi unustanud, võis jätta kellelegi teisele nii elava mälestuse.

«Mul on nii selgesti meeles, kui saatsid mind koju aovalguses ja kui ma lõin kõhklema Pärnade allee kaudu mineku ees. Seal kolas pahatihti joodikuid. Mul kõlaks otsekui praegugi veel kõrvus sinu enesekindel vastus, et lõppeks pole meie vastutavad tülinoriva purjutaja kurva saatuse eest.»

Pärnade allee kaudu ...

«Miks sa korraga tõsiseks muutusid?» küsis Iige.

«Kelner silmitseb meid kui tarbetuid laua kinnihoidjaid. Mida me jooksime?»

«Tee, kuidas arvad? Mina olen suurlinna kommetest võõrdunud.»

«Restoranid on nii siin kui seal üsna ühesugused.»

«Võib-olla, kuid pean oma häbiks tunnistama, et viibin siin alles teist korda ... Teist korda selle kolme aasta jooksul, mis on kulunud laste õpetamisega, klassitöödega, vihikute parandamisega. Poleks kolleegid mind täna õhtul juhuslikult kaasa kutsunud ...»

Meie vestlus katkes. Iige kolleegid tulid tantsupõrandalt tagasi. Järgnesid käesurumised, nimede pomisemised ja konstateerimine, et maailm on tõesti väike. Kell võis olla umbes üksteist, kui nad lahkusid. Jäime Iigega kahekesi, sest üksiolek tundus mulle kõledana. Kuidagi nii kõledana, et palusin Iiget jääda ja lubasin ta kolleegidele Oruvete keskkooli loodusloõpetaja ise koju saata.

«Meil on ju, millest kõnelda ja mida meenutada,» laususin ma Iigele. «Üle mitme aasta näed tuttavat inimest.»

Ent niipea kui jäime kahekesi, tundsin ma, et mul pole temaga õieti mitte millestki rääkida. Kallasin veiniklaasid uuesti täis, Iige protesteerimisest hoolimata.

«Olen Oruvete keelepeksjatele tänase õhtuga juba niigi materjali andnud,» sõnas ta. «See veel puuduks, et ma end ka purju võtaksin. Ütlesin juba, et olen suur-

linna kommetest võõrdunud... Kuid räägi ometi midagi. Kuidas sa oled elanud? Mida teinud? Kuidas sa siia sattusid?»

Kehitasin õlgu.

«Niisama... Igavusest...»

«Igavusest?...» küsis ta uskumatult. «Sa elad ju nii huvitavas keskkonnas. Kindlasti käib teie majas kunstnikke, teadlasi, kirjanikke. Kindlasti käite ka teie kõikjal. Igavuse eest ei põgene keegi Oruvetele.»

Kohkusin natuke mõtte juures, et sõidad enda arvates küll viimasesse põrgupõhja, kus sind keegi ei tohiks tunda, ent siiski...

«Aga kuidas sinu käsi on käinud?» küsisin Iigelt.

Nüüd oli tema kord õlgu kehitada. Ja tema napisõnalises jutustuses polnud tõesti midagi ebatavalist. Lõpetas korralikult ülikooli, määrati siia tööle — ja kõik. Ta sõnad olid kõige harilikumad, kuid ta toon reetis üksikuks jäänud inimese igatsust huvitava keskkonna või mõne lähedase inimese järele. Ja kuigi ma tundsin, et tal pole kunagi jõudu end Oruvetelt lahti kiskuda, oli see nukker igatsus mulle ometi nii hästi mõistetav. Mida muud olin ma praegu kui laev, kes tormidest räsituna otsib vaikset lahesoppi. Leida aga niisuguses abajas eest terve laev — paratamatult tunned kadedust. Ja ma ei tulnud selle pealegi, et niisugune laev võiks kadestada ka mind, kadestada just läbitehtud tormide, nähtud maade, riskimisjulguse ja vintsutuste pärast. Tollel hetkel tajusin ainult seda, et oleme kaks üksikut merehädalist — ja mure seob ning lohutab.

«Tulin Karumetsa maaparandusjaama kohta vaatama,» laususin ma.

«Milleks siis just sinna kolkasse?»

«Selle seletamine võtaks palju aega ja pealegi pole sellel mõtet... Ma ei ela enam Riiveste majas.»

Iige näol peegeldus nõutus.

«Aga Ellen?...» küsis ta siis.

«Kuhu ta oma kodust ikka peaks minema,» vastasin ma. «Nii on see lugu.»

«Ah, siis sellepärast...» venitas ta hämmastunult ja lisas. «Mina lobisen nagu narr kaugetest aegadest... Oleksin ma vaid teadnud...»

«Noh, ja siis? ... Siis oleksin arvatavasti paarist toredast tunnist ilma jäänud. Proosit!»

Ta tõstis klaasi mehaaniliselt huultele ja jõi selle tühjaks. Kuid endine avameelne vestlustuju oli kadunud. Iige muutus mõtlikuks, temas lõi märkamatult välja ürgnaiselik joon — lohutav kaastunne. Ja see jäi püsima ka siis, kui saatsin ta läbi lumiste tänavate koju ja soovisin talle väikese kollase maja ees head ööd.

Ärkasin hommikul mõttega, et käin täna Karumetsas ära. Kuid akna taga keerutas tuul peenikest tuhkjat lund ja hotellitoas oli nii mõnusalt soe, et mõte jäi ainult mõtteks. Jälgisin tükk aega Petšorini elukäiku, võtsin siis kaugekõne Karumetsa ja teatasin neile oma asupaiga järgnevaks nädalaks. Otsigu mind üles, kui Oruvetele tulevad.

Tuul vaibus pärastlõunal. Panin suusad alla ja hakkasin rühkima hüppemäe poole.

Eile olid kõik kohad suusajälgi täis, täna aga laius valge lumevaip puutumatuna. Ei, ühed jäljed siiski läksid.

Vajutasin suuskadele. Ja hüppetorni juures ma teda nägingi. Iige! Peas villane torbikmüts, seljas punane kampsun. Ma ei jõudnud talle veel «teregi» hõigata, kui ta keppidega hoogu andis ja mäeharja taha kadus.

Jõudsin talle all lagedal järele.

«Oo, tervist, Andres! Oled ka suusatama tulnud.»

Ta põsed õhetasid tuulest. Keset valget maastikku, mida raamisid tumerohelised kuusikud ja sinine taevas, sarnanes ta palju rohkem tolle Beatricega, kellele olin olnud kunagi Danteks, kui eelmisel õhtul hotellisaalis.

Ta suusatas võrdlemisi halvasti, nii et pidin hakkama koolmeistriks.

Suusatasime koos ka järgnevatel päevadel. Need suusaretked lõid teatava elurütmi, muutusid harjumuseks.

Puhkuse eelviimasel päeval saabus Oruvetele Karumetsa maaparandusjaama direktor. Ta sai mu hotellist kätte momendil, kui tahtsin minna suuski võtma. Iigele ütlema joosta ja seda väikesevõitu kräbedat meest tund

või kolmveerand oodata lasta — see justkui ei sobinud. Kuulame ta jutu parem ära, kaua see ikka kestab.

Kuid selle plaani olin teinud ilma peremeheta. Direktor tellis mu hotellituppa pudeli konjakit, et oleks mõnusam kõike põhjalikult arutada. Tema seisukoht oli lihtne ja selge: mina olen neile sobiv mees ja asugu ma kasvõi hommepäev peainseneri kohale. Minule polnud see asi aga enam pooltki nii selge kui kümne päeva eest Karumetsas. Mul oli olnud vahepeal aega mõtelda, ja Riitna-Aovere hakkas avaldama jällegi oma külgetõmbejõudu.

Direktoris polnud kübetki raamatupidaja pessimismist. Puudusi ja raskusi muidugi on, kuid ühisel jõul saame kõigest üle. Teie olete noor energiline mees, tunnete asja... Ah, suured ülesanded? Muidugi on ka neid. Arusaadav, et on. Seame masinad joonde ja näitame kogu vabariigile, mida suudab Karumetsa maaparandusjaam... Ah, raamatupidaja rääkis teist juttu? Noh, seda ei maksa tähele panna. Too mees on üldse igavene vaimudenägija... Kuid palk on korralik, korter ilus. Igal laupäeval võib sõita Oruvetele. Nii et lööme käed kokku — ja asi ants!

Kuid käsi me siiski kokku ei löönud, palusin mõtlemisaega. See aga muutis direktori veenmiskatsed veelgi innukamaks ja tegi mind üha närvilisemaks. Aeg aina läks. Mõtlesin, et oleksin pidanud Iigele siiski teatama. Nüüd ta ootab, külmetab... Kogu puhkus lõpeb kliriseva dissonantsiga.

Viimaks ometi leidis direktor, et peab ruttama õhtusele bussile. Lubasin talle teatada paari päeva pärast oma otsuse.

Kui üksi jäin, keerles mul peas ainuke mõte: kuidas tekkinud olukorrast välja rabelda? Karumetsaga on aega, see ei jookse kuhugi. Aga Iige? Mida ta minust nüüd mõtleb? Tuleb vähemalt vabandada...

Tunni aja pärast seisin ma väikese kollase maja ees. Iige ise avas mu koputuse peale ukse. Pomisesin vabandusi ja rääkisin õhtupoolikul vaheletulnud takistusest.

«Astu sisse! Juhtub kõike,» naeratas ta.

Helekollase vineeriga ülelöödud esikust, kus lõh-

nas värvi järele, viis uks otse Iige tuppa. Laud, voodi, raamaturiiul, kolm tooli — kõik lihtne ning tavaline. Rohelise klaaskupliga laualamp otsekui mõnes ametasutuses. Ja selle kõik kallas üle ereda valgusega emaileeritud koonuskuplis elektripirn. Puudusid varjud ja pooltoonid, mis annavad esemetele reljeefsuse.

Iige otsekui luges mu mõtteid.

«Lõpetasin just pluusi triikimise,» vabandas ta, «ja mu toas on ainult üks seinakontakt.»

Niipea kui ruumi hakkas valgustama ainult laualamp, muutus siin korraga hubaseks. Toolikorjule asetatud valge pluus helkis nagu tookord hotellisaaliski ja mulle tuli hetkeks mõte: kas ei kavatsenud Iige ise mind täna õhtul üles otsida?

Pea surises joodud konjakist. Kuid siiski tõin ma palitutaskust välja veinipudeli, et hüvitada sellega oma tulematajäämist. Ja ehkki Iige mitu korda kinnitas, et ta on kõik unustanud ning andestanud, keerles mu mõte ning jutt lakkamatu visadusega ikka sellesama loo ümber. Pudel sai tühjaks. Hakkasin Iiget keelitama, et ta tuleks minuga hotellisaali. Veetsime seal esimese õhtu, veedame ka viimase.

Ta keeldus, ja õigusega. Näidata end niisuguses kohas purjus mehega?... See poleks ainult vee, see oleks terve kose kallamine kohalike keelepeksjate veskile.

Muidugi ei ütelnud ta mulle seda. Kuid ma arvasin, et ta mõtleb niimoodi.

Ajasin end toolilt püsti, võtsin ta käe — ja jäin vait. Vaatasin talle silmi. Korraga valgus talle veri näkku, ta tõmbas käe järsult ära ja taganes paar sammu.

«Ei, ei!... Jäta mind!» sosistas ta ja tegi kätega tõrjuvaid liigutusi.

Võtsin ta ümbert kinni, kuid nii kõhklevalt, nii nõrgalt, et meie vahelt oleks võinud tuul vabalt läbi vuhiseda. Järsku libises Iige käsi selja taha, kostis lambikontakti kolksatus. Tuba mattus pimedusse. Ja ümber mu kaela põimusid kaks kuuma käsivart...

Ärkasin. Pea oli uimane ja väsinud. Iige askeldas laua juures, millelt olid kadunud kõik raamatud ning vihikud. Läbi akna tungis tuppa punetav talvepäike,

peegeldudes vastu kohvikannu hõbedaselt pinnalt, valgete tasside kumeruselt.

«Ärkasid ikkagi varem, kui valmis jõudsin,» lausus Iige.

Ta vaatas mulle otsa ja ma märkasin, kui kaunis ta on. Ja ometi kandis ta sedasama valget pluusi, sedasama kroogitud siidseelikut. Tal olid needsamad mandlikujulised silmad, seesama pehme lõuajoon. Kuid kõike hingestas mingi seletamatu soojus, ja see muutis tavalise ebatavaliseks, see andis talle ilu, mis sööbib mällu.

Mõtlesin ta kuumadele huultele, mis sosistasid ööpimeduses õrnuse ning hellusega segatud süüdistusi: «Miks ei pannud sa mind tähele ülikoolipäevil?... Miks ei määratud sind juba siis Karumetsa maaparandusjaama?... Miks?... Miks?...»

Mu meel läks kurvaks. Tundsin, et mind armastatakse, kuid mina ei saa samaga vastata. Ometi on mul täielik õigus Ellenit vihata — ja siiski...

Mulle pakutakse ju praegu vaikset rahusadamat. Tööta päev päeva kõrval, kanna kokku kõrrekesi oma pesa jaoks, ela pingutuste ning vapustusteta. Ela rahulikku elu väikeste murede ning rõõmudega. Ole selleks sambaks, mille najal võib kerkida kõrgustesse nõrk metsviinapuuväät. Kas see polegi õnn... Iige jaoks kindlasti. Kui hirmunult ta mulle sosistas: «Ma ei lase sind sinna tagasi!» Ja see «sinna» näis kehastavat tema silmis Riitna-Aovere sood, Riiveste maja, kogu seda vaenulikku maailma, mis sundis mind võitlema ning kannatama.

Mind aga hirmutas just siinne tuulevaikus. Muutuda pikkamisi kibestunud pealtvaatajaks, kes jälgib elu kadeduse ning kahjurõõmuga, kes hoiab kümne küünega oma mikroskoopilisest õnnest ja jõuab päikese loojangul võib-olla ahastava soovini: kui saaks veel otsast alata!...

Iige läks kööki. Hüppasin jalule ja rõivastusin kiiresti.

«Võta veel pannkooki! Määri moosi peale!» sundis Iige. Selles oli midagi kodust, nii tuttavat lapsepõlvest, kui palavik või mõni muu kerge tõbi mind voodisse

surus. Siis toodi-tehti haigele ikka midagi paremat, sunniti sööma.

Heitsin pilgu kellale.

«Buss läheb poolteise tunni pärast,» tähendas Iige. «Jõuad vabalt... Millal sind jällegi näha saab? Mõne nädala pärast algab koolivaheaeg ..»

Seisime keset tuba. Mul oli palitu juba seljas.

«Millal?...» laususin ma ja lisasin siiralt: «Ma ei tea. «Maaparandusprojektis» on mul üht-teist veel lõpetada... Ära nukrutse! Sa andsid mulle tagasi usu iseenesesse.»

Suudlesin teda tugevasti, tugevasti... Kuid veel bussiski olid mu mõtted nii hajali, et konduktor pidi mu käest kaks korda küsima sihtjaama järele.

VIII

Jõudsin Kivimaade poole pärastlõunal. Toomas oli veel tööl. Minu puiklemisest hoolimata pani Leena priimuse surisema, tõstis lauale leiva, võitoosi, kilukarbi...

«Mina olen harjunud, et tullakse ootamatult,» lausus ta.

Mõistsin, kelle ootamatule kojutulekule ta vihjas. Siin oldud aja jooksul oli ta jutustanud mulle paljugi sellest, mis oli toimunud nende elus enne toda saatuslikku 15. maid. Ta ei soovinud, et peaksin vastutasuks rääkima oma elust, ja see tegi mulle head meelt. See lõi meie vahele usaldusliku õhkkonna, nii et jutustasin palumata oma noorpõlvest, õpingutest, vanematest. Ainult Riiveste maja jätsin puutumata.

Vaatasin, kuidas Leena lauanõudega askeldas, ja esmakordselt kerkis mu ette kusagil südamesopis ähmasena pesitsenud teadmine: ma ei saa ju igaveseks Kivimaade poole jääda! Miks peaks see vana naine askeldama ka minu pärast? Või tal Toomaga vähe muret. Iige ju pakkus mulle kodu. Ma ei võtnud seda vastu. Kas Riiveste maja luksus polnud möödunud minust jälgi jätmata?... Võib-olla tõesti. Ma ju ei tahaks enam elada oma vanas üliõpilastoas, mille sisustuse

moodustas vaid laud, tool ja voodi. Ma ei oskaks enam läbi tulla üliõpilasstipendiumiga.

Kuid kas ma ei lükanud lige pakkumist tagasi siiski samal põhjusel, mis sundis Toomastki selle maja puhul nii järsult «ei» ütlema? Kas ei õhkunud ka Riiveste majast mulle jahedust just seepärast, et mind ei sidunud seal ühegi esemega mitte midagi? Too oli mulle vaid jõukas hotellituba, milles tunned end paratamatult ajutise üürnikuna. Elleni vanemad olid andnud sellele ilme ja siin polnud võimalik midagi muuta.

Mõistsin järsku, et pean ise endale looma kodu. Kõigepealt kodu — ja eks siis näe...

Tundsin hirmu, et mind peetakse Kivimaade majas tõesti vaid kutsumata külaliseks. Kuid just see hirm oli tõenduseks, et olen saanud üle esialgsest meelemasendusest. Siiani oli mulle ükskõik, mida toob homne päev. Ja kui Kivimaade uks oleks mu nina ees kinni löödud — hotellis või asutuse puhkeruumis oleksin leidnud ikkagi küljealuse. Praegu aga...

Vesi kannus hakkas laulma. Hüppasin püsti ja läksin priimuse juurde.

«Mis sa nüüd, Andres. Küll ma isegi...»

«Ei, ei. Jää laua äärde. Täna teenindan mina.»

Mulle meenusid suitsuangerjad, mida olin toonud Oruvetelt Kardeni jaoks. Hetkelise kõhklemise järel jõudsin otsusele, et Karden võib oma bridžiõhtu teha ka nendeta.

«See on ju nagu omal ajal, kui Toomas veel endine oli,» sõnas Leena ja ta silmad lõid niiskelt särama.

Ja Toomale meie jutt libiseski, kui olin kallanud tee klaasidesse. Sedapuhku ei heietanud Leena mälestusi. Sedapuhku vormus sõnadeks suur südamemure poja pärast. Leenale ei mahtunud see pähe, et tema koolitatud poeg kannab valge arstikitli asemel maaparanda- ja treeningülikonda.

«Toomas peab sinust lugu, Andres. Katsu kasvõi möödaminnes rääkida, et ta uuesti tohtriks hakkaks. Näe, Vaher käis siin, aga ei midagi...»

See soov tundus mulle küll naiivsena, kuid siiski nii pühana, emasüdame lõpmatu hoolitsuse näitena, et ma sõnakestki vastu ei vaielnud. Mis mõtet oleks olnudki

emale rääkida, et poega on tabanud kriis, millest ta ise peab üle saama. Ütlesin vaid, et Toomas õhtuti ikka loeb arstiteaduslikke raamatuid.

«Ah loeb!» muutus Leena ootamatult rõõmsaks. «Jumal tänatud, kui ta ikka loeb...»

Kui vähe on mõnikord tarvis, et teisele rõõmu valmistada! Mul langes nagu kivi südamelt ja ma mõistsin, et vähemalt Leena ei soovi mu lahkumist.

Ja õhtul diivanil lebades kaalusin oma kodu loomise plaane veelgi.

Niisiis — tuleb hakata tööle üleskääritud käistega, et jõuda eesmärgile. Karumetsas toimuks see pikkamisi, ent kindlalt. Siin aga on suuremad võimalused tööks. Riitna-Aovere ei tee mind veel rühmajuhatajakski. Kuid see on ka ainult esimene pikem samm. Järgmistel aastatel tehakse maaparandustöid üha rohkem, asutus laieneb, koosseisud suurenevad. Ja paratamatult peab juurde tulema ka uusi peainseneride kohti, sest töö laienemisega kaasneb diferentseerumine...

Pean muutuma niisama otsitud ja hinnatud töömeheks, nagu oli omal ajal Mändmaa, kui ta veel soid loodis!

Uus eesmärk oli püstitatud, ent kummalisel kombel tundsin ma väga vähe huvi selleni jõudmise vastu. Ning ometi olin põletanud enese taga sillad Karumetsa saadetud äraütlemiskirjaga.

See oli mingi vaimne laiskus. Kusagil sügaval alateadvuses pidi olema ankurdunud mõte, et uus eesmärk pole vanaga võrdne. Mida kõike ma küll ei lootnud saavutada oma projektiga möödunud aastal!...

Nüüd aga jõudsin ma teesklemiseni iseenese ees, tegelesin nii meeleldi igasuguste väikeste kõrvalülesannetega. Need andsid mulle otsekui õiguse lükata projekti päevast päeva kaugemale.

Omajagu rikkus töötuju ka too preemiate lugu välitööde eest. Mind polnud kunagi huvitanud alused, mille põhjal neid määrati. Sedapuhku aga oleksin küll meelsasti tunginud premeerimise motiividesse. Kui meenutasin kõiki külmetamisi, poris müttamisi ning vees kahlamisi Riitna-Aovere soos, ja mõtlesin, et minu preemia oli üks väiksemaid... Kuidas see solvamine

mind sisemiselt keema ajas! Kuid tahe lämmatas südame reetliku tuksumise, surus solvumistunde südamesoppi elava söena hõõguma.

Sellel kõigel oli oma osa... Ent kui mõtlen tollele perioodile praegu, siis tundub kogu tolle inertsuse peapõhjus liigagi selgena. Iige! Just tema!

Jah, ilma temata oleks mu puhkus Oruvetel kõledaks muutunud. Muidugi ütlesin ma talle: «Sa andsid mulle tagasi usu iseendasse!», ja tollel hetkel oli see tõsi. Kuid siiski...

Miks ta ei astunud võitlusse oma armastuse eest siis, kui ma käisin veel ülikoolis? Miks ta endast siis elumärki ei andnud, kui kurameerisin Elleniga? Elab pealegi oma Oruvetel, jälgib minu eluvoolu ja ootab, ootab parajat silmapilku...

«Noh, pole midagi ütelda: selle arvestuse esimene osa läks korda. Moment oli sobiv, miks mitte kasutada? Ma olin üksi, purjus, kogu maailm oma tööde ja tegemistega oli mulle ükskõik...

Ma tegin Iigele ülekohut. Ma hakkasin teda peaaegu põlgama, kui mõtlesin, et Ellen poleks kunagi niisuguse enesealanduseni laskunud.

Ma ei kirjutanud Iigele. Ma ei saatnud talle ka toda taimemäärajat, mille lubasin kohe posti panna. Ja siiski ei suutnud ma teda oma mõtetest välja tõrjuda. Iige püsis mu ajus oma mandlisilmadega, oma punase suusamütsiga, oma hingestatud naeratusega. Ta püsis, ta võitles mu mõtetes Elleniga — ja ta takistas mu tööd.

Seda märkas Toomaski, ja ühel õhtul, kui istusime tema toas, tähendas ta: «Ega sind maaparandus vististi suuremat huvita.»

Raadiost kõlas parajasti Juta ja Ülo igatsev-lüüriline duett «Vikerlastest», milles armastajad palusid, et õnn neist iialgi ei lahkuks.

Ma vististi isegi punastasin. Hakkasin end kaitsma suurema ägedusega kui vaja.

«Aeg kulutatakse käest ainult sellel, kes kulutada laseb,» lausus Toomas rahulikult. «Kui sa ise oma projekti eest ei võitle, kes seda siis veel teeks? Usku ja entusiasmi on vaja...»

«Vaata aga, vaata,» ütlesin ma poolpilkavalt. «Või

nüüd olgu mul usku ja entusiasmi. Aga kes seal Riitna-Aoveres siis irooniliselt muigas, kui ma rääkisin, et maailmas on ainult kaks tulevikuala: aatomifüüsika ja maaparandus? Kas mäletad veel?»

«Mäletan. Kuid sellele ma küll ei tulnud, et sa võiksid seda niimoodi mõista.»

«Aga kuidas siis veel?»

«Muie võib tähendada ju sadat asja. Võib-olla muigasin ma mõne loetud raamatu, nähtud teatritüki või... või koguni iseenese nooruse üle.»

Ma ei osanud midagi vastata. Mõtlesin Tooma küsimusele, kuid meeli hakkas üha rohkem vangistama dueti põhjamaiselt vaoshoitud kirglikkus. Mõtted kandusid Oruvetele. Nood suusaretked; jäneste sirgeldused puhtal lumevaibal; tumerohelised kuused, mille okstelt langes mõnikord võpatamapaneva rabinaga lumetorte; küünidest ninna kerkiv heinalõhn otsekui kauge mälestus suvest; ja selle kõige keskel punane kampsun, punane nagu armastajate südameveri...

Toomas istus, trummeldas sõrmedega vastu lauda. Ta pilk oli hajameelne, kogu ta olemusest hoovas närvilist erutatust. Korraga sulges ta laual lebava sinisekõitelise raamatu, nii et lambitules lõi helkima hõbedaga trükitud suur pealkiri «Tuberkulose».

«Sa küsisid, miks ma tookord muigasin?»

«Mis sa nüüd...» tõrjusin ma ja kahetsesin tõsiselt, et seda vana asja meelde tuletasin.

«Seda ei saa seletada kahe sõnaga. Ei saa!...» lausus ta, ilma et oleks mu vastuvaidlemist tähele pannud. «Kuidas nüüd üteldagi?... Noh, meie vanusevahe on kümme aastat. See pole tavalistes arengutingimustes mitte midagi. Vähemalt ei ole see midagi otsustavat, mis takistaks teineteisest arusaamist. Kuid sinu ja minu puhul on lugu teine, sest meie vahel lasub sõda! Mina võtsin sellest osa, sina mitte... Ma ei räägi seda enesekiituseks, veel vähem sulle etteheidete tegemiseks — ma lihtsalt konstateerin fakti... See oli nagu suur sulatusahi, millest kõik vanad veendumused ning tõekspidamised pidid läbi käima. Ja seda, mis neist järele jäi, seda polnud palju. Tähtsakspeetu muutus tühiseks ja vastupidi. Kõigest koorus välja otsekui seniaimamatu

tuum. Kui paljutki õppisid nägema, mõistma ning hindama hoopis teisiti! ... Mis tähtsus on näiteks lauatükil igapäevases rahulikus elus? Kui sa aga seisad postil paukuva pakasega ja saad järsku lauajupi jalgade alla ... Või valged linad, puhas särk, kõik need tuhat igapäevast pisiasja ...»

Ma märkasin, et ta räägib seda kõike rohkem enesele kui mulle. See polnud jutuajamine ega arutelu, see oli lihtsalt valju häälega mõtlemine. Talle meenus üksikuid episoode, sündmusi, detaile. Tunnistan ausalt, et mul oli natuke kõhe olla.

Järsku ta peatus, otsekui oleks tahtnud ütelda, et milleks ma seda sulle räägin. Ent sedapuhku oli ta ütelnud siiski niipalju, et lõpuni mõtlemine ei käinud mul üle jõu.

Mida tähendas mulle ülikooli astumine? Ma lihtsalt jätkasin õppimist, et teha enesest inseneri. Loomulikult tahtsin ma õppida, kellekski saada, kuid niisama loomulikult ei võinud mind iialgi piitsutada mõte, et ma õppimisvõimaluste eest kellelegi isiklikult midagi võlgnen. Toomas aga pidi seda tundma, kui mõtles sõjakaaslastele, kes ei tulnud enam kunagi tagasi ... Sõjahaavad ootavad ravivaid käsi. Lakkamatult rõhub sind teadmine, et sinu kohus on õppida ning töötada ka nende eest, kes ... Missuguse fanaatilise kirega pidi ta küll õppima, kui minagi ei suutnud end vabastada isa mälestuse mõjust.

Kui ma rääkisin tookord Riitnas sellest tulevikualast, kas ei meenutanud see Toomale just seda ajajärku? Kas ei pidanud ta enesele tunnistama, et ta pole täitnud neid lootusi, mida asetasid talle aeg ja ühiskond? Kas ei tundnud ta, et kaaslased langesid tema eest asjata, et temas eneses pole enam noorusevaimustust. Kõik see pidi käima kindlasti läbi ta pea seal Riitnas ja tekitama selle muige, kibeda muige iseenese üle.

Tundsin südametunnistuse piina viidetud aja pärast. Lugesin tollel õhtul kaua ammu õpitud tarkusi ja imestasin inimmälu unustamisvõime üle. Töötasin ka järgmise päeva sipelga usinusega. Kuid siis hakkasid tuhmuma tolle õhtu erutavad mõtted.

Surnud on surnud. Nende hulgas on ometi ka mu

vend. Kuid siiski suudan vaid mõistusega aru saada nende surematust kangelasteost. Me pole lamanud üheskoos mürsuaukudes, meid ei seo ühised hädaohud, ühised mured ja rõõmud, meil ei ole ühiseid mälestusi. Isegi mu vend läks kodust niisamuti, nagu ta ruttas igal hommikul tööle. Ainult seljakott ja ema nukker ilme polnud igapäevased... Ja lõppeks oli see ju tookord nende kohus. Täpselt samuti läheksin mina praegu, kui seda tarvis peaks olema! Ja koju jääksid samasugused poisikesed, nagu olin mina tollal...

Mu mõtted hakkasid keerlema jällegi Oruvete ümber, ja kui Toomas laupäeva lõuna paiku tuli asutuses mu juurde sõnumiga, et mind ootab puhkeruumis külaline, teadsin ma otsekohe — see on Iige.

Ta kandis halli ungari lamba nahast kasukat, mille heledust toonitasid veelgi tumepunane kaelasall ja sama värvi kindad. Mind nähes lõid ta põsed kergelt õhetama ja ta hakkas rutakalt rääkima, et on komandeeritud siia õppevahendeid muretsema. Ta nägu hingestasid jällegi too soojus ning ilu, mis olid jäänud mulle meelde Oruvetelt lahkumisel.

Tundsin, et ma ei saa kuidagi valetada, nagu oleks mu õhtu kinni. Iige sõidab siia ja mina käitun kui barbar. Barbar?! Seda ütles ju Ellen...

Aga... see on ometi suurepärane võimalus Ellenile näidata, et pole ta ainuke naine maailmas! Tuleb kuhugi minna kahekesi, nii et meid nähtaks ja see Elleni kõrvu ulatuks. Pakkusin kohe välja «Euroopa». Mu plaan veetles mind. Tundsin, et pean selle teostama, maksku mis maksab.

Iige võttis mu ärevust puhta kullana, arutles tükk aega, kas tal ikka jääb õhtu vabaks või mitte. Lõpuks lubas ta mind hotellis oodata.

Toomas hakkas muhelema juba siis, kui ma telefoniga küsisin, kas õhtusele etendusele on veel pileteid. Kui ma aga kodus pükstele viike sisse pressisin, saapaid viksisin ja habet ajasin, muutus ta päris põrguliseks. Vahtis mu tegevust kõikemõistva üleolekuga ja aina ümises igasuguseid viisikesi, üks armastusest nõretavam kui teine.

Silmitsesin end peeglist. Olin näost kõhnemaks jää-

nud. Suvine päevitus oli kadunud. Must ülikond ja tume juuksetukk lasksid mind paista peaaegu kahvatuna.

Ja ometi tundsin ma enese peegelpildist praegu suuremat heameelt kui tollel esimesel kohtumisel Roosaluga. Suur kunstnik Aeg oli lisanud mu portreele üksikuid peeni pintslitõmbeid.

«Kas nüüd on siis sedasi, et «õnn meie juurde jää»?» küsis Toomas muiates, kui ma palitut selga ajasin.

«Ei! Nüüd on lugu nii, et «kui vaja, me suhkurdame üle saatana»!» andsin ma Toomale vastu Poloniuse sõnadega.

See õnnestunud lause tegi mulle veel teelgi head meelt. Lüüa Toomast tema enda relvaga!... Las ta nüüd mõtleb kodus.

Väljas oli tuul vahepeal pöördunud. See puhus nüüd lõunast, niiskena ning ühtlasena, ennustades sula tulekut, looduse peatset virgumist talveunest.

Kui jõudsin hotelli, oli Iige juba vestibüülis mind ootamas. Mu esimeseks mõtteks oli, et Ellen poleks küll niiviisi toiminud. Ent Iige toimis, ja pealegi veel nii enesestmõistetavalt ning siiralt, et tundsin kerget piinlikkust. Iige tuleb minuga teatrisse, et elada kaasa Margarete traagilisele saatusele, mina aga kavatsen teda kasutada Elleni õrritamiseks. Kuid just seetõttu olin tollel õhtul Iige vastu eriti tähelepanelik, püüdsin niimoodi lämmatada oma halba südametunnistust. Ja ikkagi tundsin võidurõõmu, kui kohtasin fuajees kahte Elleni kursusekaaslast ja tervitasin neid kõige lahkema naeratusega.

Teatrisaal särava kroonlühtriga, helesinisest sametist toolipõhjade ja rõdubarjääridega, muusikariistade häälestamisest tekkiva mõõduka kakofooniaga, tualettidest kerkiva nõrga lõhnaõlide seguga lõi selle poolpidulikupoolväärika õhkkonna, mis on nii iseloomulik teatrile. Valgus kustus. Vastu lage heitis kuma orkestriruumi ristkülik. Prožektorite valgusvihud langesid laialt eesriidele. Avamäng hakkas publiku meeltest välja tõrjuma igapäevaste askelduste rõõme ja muresid, juhtima inimesi eelseisvate ooperistseenide võluringi.

Mulle aga meenus, et olen sellel hooajal esimest korda teatris. Esimest korda, kuigi möödunud talvel sai käi-

dud siin nii sageli. Sedasama ooperitki vaatasime Elleniga...

Eesriie kerkis. Hämara lava lõikas pooleks valgustriip, mis langes viljatutest otsingutest väsinud raugale, näitas ähmaselt raamaturiiuleid nahkköites foliantidega, kolbe, inimpealuud lauanurgal, väikese ruumi süngeid võlvialuseid ja kitsaid võretatud aknaid. Kõik oli täpselt samuti nagu aasta eest, kuid... Jah, aasta eest tundus mulle teadusi needev ning noorust ja armastust ihkav mürgikarikaga Faust ainult ooperimaailma kuuluva tegelasena, kes peab toimima, nagu ta toimib, vaid seepärast, et oleks võimalik üldse ooperit kirjutada. Praegu aga ei tundunud ta meeleheide ja armastusiha sugugi nii eluvõõrastena... Kuid nüüd oli Faust juba lepingule verega alla kirjutanud ja tõttas Mefisto saatel noorenenuna maailma. Mu mõtteiõng katkes.

Uus pilt linnaväljakul purjutavate sõdurite, linnakodanike ja üliõpilastega ei suutnud mind kaasa kiskuda. Nägin korraga, et Valentin on halvasti grimeeritud, et dekoratsioonid on üksluised, kostüümid kulunud. Pidin seda just Iigele sosistama, kui nägin teda kergelt ettepoole kummardununa ahnelt kuulavat. Nii vahetu allumine muusikale tuli mulle üllatusena. Tõmbusin tagasi. Ja see, mida tahtsin ütelda, ei tundunudki enam nii olulisena.

Taipasin järsku, et vaatan lavale Elleni silmadega. Tema ju juhtis tookord mu tähelepanu lavakujunduse puudustele.

Pöörasin pilgu jälle lavale, otsekui tahaksin välja uurida, mis seal Iiget nii väga võlub. Kuid nüüd hakkas arenev sündmustik mindki haarama.

«See on ju kõikvõimas hümn armastusele,» välgatas läbi pea, kui Mefisto nõidus õises taevas tähed särama ja roosid aias lõhnama. Ja mul oli hea vaadata seda poeetilist lavapilti, hea kuulata Gounod' lüürilist muusikat. Ometi tegin aasta eest heliloojale ettepeiteid, et ta on hüljanud Goethe peateose filosoofilise tuuma...

Kui kitsalt ma tookord sellest aru sain! Praegu aga rõhutas arenev sündmustik iga stseeniga, et pole teist

nii laia, üldinimlikku ning kõikehaaravat tunnet kui armastus. Millega saaks mõõta armastuse tohutut egoismi ja veelgi tohutumat altruismi! Missuguste kuritegudeni ning kannatusteni viis see tunne Margarete ja Fausti; ja siiski jäi kaotajaks pooleks Mefisto. Ainult karmi reaalsust arvestades oli see kõik üsna igapäevane ja trafaretne lugu võrgutatud tütarlapsest, kes kõige läbielatu tagajärjel meelesegaduse hoos saanud kurjategijaks. Kuid just selles seisneski kunsti imevõim, et ta suutis armastuse nimel Margarete õigeks mõista mitte üksnes jumala, vaid ka inimeste silmis.

Just see elujaatav lõppakord jäi minus helisema, kui langes eesriie. Vaatasin liiget, kes kiirustas põsel pärlendavat pisarat pühkima.

Selles oli midagi nii ennastohverdavalt ürgnaiselikku, et tundsin end liigutatuna.

Läksime vaikides piki kõnniteed, mille äärt palistasid raagus paplid. Mõtted viibisid veel ikka kuuldunähtu küljes. Ja Margarete kõikvõimas armastus lasus müürina meie vahel, nii et liige võpatas, kui võtsin tal käe alt kinni.

Jäime seisma hotelli ees, suure vahtra all, mille vari kattis meid üleni. Panin käe ta õlale. Ta vaatas mulle otse silma ja lausus fraasi Mefisto pilkeserenaadist Gretcheni akna all: «Kuni pole sõrmust sõrmes, ära usu meest...»

Mu käsi langes alla. Ja korraga suudles ta mind ise. See oli nii karske ning puhas suudlus, et selles sulasid jäägitult mu meelelised ihad. Samas jooksis ta hotelli poole. Astusin puu varjust välja. Iige peatus hetkeks hotellitrepil, viipas mulle hüvastijätuks. Mõistsin, et see on lahkumistervitus, et me ei näe teineteist niipea. Ja alles koduteel tuli mulle mõte, et liige kartis rohkem iseennast kui mind.

Jällegi hakkas minus helisema ooperi lõppakord, lõi tuju helgeks, tõusis südamest keelele. Ja seda märkas Toomaski, kui ma «Fausti» valssi ümisedes tuppa tulin.

«Noh, kas suhkurdasid saatana üle?» küsis ta.

«Ei! Sedapuhku jäi õnn meie juurde.»

«Seda on näha jah,» torkas ta pilkavalt.

«Millest siis?»

«Noh, näed välja nii... noore armunu moodi!»

Küllap selles oli terake tõtt, sest tundsin, kuidas põsed lõid õhetama.

«Kui vaatad ja kuulad terve õhtu, missugune kõikvõimas tunne on armastus, siis peab sellest ometi natukegi külge jääma,» vastasin ma.

«Natukegi külge jääma,» kordas ta mu viimaseid sõnu. «Ei, mees ei saa elada armastusele. Mees peab elama tööle.»

Just see, et ta puudutas mu lohakilejäänud tööd, just see tekitas minus trotsi.

Kadus see hea tuju, mille olin toonud kaasa teatrist, sulale minevast niiskest talveööst, suudlusest vahtra all.

«Aga kui armastus aitab paremini töötada?» küsisin ma erutatult.

Toomas ei vastanud. Kordasin oma küsimust, sest mind valdas uudishimu, soov tungida Tooma sõnade taha, jõuda ta käitumise põhjusteni.

Kuid Toomaski tajus seda ega rünnanud mind enam. Ta heitis varsti magama. Mina aga lugesin kella kaheni Goethe surematu teose värsse. Ja magavat Toomast silmitsedes tundus mulle, et täna õhtul vaidles ta küll vastu omaenda tõekspidamistele.

Sain tagasi oma hea tuju. Ja kuigi me toda õhtut kumbki enam iialgi meelde ei tuletanud, tundsin ma siiski, et jäin võitjaks.

Esmaspäeval võtsin asutuses projekti käsile. Ja kummaline! Töö, mida olin alustanud ning teinud osalt ka Elleni pärast, see töö ise hakkas mind märkamatult kaasa kiskuma. Ma ei näinud plaanidel enam Elleni kummitavat varju. Seda selgemini kerkis mu vaimusilma ette too soo, mis vajas mu insenerimõistust, töökäsi, maaparandusmasinaid.

Õhtuti erialalist kirjandust lugedes mõistsin üha selgemini, kuipalju olen unustanud. Tegelik töö vajas ju ainult mõningaid kätteõpitud võtteid, mõningaid pähekulunud valemeid. Ilma nendeta muidugi ei saa, kuid ainult nendega ei jõua ju ka kuhugi. Mõnikord mind lihtsalt hämmastas, kui palju oli vennasvabariikide

maaparanduses vahepeal uusi võtteid kasutusele tulnud. Ma ei teadnud neist midagi. Ja ometi lõpetasin ma ülikooli paari aasta eest kiitusega! ...

See oli ühel märtsi õhtul Tooma toas, kui tajusin järsku haruldase selgusega, et maaparandus ei koosne vaid normaalvõrrandist, Popovi meetodist, Chezy ühtlase voolu valemist, ühe sõnaga — numbritest, kraadidest, nurkadest. Õige melioraator peab olema botaanik, geoloog, agronoom, mullateadlane, topograaf, insener — kõik ühes isikus! Missugune tohutult lai ala! See on ju terve meri! Ja see peabki mõjuma nagu merevesi, mis juues tekitab veelgi suuremat janu.

Kui palju võib ütelda pinnase kohta taimede järgi, mis soos kasvavad! Kui palju räägivad asjatundjale puurilusikast võetavad turbatükikesed!

«Kuule, Toomas, kas sa oled kunagi mõtelnud, et meil asutuses pole isegi korralikku herbaariumi?»

Toomas tõstis silmad raamatult ja vaatas mulle küsivalt otsa.

«Kuidas saab üldse siis sootaimi tundma õppida?» tähendasin ma ja erutusin ootamatust mõttest. «Ja mitte ainult see! Loen uut kirjandust ja tundun enesele aina rumalamana. Kõikidel aladel on asi edasi läinud. Asutuses peaks meid sellest otsekohe informeeritama, mitte nagu praegu. Peaks olema kohe mingi loengute sari. Hästi läbi mõeldud, igast maaparanduslõigust, eriteadlased loeksid.»

Üle Tooma näo libises toosama muie, mis oli mind suvel sisemiselt keema ajanud. Praegu aga tundsin kahju, et olin tahtmatult osatanud jällegi vana armistunud haava Tooma hinges.

«Sul on õigus, et asi on kõikidel aladel edasi läinud,» tähendas ta. «Mul oli seesama tunne, kui uurisin tasapisi, mida on vahepeal kangestuskramptõve alal ära tehtud. Jah, seisatumine tähendab meie päevil paratamatult mahajäämist.»

Nõustusin temaga jalamaid. Ent siiski paiskas juba järgmine päev mu voolama hakanud elujõele kaljurahnu, millest möödumiseks polnud mul küllalt jõudu. Vähemalt esialgu mitte ...

Lippasin tollel pärastlõunal raamatukauplusse, et osta

Iigele «Eesti floora» järjekordset köidet. Ta oli seda palunud.

Kauplus oli rahvast täis. Lõhnas niiskete üleriiete ning raamatute järele. Mu pilk kiindus riiulitele, millel helkisid kõrvuti sildid «Põllumajandus» ja «Loodusteadus». Jah, seal ta oligi, see soovitud teos.

Nihkusin tunglevate inimeste vahel müügileti poole, silmad mõõtmas seinu palistavaid riiuleid värviliste köidetega. Korraga langes mu pilk avatud raamatule otse enese ees.

See oli lahti lõödud puugravüüri kohalt, mis kujutas üksikut lindu öises tormis. Kihutavate pilveribade vahelt paistis kuuvalgust, all mustendas metsasalu. Ülemises parempoolses nurgas teatas lakooniline tekst, et tegemist on jaapani kunstiga.

Puugravüür oli äärmiselt lihtne. Selgelt oli välja töötatud ainult lendav lind hallikaskollasel taevafoonil, millesse lõikusid valged pilvenarmad. Ja ometi hoovas kõigest nii tugevat elamuslikkust.

See salapärasust kiirgav miljöö, täis ähvardavaid hädaohte ning rahutult kutsuvaid kaugusi. See pingutus linnu kehas, mis ei rääkinud raugevast jõust, vaid eesmärgile rühkivast visadusest.

Kõike seda tajusin ma, kui vahtisin ahnelt toda idamaist pilti. Mu ninna pidi tungima veel maikellukeste lõhn, Elleni lemmikparfüüm, ja alles siis märkasin ma, et need on ju n e m a d!

Need on Roosalu hoolikalt ravitsetud käed, mis hoiavad raamatut. Need on Elleni suured pruunid silmad, millede pilk kohtub seal puugravüüril minu omaga.

Ma otsekui kangestusin hetkeks. Pöördusin siis kannapealt ümber ja ruttasin tulema. Nägin veel ukselt, et ka Ellen oli pööranud pea ja vahtis nagu otsivalt ümberringi.

Tollel õhtul ei tulnud mulle kuidagi und. Pimedus lülitas välja kõik muljed. Jäid ainult mõtted, mis voolasid võimsa jõena, mis näisid täitvat kogu toa.

Mulle meenus, missuguse hooga töötasin ma tollel meeletul kevadel. Ja nüüdki pidi tulema Iige, enne kui tekkis uus elurütm, enne kui suutsin kontsentreeruda

tööks. Kas peab siis alati keegi uskuma minusse? Toomas on tugev ka üksi...

Vahtisin avasilmi pimedusse. Meenus ühe naiivse raamatu pealkiri «Süda vajab armastust». See kodanlikust ajast pärinev joonealune romaan ringles Kaarnajärvel brigaadiliikmete seas ja tegi meile palju nalja, kui Karden õhtuti sellest valitud palasid serveeris. Vaevalt viitsis seda keegi kaanest kaaneni läbi lugeda. Pealkiri ise aga läks käibele lööklausena, mis midagi ei tähenda ja just seetõttu igale poole sobib.

Praegu aga tundus mulle, et selles pealkirjas peitub siiski oma tõetera. Ainult mõistusega ei saa elada, süda vajab armastust...

Olen ma siis tõesti nii nõrk, et piisas ainult Elleni nägemisest, ja jällegi kaob Riitna-Aovere mu mõtetes kuhugi kaugusesse?... Iige?! Ta saab ju aru mu tööst. Ta on tasakaalukas, kena. Tal ei ole Elleni isekust, Elleni puudusi... Aga võib-olla need Elleni puudused just võlusidki? Kas tõesti andsid need talle sarmikuse? Või on siin järsku tegemist olukorrast tingitud suhtumisega? Tõepoolest, elu armastab korrata samu stseene uute tegelastega. Mina armusin Ellenisse siis, kui temal oli mind võimalik võrrelda Roosaluga. Ja praegu võrdlen mina Iiget... Kas siis ka Ellenis jäi kogu aja osake kaineks ning mõistlikuks pealtvaatajaks?

Ma peaksin Ellenit vihkama või vähemalt ta unustama. Kuid nähtavasti kehtivad tunnete valdkonnas teised seadused.

Kell lõi juba kolm, kui väsimus hakkas võimust võtma. Mõtted muutusid üha katkendlikumaks. Vaimusilma eest libisesid mööda üksikud seoseta pildid.

Ärkasin hommikul väsinuna. Ja polnud minust tollel päeval õiget töömeest. Õhtulgi nägin ainult asjatut vaeva, kui katsusin süveneda Leedu NSV drenaažkuivenduse tulemustesse.

Kadestasin salaja Toomast, kes uuris laua ääres mingit arstiteaduslikku ajakirja. Kuivõrra üle on ta kõikidest niisugustest mõtetest, millega mina end praegu vaevan! Vaikselt, et Toomas ei näeks, võtsin riiulilt Conradi «Lord Jimi», pistsin selle maaparandusliku ajakirja kaante vahele ja hakkasin lugema.

Telefonitirin kõlas selles vaikuses nii läbilõikavalt, et võpatasin nagu spikerdamiselt tabatud koolipoiss. Toomas tõstis toru hargilt.

«Ah sina, Vaher... Tere õhtut!... Kangestuskramptõvejuhtum? Kummaline küll! Varakevadel pole nakatumisvõimalused kuigi suured... Ei, ei! Sellel pole mõtet. Mida see minu vaatamine seal aitab? Mina pole enam see, kes nelja aasta eest. Arstiteadus pole enam seal kus tookord. Ja kui laps on juba haiglas...»

Toomas pani toru hargile ja pomises: «Küll mõeldakse ka narrusi välja!»

Kuid ometi hakkas see narrus nii tugevalt Tooma meeltesse, et hävitas kogu senise hubase õhkkonna.

Ma ei suutnud enam süveneda ei ürgmetsade võlusse ega noore laevaohvitseri traagikasse, keda piinas teadmine, et ta on määrinud oma au, kes lakkamatult otsis uut võimalust, et seda puhtaks pesta. Tooma kummaline olek rikkus meeleolu, rikkus sellest hoolimata, et ta ei lausunud sõnakestki, ainult istus ja mõtles oma mõtteid.

Silmitsesin Toomast ja ootamatult kohtusid meie pilgud, kiindusid teravalt teineteisesse. Sain hetke jooksul teadlikuks oma taktitusest ja pistsin nina uuesti raamatusse.

«See on ju mõttetu,» lausus ta järsku ja tõusis püsti. «Minust pole seal mingit kasu. Mul pole rohtu anda...»

Mulle meenus korraga vana araablasest arst ühest ammu loetud ajaloolisest romaanist, kes väitis, et haiguste arstimiseks on allah andnud inimestele kolm abinõu — sõna, rohu ja noa, millest esimene on tähtsaim.

Toomas jätkas eneseõigustamist, püüdis mulle selgeks teha, et tema minek on tarbetu, otsekui oleksin ma mõni range prokurör. Ta rääkis, rääkis — ja korraga ma mõistsin: ta tahab ju haiglasse minna, kuid kardab. Kardab minevikku... Võib-olla aga peitub just siin see uus juhus, mida otsis lord Jim kogu eluaeg?

Panin raamatu käest ja laususin kõhklevalt: «Võiksid ju korraks minna. Mis see sulle ikka teeb? Lähme kahekesi, kui sa muidugi tahad.»

«Palun kutsuge doktor Vaher,» laususin ma valveõele haigla ooteruumis.

Oe sammud kadusid koridori lõpmatusse. Toomas silmitses ruumi inimese ilmega, kes otsib tuttavatest esemetest, lõhnadest ja häältest midagi kauget ning ammumöödunut. Kas viirastus talle punane mustade täppidega kleit, kas meenus talle mõni haige, kelle ta oli kiskunud surma kondiste käte vahelt ja siit ellu tagasi saatnud — ma ei tea. Ent kui jällegi hakkasid kostma sammud, tegi Toomas liigutuse, nagu tahaks põgeneda.

«Ma ütlesin ju, et see on mõttetu,» lausus ta ja vajutas ukselingile.

«Doktor Kivimaa!» hüüatas kellegi imestunud hääl.

Toomas jäi seisma ja pöördus ümber.

«Doktor Kivimaa! Kui kena teist, et te tulite. Kas te ei mäleta enam üliõpilast Mati Tuulingut? Teie olite ometi üks esimesi, kes juhatas mind Asklepiose templisse.»

Üle Tooma näo libises naeratus. Mulle meenus, kuidas ta jutustas ühel õhtul lõbusaid lookesi vanast professorist, kes loengu lõpul alati hoogu sattus ja läks üle kõrgelennulisele stiilile Hippokratese vande, Asklepiose templi ja muude taoliste väljendite näol.

Toomas silmitses umbes minuealist noort arsti, kelle väsinud nägu elustas ootamatu lootusekiir. See pani hetkeks särama Tuulingu silmad prilliklaaside taga. See muutis ta valge kitli silmapilguks veelgi valevamaks. Tooma ilmet aga varjutas kerge nukrus, mis otsekui lausus, et siin on jäänud kõik endiseks, Toomas Kivimaa aga pole enam see, kes ta oli nelja aasta eest.

Ja seda tajus ka Tuuling. Ta jäi kõhklevalt seisma, teadmata, mida teha. Tekkis pineva vaikuse piinlik õhkkond.

Vaheri ilmumine lõhkus selle pingutatud meeleolu. Ta lõi sisse nagu värske tuhisev tuulehoog.

«Ma teadsin, et sa tuled, Toomas!... Jäta kõik jutud hiljemaks. Lähme!»

Jäin üksi ooteruumi ja lõbustasin end maleruudulise põranda valgete ja pruunide kivitahvlikeste kokkuarvamisega. Kusagilt koridori hämarusest kandusid kõrvu kumedad kellalöögid...

Nägin toda naist otsekohe, kui ta umbes kolmekümne viie aastase mehe saatel sisse astus. Tema tumepruuni

mantli hallil nahkkrael sätendasid mõned vihmapiisad. Õhtujahedus oli pannud ta põsed õhetama, kuid polnud suutnud kustutada silmalaugude reetlikku punetust.

«Nad on praegu palatis tema juures. Nad peaksid iga silmapilk tulema,» vastas valveõde naise küsimusele.

«Rahune, Salme,» rääkis mees, tundes otsekui piinlikkust naise pärast. «Poiss on ju parimate arstide hoole all.»

Nad võtsid istet pingil minu vastas. Mees näppis veluurkaabu äärt. Naine vahtis põrandale, nii et ma nägin ta näost kõige selgemini vaid vabisevaid ninasõõrmeid. Nende hoiakus, nende ilmetes oli midagi tuttavat — ja ma taipasin, et see on mure... Meenus kursusekaaslane Saarsen ülikoolipäevilt, kes jäi meningiiti. Meenusid ta vanemad, lihtsad kolhoosnikud, keda nägin istumas samuti, kui tulime kahe kaaslasega Saarseni tervise järele pärima. Villase pearätikuga maanaine ja moodsa kübaraga daam. Missugune vahe! Ent ometi kaotasid need erinevused praegu oma tähtsuse, need kõik muutis tühiseks mõlema ühine joon — mure, mure...

Kusagil käis uks. Jälle sammud.

Naine tõstis pea ja vaatas mulle otsa, nagu näeks ta minust läbi.

Mulle meenusid korraga vanad rahvajutud, mis rääkisid surma lähenevatest sammudest.

«Suur tänu, Toomas, et tulid,» kostis Vaheri hääl.

Toomas seisatas uksel. Ta nägu oli tõsine, kuid endine rahutus oli kadunud. Korraga laienesid ta silmaterad, ta astus sammu tagasi.

Ja ettepoole rutanud nainegi jäi seisma, pilgus nõutus ning ärevus.

«Toomas!» Selles sosinas oli kaugete mälestuste kaja. Ja enne nimetas too mees teda Salmeks. See on siis ju — tema!

Kivimaa selja tagant ilmus Vaher. Mõtted koondusid uuesti käesoleva hetke muredele.

«Kuidas on?...» pöördus naine Vaheri poole.

«Tõsine, kuid mitte lootusetu. Oleme teinud kõik mis meie võimuses.»

Naine vaatas Toomale silmi. Midagi nagu murdus ta

sisemuses, silmad lõid ähmaseks, huultelt tuli nõrga sosinana: «Suur tänu.» Ja kuigi ta ütles seda Vaherile, need sõnad olid määratud Toomale.

«Rahune, Salme, rahune,» lausus mees ja pani käe naise õlgade ümber. «Täname teid, seltsimees doktor.»

Kivimaa vaatas neile järele, kuni tammepuust uks raske ohkega nende selja taga sulgus. Ta näis korraga väsinuna. Vaher hiilis Toomast mööda ja kadus koridori lõpmatusse.

Läksime natuke aega vaikides piki õhtusi tänavaid.

«Kuidas aeg küll läheb,» hakkas Toomas äkki kõnelema. «Mäletan Tuulingut, kui too noore üliõpilasena haiglas käis. Ja nüüd... Naljakas on mõtelda, et kangestuskramptõbe uurib praegu aspirant Tuuling... Uurib...» ta puhkes rabedalt naerma. «Uurib, kuid mitmed minu tolleaegsed tähelepanekud ootavad uuesti avastamist... Uuesti avastamist, ehkki asi üldiselt on edasi läinud.»

Ta kallas mu üle arstiteaduslike terminite kosega. Nägin teda esmakordselt nii erutatuna, kuid siiski jälgisin ta mõttekäike väga põgusalt. Ma ei suutnud unustada, et olin üürikese aja eest tunnistajaks kahe inimese kohtumisele, kes olid olnud kunagi teineteisele nii lähedased. Ja nüüd?... Püüdsin meenutada nägusid äsjasel kohtumisel, kuid need kerkisid mu vaimusilma ette ähmastena nagu läbi jäätunud aknaruudu.

«Mispärast räägib ta nii palju?» See mõte tuli mulle kõigepealt. Ja alles hiljem hakkasin ma taipama, et ta püüab sellega kustutada mälust äsjast kohtumist. Mina kadestasin Toomast, et ta suudab üle olla möödunust. Kuidas aga pidi tema kadestama mind, kui tulin tookord teatrist. Jah, see pidi olema ta tookordse käitumise põhjuseks. Kusagil südamesopis pidi ta tunnistama õigeks vana Fausti meeleheitliku karjatuse: «Tühi on kõik maine teadus!» Kusagil südamesopis pidi igatsema temagi armastuse järele, mis sunniks hüüdma: «Oh, kaunis hetk, sa viibi veel!» Kui mina aga astusin tuppa muretu vilistava linnukesena...

Mul hakkas Toomast kahju. Tollel õhtusel tunnil olid mu meeled eriskummaliselt teravad, mõistus oli surutud kuhugi tagaplaanile, ja mulle näis, et ma mõistan väga

hästi seda sisemist mehhanismi, mis paneb Tooma tegutsema ning käituma just nii. Haiglaskäik — see oli ju nagu rännak noorusaja kalmudele. Ja see erutatud, pooleldi kahjurõõmus ning tige jutt koduteel? ... Ta oli oma uurimusse siis ikkagi väga kiindunud, kui ei suutnud kannatada, et keegi teine ta tööd jätkab ... Või, või oli see uurimus talle samasuguseks relvaks nagu mulle Riitna-Aovere projekt? Kui ta aga nägi täna Salmet ...

Korraga ärkas minus huvi: kuidas elab Ellen praegu, mida ta teeb?

Ent küsida polnud kelleltki ja õhtune käik oli teinud mind nii väsinuks, et heitsin kohe magama ja uinusin üllatavalt kiiresti. Toomas jäi istuma laua äärde ja tema suur vari kattis mu peaaegu täiesti.

Virgusin. Tuba oli tühi. Lamp põles endiselt ja valgustas lauda, millele oli paisatud mitmesuguseid pabereid. Siin oli väikesi sedeleid, Tooma käekirjaga blokilehti, masinakirjas poognaid.

Unesegasena ei saanud ma millestki õieti aru. Tundsin vaid, et mul on külm. Mähkisin end vaipa. Jõudsin sellega vaevalt valmis, kui Toomas sisse astus.

«Kas tuli paistis silma või?» küsis ta, ilmselt jahmununa mu ärkvelolekust.

«Ei see tee midagi. Nägin halba und.»

«Noh, siis võid õnne tänada, et kõik oli ainult uni,» lausus ta ja lisas: «Mina rookisin vahepeal laualaekad prahist puhtaks. Mis ta siin vedeleb! Saab vähemalt tulehakatistki.»

Selle jutu kestel roopis ta laualt pabereid kokku ja viskas ahju. Ta tõmbas tiku põlema. Leek hakkas noolima valget paberiserva, mis kiskus end kõveraks ja muutus mustaks.

Vaatasin seda kõike rahulikult. Ja alles siis, kui paberid lõid leegitsema, nii et kogu ahjusuu säras rahutult värelevast lõõmast, tabasin end vapustavalt mõttelt: kas ei muutu seal tuhaks Tooma uurimus? Pidin peaaegu jalule hüppama.

Kuid paberid varisesid enne tuhaks. Ja koos nendega varises ka palju mu lugupidamisest Tooma vastu. Ta ju ütles, et mitmed tema tähelepanekud ootavad uuesti avastamist. Ent siiski ei suutnud ta enesest

võitu saada ja neid tähelepanekuid teistele edasi anda.

Hommikuks oli aga meelte tundlikkus nürinenud. Kui palju põletame me igapäevases elus neid nähtamatuid sildu, mis seovad meid kaasinimestega! Kas pole need lõppeks tähtsamad täiskirjutatud paberist, tollest sillast, mis sidus Toomast tema noorusaja unistuste kalmudega? Ja võib-olla polnudki see Tooma uurimus.

Mind hakkas kiusama jällegi mõte: kuidas elab Ellen?

Selle teadasaamiseks polnud mul vaja suuremat vaeva näha. «Maaparandusprojekti» koridoris suitsu tehes piisas paarist vihjest, et kogu lugu on kaotanud minu jaoks tähtsuse. Korraga meenus nii ühele kui ka teisele, et tema olevat näinud Ellenit koos kellegi pika noormehega «Euroopas» tantsimas, õhtuti kohvikus istumas, mingil peol... Lõbutsegu, mis minul sellega pistmist!

Ometi rikkus see mu tuju terveks päevaks. Niisiis on Ellen oma eluga rahul. Käib tantsimas, viibib peenemas seltskonnas... Mul oli tunne, nagu oleks mind rängalt petetud või solvatud.

«Mis sul viga on, pojake?» küsis Leena minult õhtulauas. «Kas söök ei maitse?»

Naeratasin kohmetult, kuid küsimus ei hirmutanud mind. Esmakordselt tõin ma meie vestlusse Riiveste maja. Rääkisin talle, mida olin kuulnud Elleni kohta. Ja hoolimata oma otsusest objektiivne olla, langesin ikkagi erapoolikusse.

«Oleksin mina ka tantsimas käinud ja kõik õhtud temaga ringi jooksnud — vaevalt seda oleks juhtunud, et... Aga mina tahtsin tööd teha. Ja amet on mul niisugune, mis ei lase linnas vahtida... Nii see siis läkski...»

Mu jutus oli kibedus segamini enesehaletsusega. Leena vaatas mulle nii kaastundlikult otsa, et hakkasin oma nõrkusehetke kahetsema: miks ma talle seda rääkisin? Nojah, juba Leena alustabki...

«Sa ütlesid, et ta on õnnelik...» Leena raputas pead. «Ei, seda ma ei usu. Tõelist õnne ei tooda ilmarahva silma alla. Tõelist õnne varjatakse, hoitakse kodu nelja seina vahel. Kui nad aga käivad nii palju igal pool

väljas, tantsimas ja seltskonnas ja puha... Ei, siis pole seal õnne.»

Leena heietas seda lugu veel tükk aega. Kuulasin teda poole kõrvaga, sest tundsin järsku hundiisu ja tegin söögilaual puhta töö.

Järgmisel päeval hakkas töö projekti kallal mu käes edenema. Meenusid raisatud tunnid. Ja südametunnistuse rahustamiseks jäin asutusse projekti tegema ka pärast kella kuut, millal lõppes ametlik tööaeg.

See muutus mulle harjumuseks, aprillikuus aga paratamatuseks. Siis oli selge, et ainult iga minuti otstarbeka kasutamisega võin välitööde alguseks projekti valmis saada.

Juba paar nädalat ei jagunenud mu ööpäev enam töö- ja vabaaja kategooriatesse, vaid ainult tööks ja mõnetunniseks magamiseks. See oli tõeline tööraev, mis mind haaras. Liigne kinnitus vanale väitele näitas, et pole hullemat kubjast kui iseenese piits.

Ja nagu kiuste hakkas tulema häid ideid just nüüd, kus nende teostamiseks oli nii vähe aega. Osa neist võtsin käsile, osa kirjutasin taskuraamatusse. Võib-olla jõuan veel teoks teha, kui lähen projekti loodusesse kandma...

Suitsetasin mehaaniliselt ning liiga palju. Tooma ema hoolitsus ning söömasundimine ei kandnud vilja, nagu näitas laupäeviti sauna kaal. Kuid võidujooksus läheneva kevadega suutsin siiski enam-vähem sammu pidada.

Tollel aprilliõhtul olin ma nii väsinud ning tüdinud, et pidin neelama tavalisest suurema annuse C-vitamiini ja ennast tahtepingutusega tööle sundima. Küllap andsid end tunda viimased üleval istutud ööd. Ja päevgi oli olnud esimene tõeline kevadpäev sooja lõunatuule ning heleda päikesepaistega, mis otsekui juubeldas: «Mina võitsin! Mina võitsin!» Ma ei tunnistanud end lööduks, kuid teadmine, et oled siiski ajale jalgu jäänud... Ega see meeltülendavalt mõju. Kõik ühtekokku andis end tunda, nii et läks tükk aega, enne kui sattusin õigesse tööhoogu.

Ja just siis avati uks ja mu kõrvu tungis Vardja hääl: «Astu, astu aga sisse.»

Tõstsin vihaselt pea. Kas see Vardja ei saanud siis päeval kõike korda, et veab end veel õhtulgi siia? Ja toob kellegi teise ka veel kaasa... Tundsin soovi visata teda raske metalljoonlauaga.

Lambituli oli pimestanud hetkeks mu nägemise. Kui silmad jälle seletama hakkasid, haaras mind ebalev tunne — uksel seisis Vana.

Ma polnud teda näinud tollest vihmasest õnnetuspäevast saadik. Muidugi oleksin pidanud teda vaatama minema. Vähemalt viisakusvisiidi tegema. Hea, et Toomas siiski korra käis. Ma ju tahtsin minna, aga ikka tuli midagi vahele...

Ja kui ma pärast teretamist kutsusin nad mõlemad projekti vaatama, jäi minus midagi hoolsalt valvele. Milleks ta tuli? Mida ta tahab? Teadmatusest tekkiv ebamugavustunne muutus lausa piinavaks.

Vana laskis sirkli sõrmede vahelt projektile pudeneda ja ajas end sirgu.

«Mis sa arvad, Andres, kui tuleksin õige ka sellel suvel Riitna-Aoverre?» lausus ta.

Võttis natuke aega, enne kui Vana sõnade mõte mu teadvusesse jõudis.

«Ja sa... tuleksid?!»

«Arusaadavalt.»

Vaatasin esmakordselt Vanale otse silma. Ja sealt peegeldus vastu elutark naeratus, just see, ja ma mõistsin, et kõik on hästi. Seisin nagu narr, miski nööris kõri kinni. Häbenedes iseennast ning ühtlasi sügavalt liigutatuna sirutasin ma Vanale käe.

Me ei lausunud sõnagi. Ent meie silmad ja sõbralik mehine käepigistus rääkisid seda selgemat keelt.

«Kas sa mind ka kaasa võtad?» küsis Vardja ja lisas poolhäbelikult: «Tuli niisugune mõte, et astun sügisel õige töölisnoorte kooli ja lõpetan keskkooli ära. Aga enne tahaksin ikka ühe suure soo algusest lõpuni kuivaks lasta. Sinu juures õpin vahest mõne uue vigurigi selgeks, kuidas seda tööd paremini teha.»

Nad olid juba läinud, kuid ma ei suutnud veel ikka rahuneda. Hinge täitis mingi kummaline elevus, mingi sentimentaalselt narr rõõm.

Niisiis on kõik möödunu unustatud. Niisiis pole

mina ainukene, keda huvitab Riitna-Aovere. Sain sellest kõigest otsekui uut jõudu. Nüüd ei loe see midagi, kui projekti valmimine natuke hilineb. Selle vilunud brigaadiga võidan kaotatud aja soos tagasi.

Istusin uuesti laua taha, ent siiski ei suutnud ma tollel õhtul oma mõtteid enam projektile koondada. Mu vaimusilma ees lõi terendama Riitna-Aovere soo, kus viin ellu ka need ideed, mis asuvad praegu märkmikukaante vahel. Mõtted tungisid tulevikku võimsa kaarsillana tegelikkuse ja unistuste vahel.

Tundsin, et tulen kõigega toime, ja leidsin korraga, et olen väikese puhkuse igati ära teeninud. Lülitasin sisse raadio. Bizet' «Arleeslanna» võimsalt ning raskelt pidulik «Pastoraal» kõlas praegu eriti ülevana ning jõulisena. Kes tunneks selle Daudet' näidendi pealkirja tänapäeval, kui Bizet poleks loonud sellele muusika?... Ja Riitna-Aovere sooga pean toimima samuti. Pean kuivatama ta nii eeskujulikult, et ta jääks musternäidiseks, et seda nime tunneksid kõik.

Ja ometi ei suutnud ma tollel õhtul midagi ära teha oma unistuste teostamiseks. «Arleeslanna» tuletas hoopis meelde, et peale töö eksisteerib veel terve maailm muusikast, kunstist, ilukirjandusest. Mind haaras soov ronida Tooma toas diivanile, võtta riiulist mõni raamat, millel poleks vähimatki tegemist maaparandusega, ja lugeda, lugeda...

Õhtutaevas ergas vaskpunaselt. Õhus oli veel päevasoojust. Inimeste rõivastuses, peakatetes ja jalanõudes peegeldusid segiläbi kõik aastaajad.

Ruttasin üle tänava, et osta kauplusest mandariine. Leena ja Toomas peavad saama osa mu rõõmust. Ja õhtuehast helkiva vaateakna taga sattusingi ootamatult vastamisi Elleniga.

Arvatavasti tuli ta kusagilt joonistamast, sest ta kandis kaenla all nii tuttavat helekollast tuhmiläikeliste kruvidega lauda.

Jäin seisma ja oleksin talle peaaegu hüüdnud: «Lepatriinu!» Kuid siis meenus mulle, et tal on kaenla all kindlasti materjalid diplomitöö jaoks, mis kujutab toda õnnetut juhtumit Vanaga.

Kaabukergitusele vastas ta naeratusega, nõksatas

hetkeks paigale, kuid ei lausunud sõnagi. Ja siis oli ta minust juba möödas. Ometi ei suutnud ma vastu panna kiusatusele ja vaatasin talle järele. Just samal hetkel, kui Ellengi pea pööras, nii et meie pilgud kohtusid. Punastasime vististi mõlemad — ja jätkasime siis teed.

Märkasin esmakordselt, et suudan mõtelda Ellenile rahulikult. Niisiis — kõik on möödas. Ma ei tundnud sellest ei rõõmu ega kurbust, ainult kerget kahjutunnet, niisugust, mis valdab meeli, kui paned käest hea läbiloetud raamatu või vaatad eesriide langemist elamusi pakkunud teatritüki lõppedes. Ellenil pole enam võimu mu töö ning mõtete üle.

Ja alles siis meenus mulle — mandariinid! Tegin oma koduteele sisse väikese käänaku, pöikasin teise valvekauplusse — ja mõte sai teoks.

Maikuu algul võisin esitada Sillaotsale valmis projekti.

«Tubli,» lausus peainsener. «Loodame, et kõik on korras. Täpsemalt uurime asja koha peal.»

Kahe päeva pärast sõitsin meestega Riitna-Aoverre.

IX

Nagu veoauto keeras liivasele metsavaheteele, mis viis üle Aovere ojasilla «Koidu» kolhoosi keskusesse, tõusin ma kippreeglikastilt ja hakkasin kärsitusest kibeledes ettepoole vahtima. Kohe, otsekohe jõuame lagedale ja näeme Riitna-Aovere sood.

Auto rappus auklikul teel ja iga tõuget registreerisid tööriistad valju mütsatusega. Tuul tuhises kõrvus. Niisked männioksad riivasid korra laksatades juhikabiini, sundisid välkkiirelt pead peitma.

Ja siis ma märkasin, et ka teised on püsti ja vahivad samuti ettepoole, nagu ootaksid teab mis ilmutust. Ometi oli see kõigile väga hästi tuntud soo. Kuid just seetõttu, et meid sidusid temaga töö ja mälestused, ei lasknud ta rahulikult istuma jääda.

Roheliste männiokste ja helepruunide tüvede vahelt hakkas valgus läbi paistma. Laieneva lehvikuna avar-

dus meie ees vaateväli: heleroheline kolmnurk paremal, teine vasakul, ja nende vahel pruunikaskollane teetriip. Ajasime seljad sirgu, ja korraga avanes meie pilkudele õrnsinine mõõtmatu taevakumm, mis kauguses maaga kokku puutus.

«Näe!» tõmbas Vardja mind varrukast ja osutas vasakule. Seal, natuke ülalpool Aovere ojasilda, pikkade kollaste pajuurbade tagant paistis pruun kooritud tipuga sihitikk, meie möödunud aastase töö tumm tunnistaja. Vaikivana saatis ta meile esimese tervituse, mida ainult meie mõistsime. Ja mind haaras peaaegu härdus, nähes seda liikumatut tunnimeest, kes oli seisnud terve talve postil, olnud oma kohal selles võitluses sooga.

Meestest hoovas mingit seletamatut energiat ning jõutunnet, mis muutis tuju ülevaks. Kõik olid kuidagi optimistlikud, suurejoonelised, reipad.

See meeleolu valdas isegi Sillaotsa, kes tuli meiega kaasa, et kontrollida brigaadi mineva-aastast tööd, objekt tagantjärele vastu võtta ja pidada nõu kolhooside juhatustega projekti teostamise asjus. Kui ta soos korra paremat jalga pidi kraavi sulpsatas, nii et kummikusuu ahne sõõmu jääkülma vett rüüpas, unustas ta hetkeks oma peainseneri väärikuse ja lausus Vardjale, kummikust vett välja kallates: «Ütle mulle midagi tröösti valt head!»

Ent samas muutus ta jällegi peainseneriks, kontrollis rangelt, et meie andmed ning mõõdetud kõrgused jääksid lubatud vea piiridesse. Laskis siin-seal mensuli üles panna, asus ise kippreegli taha.

Ma ei saanud kuidagi lahti tundest, et soo on talve jooksul kokku tõmbunud. Kõik vahemaad reeperpostide, kraaviotste, dreenisuuete ja muude kinnispunktide vahel näisid nii lühikestena, et saad vaevalt õige hoo sisse, mõtled, et hakkame sammule pikkust lisama, kui oledki juba kohal. Ja kui kaunis oli see soo! Kraavikallastel kollendavad paiselehed, lepad mustade käbikeste ning pikkade õietolmuste urbadega, põldosja punakasvalged varred... Järskude siksakkidega lendav edev liblikas, kes tantsib tuuleõhus otsekui selleks, et päike peegelduks igalt ta tiivatäpilt, kehavöödilt, kat-

sesarvekeselt. Kimalase torisevasse suminasse lõikub lõo lõõritus, nii et tõstad tahtmatult pea...

Mäletan, kuidas Vana koputas Mudaku jõe ääres kirvega ühe numbrivaia pihta ja lausus: «Ah sa mait küll!»

Mäletan, kuidas Sillaots laskis mu noolsirgele Riitna ojakäänule nurga sisse panna. Mul oli natuke piinlik meeste ees, kartsin õhtut, kui heidame välivooditesse ja algab päevasündmuste arutamine. Õhtul aga kihistas Vardja naerda ja lausus mulle tunnustavalt: «See oli sul õige mõte, Andres. Kui tahad oma plaani läbi viia, siis tuleb ikka parasjagu üle pakkuda.»

Mäletan, kuidas kogunesid «Koidu» keskusesse kolhoosiesimehed, agronoomid, juhatuseliikmed, asjast huvitatud kolhoosnikud. Lauad lükati kokku, petrooleumilamp pandi põlema, Sillaots asetas laudadele mu sookuivendusprojekti, mille kohale kummardusid tuulest ja päikesest pruunistunud näod. Tundsin pühapäevariietest levivat koirohulõhna, kuulsin säärsaabaste kobinat, nägin projektile sihtivaid karedaid nimetissõrmi — ja närveerisin, närveerisin meeletult. Suutsin end koguda alles siis, kui kõrv püüdis kinni vaikse sosina: «Sooserva Peetri poeg, noh!»

Projektiga jäädi rahule. Sillaots tunnistas meie mineva-aastase töö heaks, ja siiski ei jõudnud ta kogu objekti vastu võtta. Koosolekule saabunud kiirtelegramm kutsus ta linna.

Mäletan, kuidas ta seisis pärast koosolekut laua juures ja kõneles mulle: «Senini kontrollitud osa on korras. Aovere jäi veel... Noh, nagunii hakkate Mudaku jõest peale. Järgmisena võtke käsile Riitna oja. Aovere jätame viimaseks.»

Sillaots sõitis minema. Külalistetuba jäi vabaks. Kuid ma ei tundnud mingit soovi meeskonnaruumist sinna üle kolida. Kandsime külalistetuppa need instrumendid, mida otsekohe vaja polnud, ja keerasin toaukse lukku.

Järgmisel päeval alustasime projekti loodusesse kandmist. Ja siis hakkasid meie kannul pikkamisi liikuma Arusaare maaparandusjaama ekskavaatorid.

Näha, kuidas ekskavaatorikopp hammustab vägevaid

suutäisi jõepervest, kuidas Mudaku jõgi otsekui mõne hiiglasest sepa vasara all sirgeks taotakse — see oli joobnustav pilt. Seisime ekskavaatorite esimesel töötamispäeval kogu brigaadiga jõe ääres ja vaatasime ning vaatasime... Südant täitis mingi pidulikult ülev tunne, otsekui viibiksid mõnes kaunis pargis, mille ilu tekitab aukartust.

Ja ometi polnud siin muud midagi kui hall pilvine taevas pea kohal, üksluine soomaastik ümberringi ja kõige tavalisem ekskavaator meie ees, mis tõstis rohetavale pervele musta veest nõretavat pori.

Kui mu isa seda näeks — ta oleks minuga rahul. Ema lepiks oma südames sellega, et hakkasin siiski maaparandust õppima. Ja professor Riiveski noogutaks mulle heakskiitvalt.

Niisiis, nad jääksid minuga rahule. Ja mis veel tähtsam, võib-olla jääksid minuga rahule ka elavad... Kui oleks võimalik vaagida mingitel imekaaludel Roosalu kandidaadidissertatsiooni ja minu maaparandustöid Riitna-Aoveres...

Pilvedes tekkis lahk. Hele päikeseviirg jooksis nobedalt üle soo ja pani kõik värvides särama. Läksime tagasi oma töö juurde.

Kõik kulges normaalselt. Suutsime säilitada paraja vahemaa brigaadi ja ekskavaatori vahel. Reedel lõpetasime eeltööd Mudaku jõkke suubuva tulevase suure magistraalkraavi mahamärkimiseks. Pühapäeval tulid meile appi kolhoosnikud.

See oli küll esimene kord, kus soos oli korraga nii palju inimesi, et pind aina vabises kummikute ning säärsaabaste all. Jõeäär oli järsku täis kõnekõma ja sagimist. Inimsummast välgatas kord punane pearätik, kord kirev seelik, kord pruun kuub, kord sinine treeningülikond.

Siis aga hakkasid kära ning kilked vaibuma. Jäid ainult kirve- ja kiinihoobid, kõrvale lohistatavate lepasületäie kahin, asjalikud hüüatused, lõkete pragin... Mõnesaja meetri pikkusena jooksis läbi võsa lai noolsirge siht.

Silmitsesin õhtusse kalduvat päikest, mis pani pilvede servad kuldselt särama. Missugune tore taust sel-

lele hoogtööpäevakule! Ja korraga tuli mulle mõte: see oleks väärinud diplomitöös jäädvustamist. See on pilt, milles leidub dünaamikat, värve, monumentaalsust... Viimane sõna aga meenutas mulle Roosalu artiklit, nii et pigistasin kõvemini pihku kirvevarre ja hakkasin raevukalt lepavõsa raiuma. Mis on mul tegemist Elleni diplomitööga?

*

Põldudel hakkas õitsema punane ristikhein. Soojadel öödel põrisesid sitikad külavahetee kohal. Sookraavides lõi kihama elu. Mööda veepinda jooksid mustjashõbedased vesivaksikud. Veealuste taimede küljes rippusid mudakuked. Soliidse vanahärrana sõudis vee all kollaserv-ujur. Tarnade kohal pidasid jahti tumesinised vesineidised ja läbipaistvate tiibadega tondihobud. Märkamatult oli saabunud suvi.

Sillaots ei tulnud meid enam vaatama. Lang rääkis, et Viirapalu objektil oli tulnud juurde lisatöid ja peainsener viibib nüüd seal. Ekskavaatorid aga nihkusid visa järjekindlusega piki Riitna ja Aovere oja kaldaid vastuvoolu ülespoole.

See oli ilus suvehommik, kui läksime Aovere sillale, et hakata projekti ioodusesse kandma. Keskuses kasvavad pärnad õitsesid, mesilased surusid valgete kroonlehtede ümber. Taevas seisid üksikud valged kiudpilved.

Ausalt öeldes tundsin ma head meelt, et Sillaots ei tulnud seda tükki vastu võtma. Nüüd võin ma just oma lapsepõlvekodu ümbruse kuivendada niimoodi, nagu mina seda tahan.

Alustasime tööd, ja kõik läks nagu lepase reega. Midagi erakordset või uut siin polnud. Mõisteti üksteist poolelt sõnalt, igaüks teadis, mida teha. Kõigest oli näha, et brigaad on kaua koos töötanud.

Esimese ristkraavi juures tekkis aga ootamatu seisak. Plaan näitas ühtlaselt oja poole langevat laugjat nõlva. Silmaga võis aga täiesti selgesti näha, et ojaperve ja kaugemal asuva kõrgema nõlva vahel on madal vesine soonik. Kui siit kraav läbi tõmmata

sedasi, nagu projekt ette näeb, siis ... jah, siis tuleb sellest niisutuskanal, mitte aga kuivenduskraav.

Ma ei saanud esimesel hetkel millestki aru. Mõtlesin, et olen midagi lihtsalt segi ajanud. Maastik ei saa paarikümne aasta jooksul ometi niipalju muutuda!

Kuulutasin välja pikema suitsutunni ja läksin maastikku uurima. See oli nagu Aovere, ja polnud ka, mis plaanilt vastu vaatas.

Hakkasin närveerima. Mis nõidus see siis ometi on? Või petab maastik silma? Aga hüdromelioraatori silm peaks ikkagi ka ilma instrumentideta üht-teist õigesti nägema.

Läksin tagasi meeste juurde. Seadsin nivelliiri ojakäänule ja hakkasin plaani kontrollima.

Mehed seisid tõsistena. Sõnagi lausumata võttis Vana mõõdulati, sõnagi lausumata vedasid Toomas ja Vardja teraslinti.

Lõunaks oli asi selge.

«See pole plaan, vaid ainult jooni täis veetud paber,» laususin ma. Laususin seda nii rahulikult, kui sain, ja ometi värises mu sigaretti süütav käsi.

Kogu ala tuleb uuesti mõõdistada, otsekohe projekteerida kraavid ja need maha märkida, et ekskavaatorid tööta ei jääks. Kõige kibedam aga oli mõtelda, et see plaan pärines mu isalt. Missuguse meelehardusega ma selle möödunud sügisel enda kätte võtsin! See näis mulle otsekui isa julgustava käepigistusena. Ja nüüd? ...

Mu meeleheide muutus sisemiseks raevutsemiseks. Niisugust lohakat vusserdust nimetatakse plaaniks! Mina usun sellesse, kannan pantograafiga üle, istun õhtuid läbi ta kallal ... Kas siis tõesti ka mu isa? ...

Mulle meenus ootamatult too sosin koosolekult: «Sooserva Peetri poeg, noh!» Nondes sõnades peitus usk minusse. Pole mõtet karta, et töö korralik ei tule. Ta ju omakandi mees, Sooserva Peetri poeg ...

Tõelises matusemeeleolus alustasime veel samal päeval Aovere nivelleerimist, et tulla siia järgmisel hommikul mensuli ja kippreegliga. Ja kui senini olime vaid mõnikord heitnud pilgu ekskavaatori poole, siis nüüd mõõtsime silmaga peaaegu lakkamatult enese ja

masina vahelist kaugust, ja meile tundus, et see vahemaa lüheneb ebatavaliselt kiiresti.

«Jooda kasvõi ekskavaatorijuht purju,» tähendas Vardja sapise võllahuumoriga, kuid mehed olid unustanud naermise.

Mäletan ainult seda, et olin väsinud ning roidunud. Jõuad õhtul keskusesse, võtad uuesti kätte plaanid, väliraamatud, hakka projekteerima, arvutama, joonestama... Ent veelgi rohkem piinas mind teadmine, et selle plaani laskis teha mu isa.

Kui järgmisel nädalal saabus rühmajuhataja Lang, oli mul päris piinlik vastata ta küsimusele, mida me teeme.

«See on siis küll lugu,» tähendas ta tõsiselt, kui olin lõpetanud. «Näidake mulle seda plaani.»

Otsisin lauasahtlist krabiseva paberirulli välja. Lang tõmbas selle lahti ja hakkas muigama. See muie tundus mulle nii kohatuna, nii solvavana, et mu põsed lõid õhetama.

«No mis sa pärdikunägu räägid,» sügas Lang kõrvatagust. «Vana Kikerpill!»

Teadsin, et see on plaani valmistaja nimi, mis kalligraafilises, kergelt edvistavas maneeris alla nurka kirjutatud. Kuid midagi enamat see nimi mulle ei ütelnud.

Lang märkas mu nõutust ja hakkas mõrult naerma.

«Kas ma talle vähe rääkisin, et küll sa kord oma praagitootmisega sisse kukud! Aga näe, nüüd kukkusin sisse hoopis mina. Et ma ka talvel seda plaani ligemalt ei vaadanud!... Veeühingu teha lastud. Nojah, siis oli Kikerpill muidugi platsis. Tema tegi odavalt, ja see plaan oma mitmevärviliste joontega näib ju nii toredana ning usaldusväärsena. Õieti kalkuleeris. Mida need matsid peenikesest maamõõdutööst ikka taipavad? Ja veeühing?... Noh, seal kulub aastaid, enne kui plaane teostama hakatakse. Kui neid üldse kunagi hakatakse.»

Lang läks ägedaks, mina aga tundsin korraga suurt kergendust. Või siis vana Kikerpill! Pärdikunägu! Noh, see pole kõige halvem. Ja mu mõtetes asus isa jällegi ausana ning võimsana soo vastu võitlejate ridadesse.

Rühmajuhataja tõlgitses mu meeleolutõusu küll omamoodi, kuid siiski hakkas ka tema naerma.

«Pagana pihta! Kui ma mõtlen vana Kikerpilli vorstileiva söömisele... Üksainuke vorstilips suurel leivakäärul. Ja iga suutäie hammustamisega nihkus see killuke kaugemale, nii et alles viimane amps viis selle hammaste taha. Sedasi ta oma «lossi» üles lõi. Küllap mõtleb sellele praegugi kusagil Rootsis metsatöödel.»

Lang aitas meid kaks päeva. Siis pidi ta jällegi minema. Ent seegi abi hoidis meist natuke kaugemal ekskavaatori, mille juht hakkas päev-päevalt ülbemaks muutuma.

See pikk tedretäheline poiss taipas, et meil on tööga midagi lahti. Kui senini oli Vardja talle iga päev rääkinud oma järjekordsest hämmastusest, et too masinaloks veel ikka käib, ja kui ekskavaatorijuht ähvardas Vardjat kohutada hüüdega: «Vanamees, hoia kannad!», siis oli see ainult vastastikune lõõpimine. Nüüd aga nihkus ekskavaator meile üha lähemale ja juhi nöökavatele märkustele ei saanud me enam kuidagi sama mõõduga tasuda. Ja seepärast on enam kui mõistetav, et naersime end kõveraks tollel õhtupoolikul, kui ootamatult vaikis ekskavaatorimürin ja Vardjal polnud vaja hämmastuda tolle masinaloksu pärast.

Lõbusat tuju jätkus koduteelgi. Muutusin tõsisemaks alles siis, kui kolhoosi esimees mulle õuel teatas, et mind ootab keegi ülemus külalistetoas. Tema olevat andnud tollele teise toavõtme.

Küllap Sillaots. Ja ma olin selles nii kindel, et võtsin kaasa isegi plaani Aovere sootüki kohta.

Minu koputamise peale avati sedamaid uks. Jäin rabatuna paigale. Lävel seisis Ellen!...

Ta näis veelgi saledamana kui muidu. Nägu oli kõhnem, ent seda ilmekam. Pruunid silmad veelgi suuremad. Lumivalge siidpluus ja hall seelik olid talle kui loodud.

«Tervist, Andres! Me pole teineteist nii kaua näinud. Kas sa sisse ei astugi?»

Tegin mehaaniliselt paar sammu, surusin väljasirutatud kätt. See oli kuum ja värises kergelt. Ent see puudutus täitis järsku kogu toa mälestustega.

Mineva-aastane suvi... Visandid diplomitööks... Too viimane öö, kui kardin lainetas tuules...

Võpatasin. Meie käed langesid alla. Tekkis piinlik vaikus.

«Kaugel sa oma tööga oled?» küsis Ellen viimaks.

Kehitasin õlgu. Ja see oli täiesti siiras vastus, kui ma ütlesin: «Usu, mul on raske rääkida.»

«Usun,» vastas ta tõsiselt, «kuid mul oli veelgi raskem siia tulla.»

Tõstsin pilgu ja vaatasin talle alles nüüd uurivalt näkku. Ta kannatas mu pilgu välja. Märkasin, et ta silmad läikisid niiskelt, nii et pöörasin ise pea kõrvale.

Istusin laua taha. Sellel oli veel paar pliiatsijoont mineva-aastasest plaanide viimistlemisest.

«Kuhu sind tööle määrati?» küsisin ma. Küsisin selleks, et hävitada vaikust, mis avas tee mälestuste tulvale.

«Ei kuhugi. Instituut jäi lõpetamata. Ma ei esitanud diplomitööd.»

Mäletan, et mu pead läbis kõigepealt mõte: «Mu häbi jäi turule viimata!» Ja alles siis kerkis küsimus: mispärast?

Ellen toksis kinganinaga reisikohvrit.

«Lihtsalt ei tulnud välja.»

«Imelik. Oli küll sul ju tark õpetaja. Mitte minusugune barbar ning toores savi, vaid puhas portselan.»

Hoop tabas. Kuid ilmselt oli Ellen millekski taoliseks ette valmistunud. Ta sundis end rahulikuks. Ja ma tundsin, et mul oleks kahju, kui ta ära läheks.

«Muidugi oli, kuid enam ei ole. Seepärast ei ole, et oligi portselan. Külm ning tundetu nagu portselan.»

Mind läbis ootamatu rõõmuviirg. Kuid just see teadmine, et nende vahel on kõik läbi, just see ajas mind vihale.

Meenus, kui nägin neid talvel läbi sööklaakna. Meenus too ootamatu kohtumine raamatukaupluses. Meenusid unetud ööd, hüljatusetunne, armukadeduse piinad... Meenus kõik. Ja see kõik vallandus meelekibeduse ning etteheidete tulvas.

«Milleks sa seda mulle räägid?» tähendas järsku

Ellen. «Millest sa järeldad, et ma tulin siia sinu pärast?»

See oli jällegi too uhke ning alistamatu Ellen, kelle pärast olin võidelnud tollel meeletul kevadel. See oli too trotslik ning sõltumatu naine, kes jäi valvsaks isegi kireuimas.

«Miks sa tulid?» taipasin ma küsida alles tüki aja pärast.

«Et koguda materjali oma diplomitööks. Kõigest hoolimata tahan ma sügisel instituudi lõpetada.»

«Kui nii, siis... Palun vabandust. See tuba siin jääb sinu käsutusse.»

Meeskonnaruumis rünnati mind küsimustega: kes? mis? kuidas? Vastasin, et on üks kunstnik — ja punkt.

Saabus põhjamaa lühike suveöö. See tungis tuppa läbi akent katva marli. See öö oli täis lõhnu ja poolhämaraid varje. Sääskede pinisemisse lõikus nahkhiire tiibade vuhin.

Selles öös peitus kiirustavat rahutust, seletamatut võlu. Kõik otsekui rääkis, et pärissuvi on lühike, et nüüd tuleb elada. Ja jasmiinid oleksid nagu tugevamini lõhnama hakanud, puude lehed oleksid otsekui valjemini sahisenud.

Ma magasin halvasti tollel ööl, ärkasin mitu korda. Ja tundmatu öölinnu tiivalöögid manasid hämaruses mu ette tolle jaapani puugravüüri.

Mulle viirastus, et too lind tormis olen ma ise. Ja see pilt hakkas kasvama, täienema. Selle ühes nurgas hakkas helendama koit, mille kiired panid sätendama eespool lendava linnu sulestiku. Tundsin eneses korraga kauguste kutset, mis andis mulle kerguse ja jõu. Ning korraga õudne tunne — kukud!...

Ärkasin. Taevaserv õhetas juba. Kõrvu kostis linnukeste esimesi trillereid.

Mõtlesin Iigele. Kuid esimene päikesekiir meenutas Ellenit, kes peitis näo pooleldi sinise siidteki alla. Kõigest hoolimata tungis ta esile, hajutas katsed Iigega tema vastu võidelda.

Läksime tollel hommikul varakult tööle. Ja ma mäletan ebalevat kohmetust, mis mehi valdas, kui Ellen õue tuli. Vardja ei rutanud ta joonistustarbeid kandma,

Toomas tõmbus mõtlikuks ja Vana hakkas hoolega oma kirvest uurima, nagu oleks see öö jooksul hõbedaseks muutunud. Mõistsin, et nad ootavad: kuidas ma käitun?

Mulle meenus, kuidas Ellen eile trotslikult lausus, et ta ei tulnud siia minu pärast. Olgu nii! Me oleme teineteisele võõrad. Kuid võõral on õigus viisakale kohtlemisele...

«Ega sul vahest raske ei ole?» küsisin ma Ellenilt nii ükskõikselt, kui suutsin.

Ja siis võttis Vardja jällegi ta joonistustarbed...

Sammusime hanereas. Ellen kõndis mu ees, nii et tundsin tuttavat maikellukese aroomi, nägin rütmiliselt hõljuvat kleidiäärt.

Ta päris üht-teist meie töö kohta ja teised jätsid vastamise minu hooleks.

«Hiljaks oled jäänud,» laususin ma. «Hoogtööpäevak — see oleks olnud hea teema. Aga see on juba läbi.»

Olime umbes tund aega töötanud, kui ekskavaatorijuht lõbusalt vilistades kohale jõudis. Ja jällegi hakkas meid jälitama aeglaselt liikuv terassaurus.

Ma ei tea, millest Ellen taipas, et kõik pole nii, nagu peaks olema. Kas meie rabelevast kiirustamisest, ekskavaatorijuhi võidurõõmsast näost või mõnest muust üksikasjast, millega me reedame lakkamatult oma sisemaailma. Igatahes tuli ta lõunatunnil meie juurde ja küsis, kas ta ei saaks meie tööst osa võtta. See aitavat paremini ainesse sisse elada.

Ta tegi oma ettepaneku kogu brigaadi juuresolekul. Põhjus oli vägagi oluline. Abi kulus meile marjaks.

Kuid ometi oli ta lihtsalt oma siinolekuga mind kogu aja häirinud. Mõte temale kiskus südamesoppidest välja mälestusi, mis sundisid hambaid kokku suruma. Kõrvetav päike pilvitus taevas oli nagu halastamatu mõistus, mis ei salli mingit ebamäärasust, mis usaldab ainult kontrollitud katsetulemusi.

Ma ei saanud talle kuidagi ära ütelda. Ent ma ei tahtnud teda ka siin näha.

«Mine koju ja tõmba need horisontaalid tušiga üle,» leidsin ma lõpuks pääsetee.

Ellen läks ja viis enesega kaasa Vana ja Vardja tunnustavad pilgud. Kamandasin karedalt mehed tööle.

Õhtul leidsin laualt laitmatu töö. See oli asetatud otse veeklaasi kõrvale, milles kõrgusid rukkililled ja moonid. Siniste ja punaste õite julge kontrast elustas värvilise laiguna kogu meeskonnaruumi, tõi silmade ette ilu, millest me iga päev ükskõikselt mööda käisime.

Hammustasin huulde. Mispärast meil endil seda naeruväärselt lihtsat mõtet pähe ei tulnud?

Ei, ma ei taha, et ta homme meiega kaasa tuleks! Miks? Ei tea! Kuid ma ei taha, ei taha...

Otsisin välja plaane, mis vajasid joonestaja hoolitsevat kätt. Siin jätkub tal tööd terveks päevaks.

Läksin trepist üles. Külalistetuba oli tühi, kuid uks poikvil.

Siingi oli Ellen jõudnud juba üht-teist ära teha. Instrumendid olid ühte nurka tõstetud, lauapaberil puhas pool peale keeratud, diivanil kollakas villane tekk, mille alt valendas linaserv... Meie kolikamber oli muutunud tõesti külalistetoaks.

Ja ma viibingi siin külalisena. Kuid see maikellukese parfüüm kiusab meeli. Kohver lõhnaks otsekui poonimisvaha ja raamatute järele. Ja milleks ripub kleidi küljes too väike hõbesõlg, minu esimene kingitus? Milleks just too meeletu kevade meenutaja?

Kuulsin trepil samme. Istusin laua taha, teesklesin süvenemist plaanidesse. Põgeneda polnud võimalik.

Ellen hoidis käes kolme jasmiinioksa, mille raske lõhn mõjus vana veinina. Ta hingeldas kergelt, rind tõusis ja vajus siidpluusi all.

«Kas jäid mu tööga rahule?»

«Jah, vägagi... Kui sul midagi selle vastu pole, tõin siia veel paar väikest asja...»

«Hea meelega, Andres.»

Ta seisis mu kõrval, kummardus hetkeks plaani kohale, nii et tumedad juuksed peaaegu riivasid mu põske. Needsamad juuksed, mida tundsin nii hästi, millesse peitsin nii sageli oma näo.

Pean purustama selle nõiasilmuse, enne kui see mu ümber kokku tõmbub.

«Miks sa ei vastanud mu kirjale, Ellen?»

«Ma pole sinult ühtegi kirja saanud.»

Ta ütles seda nii siiralt, et ma uskusin ta sõnu. Kuid ainult hetkeks. Siis näisid need mulle alatu valena. Meenus, kuidas istusin ihuüksi Riiveste majas ja kirjutasin. Ellen aga oli samal ajal Leningradis... Ja kui tal käsi oli kinni seotud pärast toda autolugu, siis oskas ta samuti väga siiralt rääkida. Oskas Sillaotsagi siinsamas Riitna-Aoveres alt vedada. Vale! Vale!

Jooksin trepist alla. Mässasin kogu õhtu väliraamatute ja tööjooniste kallal.

See öö oli eelmise vend, sume ning meeli erutav. Jasmiinide lõhn meenutas, et külalistetubagi on küllastatud nende aroomist. Lillekimp veeklaasis rääkis nõtkest käest. Ja too sõlg?... Mul tarvitseks vaid trepist üles minna ja koputada uksele...

Kuid ma ei läinud. Mälus vaheldusid pildid, täites hinge kahjurõõmu ning solvumistundega... Külm nagu portselan... Kas minul ei olnud külm, kui magasin üksi diivanil pärast joomingut Riitna poe juures? Kas minul ei olnud külm, kui panin sneprivõtme lauale ja tõmbasin Riiveste majaukse selja taga kinni? Tuli meelde veel mitmeidki asju, mida oleks pidanud Ellenile ütlema.

Ent võib-olla ei saanud ta toda kirja tõesti kätte? Ta eitas seda nii siiralt. Ma ei tahtnud enesele tunnistada, et mul on hirm uute kannatuste ees. Ükskõik, mis mu elu praegu ka ei oleks, tal on siiski oma rütm, oma eesmärk. Ellen ähvardab seda kõike roopast paisata — ja ma kardan... Kardan, ent siiski meeldib ta mulle. Meeldib oma iseseisvusega, oma sarmiga, oma vigadega. Temas on midagi minu rahutusest, mis kihutab otsima, riskeerima. Pigem hukkuda kotkana tormis, kui elada unise kodulinnuna saja-aastaseks!

Võib-olla vähkreb praegu ka Ellen uneta oma asemel? Võib-olla kuulatab: kas ei kosta trepilt samme?

Ellen täitis mu mõttemaailma nii jäägitult, et Iigele ei jäänud enam ruumi. Kinnitasin enesele, et Iige on hea ja tubli. Kuid see oli ainult oma südametunnistuse rahustamine.

Ärkasin roidununa ning väsinuna. Just nüüd, kus

ekskavaator oli peaaegu meie kannul, kus oli vaja end äärmiselt pingutada. Veel päev, kõige rohkem kaks — ja me pääseme selle terashiiglase kummitavast varjust. Jõuame Sooservalt läbi ja lõpetame vana Kikerpilli kirumise.

Hommikupool möödus närvilises töörühmamises. Väsisin lõunaks nii ära, et kummikud hakkasid tunduma juba jala külge needitud raudpommidena. Vedasin end Sooserva ahervaremeil kasvava kase varju ja heitsin pikali. Mehed vajusid siia-sinna, kus keegi lootis varjulisemat paika leida.

Vahtisin sinetavasse suvetaevasse, kus libisesid aeglaselt üksikud kiudpilved. Rohukõrred mu silmade ees näisid metsana, mis tasakesi hõljub tuules. Kuid selleski metsas kihas elu. Üksiku sipelga kõrval näis kimalane elevandina. Tiibu lehvitava liblika vari langes rohule musta hüpleva laiguna. Ja seal ronis lepatriinu ...

Kivikeste krudin kingatalla all ehmatas mu üles sellest poolunest. Kogu mu vaatevälja kattis mingi tohutu lepatriinu, mingi punakaspruun mustade täppidega lõpmatus. Ja alles siis nägin ma, et mu kõrval põlvitab Ellen, kellel on seljas too lepatriinukleit.

«Sain töö valmis ja tulin vaatama, kuidas sinul läheb.»

«Kuidas nii ruttu?» märkasin ma tüki aja pärast küsida.

«Ikka sinu meetoditega. Ööst võtad lisa.»

Ta pani plaanid mu rinnale ja jooksis minema.

Tõusin istukile, toetasin selja vastu kaske. Nägin, kuidas Ellen võttis kingad jalast ja läks oja äärde. Looklev veepael helkis päikeses. Otsekui tuhandest väikesest peeglist langes värelevaid valguselaigukesi Elleni jalasäärtele ja kleidile.

Nüüd on ta kederluudeni vees. Tõstab natuke kleiti. Vesi ulatub talle poolde säärde.

Nüüd pöördub ta ümber. Raputab pead, nii et juuksed aina lendlevad. Jääb mõtlikuks. Vesi suliseb ta jalgade ümber, üks kleidiserv vajub peaaegu veepinnani. Paari hüppega on ta kaldal. Piisad tema ümber kirendavad vikerkaarevärvides.

Ta jooksis mu juurde, kingad näpu otsas. Ta nägu

hingestas intensiivne mõte. Selles oli midagi tollelt vastlaballilt.

«Tead, vana põikpea,» rääkis ta õhinal, «mis ma sealt ojast leidsin? ... Oma õige diplomitöö teema. Kujutan väikest poissi istumas siinsamas Sooserva trepil. Tema ümber aga heljuvad unistused soo kuivakslaskmisest, õitsvatest õunapuudest ja ...»

Ellen jäi korraga vait ja pomises siis: «Anna andeks. Ma unustasin, et sul on töö. Ikka ja jälle unustan selle. Olen süüdi.»

Tundsin, kui väga me sarnaneme teineteisega, ja midagi minus murdus.

«Ei, just mina olen süüdi, olen süüdi seepärast, et ma kunagi ei suuda unustada oma tööd.»

Me rääkisime vähe, sest elus on silmapilke, millal sõnad muutuvad mannetuiks ning segavateks. Me isegi ei suudelnud. Hoidsin ainult ta kätt, vaatasime teineteisele otsa. Ja mul oli tunne, nagu pumpaks ainult üks ühine süda verd meie mõlema soontesse.

Elleni näol vaheldusid ilmed, ta sõrmed reetsid märkamatult neid ühiste mälestuste detaile, mida armastajatel on tuhandeid. Ta suured pruunid silmad otsekui laienesid, ja täiesti ootamatult kerkisid silmanurkadesse pisarad.

«Mis sa nüüd, Lepatriinu ...» Tõmbasin ta enesele lähemale. Ta surus oma pea vastu mu õlga.

«Ma ju naeran,» sosistas ta. «Ma olen ju rõõmus. Kas sa ei tunne, vana sookoll, kuidas ma sind juustest sakutan?»

Ja seejuures voolasid tal pisarad üle näo. Ta ninaots hakkas punetama. Päike paistis talle otse näkku ja pani märjad palged niiskelt helkima.

Meie leppimine oli kõige kummalisem asi maailmas. Kogu aeg oli paistnud see mingi tohutu enesealandamisena, mingi võimatu nähtusena. Ja korraga piisas nii väikesest tõukest, et hakkaks suurveena voolama kõik südamesse korjunud kibedus. See oli tõeline jääminek. Ja meie vaimusilmade ees lõi särama päikeses helkiv sinimeri.

«Ma ju naeran,» kordas Ellen. Ja nüüd lõi ta silmades sätendama killuke päikest, mis valgus üle näo, pani

hõõguma põsed, värvis huuled kirsspunaseks. See oli ju toosama Ellen tollest meeletust kevadest, kelle näo ma tõmbasin endale ikka lähemale ja lähemale...

Võtsin ta pea käte vahele. Ootamatu mürin vapustas õhku, nii et Ellen jalule hüppas.

«Neetud ekskavaator!» hüüatas ta siis.

«Jah, rikkus ilusa silmapilgu, nagu jookseks elu neist üle. Kuid — elame veel!»

Surusin Elleni käsi ja tundsin, et ükski soo ega ekskavaator pole mulle võitmatu. Toomal on õigus, et kõigepealt tuleb kuivendada sood inimhingedes.

«Oota mind, Lepatriinu. Ma lähen lõõn sisse maavaia seal künkal, kus seisab too märgitikk. Siis võtame sinna kõrguse ja hakkame kippreegliga ümberringi viristama. Las mehed veel puhkavad see viis minutit.»

«Kas sulle seda viit minutit vaja polegi? Ei, ei. Mina ise... Luba, kallis, et mina... Taon kirvesilmaga maasse tolle vaia ja mõtlen, et sellest vaiast algab meil uus elu.»

Vaatasin, kuidas ta jooksis saledana ning nõtkena üle heinamaa, otsekui kardaks ta, et ma järsku oma otsuse ümber mõtlen.

Kõrvetav päike taevas tundus mulle korraga tuhmina. Veelgi rohkem peaks ta särama, peaks täitma kogu laotuse oma kuldkiirtega. Peaks särama nii, et metsad silmapiiril näiksid tumerohelise sametina, et oja voolaks helkiva kardpaelana, et inimesed vaataksid hämmastunult ümberringi, ja keegi neist ei tea äsjatoimunud armastuse imeteost.

Nüüdsest peale muutub kõik. Jälleleitud õnn ei libise enam kunagi meie käte vahelt.

Ellen tagus juba vaia. Toksimine kostis minuni. Aegajalt tõstis ta pea ja naeratas mulle vandeseltslasena.

Tume karjatus sundis mind pead pöörama. Nägin Toomast, kes oli tõusnud istukile ja pilgutas unesegaseid silmi, pilgus seletamatu hirm.

«See kleit...» libises ta huulilt.

Ma ei jõudnud veel aru saada, mida Toomas nende sõnadega mõtles, kui Elleni läbilõikav hirmukiljatus mattus plahvatusmürinasse.

Pöörasin välkkiirelt pea ja nägin künka kohal sam-

mast mullatükkidest. See vajus kiiresti maha, maapind matsus — ja siis oli kõik jällegi endine.

«Ellen! Lepatriinu!» Tormasin meeletuna künka poole. Ta lamas eemalepaisatuna. Ta kleidil oli mullatükke. Rebisin ta ülakeha maast. See langes lõdvalt tagasi.

«Ellen! Lepatriinu!»

See on ju võimatu, et... Raputasin teda, suudlesin ta huuli. Ja märkasin alles siis, et ta randmekell veel ikka tiksub.

Kuid elu oli juba põgenenud sellest nõtkest kehast. On jube tunda oma võimetust, ahastavat meeleheidet. Tunda, kuidas su käte all muutuvad jäigaks lihased, kuidas kaob viimane elumärk. Ja see neetud kell, mis tiksus nii rahulikult, nagu poleks midagi juhtunud.

Kusagilt ääretust kaugusest tungis teadvusse Tooma hääl:

«Miin!»

Tõstsin pilgu ja tundsin silmades pisarate kuuma kõrvetust.

X

Mäletan järgmisi päevi nagu halba unenägu, milles kaovad piirid reaalsuse ja fantastika vahel. Isegi siis, kui üks Elleni kursusekaaslasi, seljas must siidkleit, puistas pärast järelehüüet haua põhja lastud kirstule lilli, isegi siis ei hävinud see halva unenäo illusioon.

Vaatasin, kuidas kukkusid valgele kirstukaanele tulipunased roosid, elu ja armastuse igavesed sümbolid. Neile lisandusid valged metsnelgid, helesinised meelespealilled... Aeg-ajalt rabises hauaseinast tumekollast liiva.

Päike kaldus juba õhtupoolikusse, puude varjud olid pikad. Kõrvu kostis lindude vidistamist. Ümberringi õitsesid lilled, värvilised täpid liivatatud nelinurkades. Ümberringi kõneles kõik elust. Kuidas siis korraga... Ei, ei, see on ainult mingi halb unenägu, mis otsekohe lõpeb. Tolles päikeselaigus, mis tungib siia okste vahelt, asub kindlasti toosama kelmikas päikesekiir, too kunagine Elleni põskedel hüpleja... Otsekohe haihtub see

sünge viirastus ja Ellen tõuseb uniseid silmi hõõrudes istukile...

Lepatriinu! Mind valdas kummaline elev meeleolu, mille lõhkus hoobilt kirstukaanele kukkuva esimese labidatäie kõmisev mütsatus. Kõik muutus korraga selgeks, ent ühtlasi tühjaks ning kõledaks, nii nagu vaatleksid külmal talvehommikul silmapiirini laiuvat lumelagendikku. Kõik oli lõppenud.

Läksin kalmistult koos peielistega Riiveste majja. Ühine õnnetus oli sidunud mind jällegi Elleni emaga. Ta otsis mind Kivimaade pool üles juba esimesel päeval, kui linna jõudsin. Vastasin ta küsimustele tujutult ning tülpinult. Olin väsinud, hingeliselt muserdatud, tahtsin üksi olla ja kõigist rahu saada. Kuid ta mõistis mu pahurust valesti...

Olen hiljem sageli mõtelnud: miks ei võinud me kunagi varem nii siiralt rääkida ja teineteist mõista? Sain nüüd väga hästi aru emand Riivese kartusest, et ta tütre elu minuga kujuneb jahedaks ning mõistuslikuks. Oma elukutse tõttu pidin ma kodust ju kuude kaupa eemal olema. Ja kui Ellen abiellus tõesti meeleheitest?... Meiegi kohal pidi kummitama Riiveste abielu vari, emanda meeleheide elamata elu pärast. Kui kirkaina võisid talle paista unistused, mis olid seotud noore kunstnikuga! Ja kui ilmus silmapiirile tolle mehe poeg...

Mõistsin nüüd väga hästi, miks Ellen läks autosõidule, miks nad oktoobripühade ajal viibisid Leningradis, miks emand ei andnud Ellenile edasi laualt leitud kirja. Kutsusin ma ju selles Ellenit majast lahkuma.

Mõistsin nüüd kõike, ja siiski tekitas see minus ainult nukkervihast tülpimust: mis sellest kummitanud minevikuvarjust enam kõnelda? Mis kasu on mul salaaia võtmest n ü ü d, kui see aed on hävinud määratsevas rajuhoos?

Sellest jutust lõikas mulle südamesse alles emand Riivese vaikne enesesüüdistus: «Miks ma ütlesin talle: «Mine, katsu leppida!...» Miks? Miks?...»

Nägin korraga ainult vana naist, ihuüksi jäänud ema, kes vajab toetavat kätt. Kõik vanad tülid ja ütle-

mised kahanesid tibatillukesteks, jäi ainult suur inimlik lein, mis sidus sõnadetagi. Ja ta sai sellest aru.

Ent ometi — kui ta kutsus mind tagasi Riiveste majja, hakkas minus kõik sinnamineku vastu protesteerima. Majaga ei saa rääkida, ei saa hävitada mälestusi, mis on imbunud seintesse, mööblisse, esemetesse.

«Kuid Ellen läks ju, et tuua sind tagasi!» lausus ta ja tema hääles väreles hirm üksijäämise pärast.

Ellen! Kas siis temagi kuulub nüüd surnute hulka, kes käsivad?

See mõte hirmutas mind. Tahtsin jääda üksi, tahtsin rahu saada, ja lubasin minna, kui olen oma asjad siin kokku pannud. Ent polnud minust lubaduse teokstegijat, ja nõnda juhtuski, et astusin Riiveste majja alles koos peielistega.

Siin oli kõik jäänud endiseks. Tuttav poonimisvaha ja raamatute lõhn, professor Riivese puutumatu kabinet, raske, toretsev sisustus. Nende seinte vahel möllanud hingetuisud olid möödunud väliseid jälgi jätmata.

Siia tagasi tulla? Kodu! Minu kodu? Olin seda kujutlenud valgusküllasena, mööbel heledast saarepuust, seinal too puugravüür tormis lendava linnuga. Siin oleks seda unistust raske teoks teha. Võib-olla ainult professor Riivese kabinetis...

Tundsin, et see maja hirmutab mind veel ikkagi. Mul on ebamugav, tahaksin ära minna. Ja kuhu ma siin mahuksingi? Professor Riivese kabinet lülitus majast välja tema surmapäeval. Kas tabas sama saatus nüüd Elleni tuba?

See pole maja. See on lekkiv laev, kus veega täitunud ruumid maha jäetakse ja tõmbutakse hukkumist oodates kuivematele kohtadele. Kui ma ei taha põhja minna, siis...

Astusin meie tuppa. Siingi oli kõik vana viisi. Ei ühtegi jälge vahepealsest.

Ninna tungib kerge maikellukese parfüüm. Mööblil peegelduvad lampide vastuhelgid. Kellapendel lõikab aja minutiteks.

Kõik on sedasi, nagu tuleksin ma üle pika aja jällegi välitöödelt. Kuid keegi ei oota mind, ei hõõru unesega-

seid silmi, ei peida nägu poolenisti sinise siidteki alla...

Tundsin, et ma ei saa siin elada ega töötada.

Taganesin tagurpidi uksest välja. Sundisin end rahulikuks. Kui olin lauas etiketikohase aja ära istunud, tõin ettekäändeks töö, et viisakalt lahkuda.

Kas emand Riives taipas mu otsust või mitte — ma ei tea. Kuid veel hüvastijätulgi küsis ta, millal ma tulen. Ta näis nii lööduna...

Pomisesin midagi sügisest ja välitööde lõpust. Astusin tänavale ja mõistsin korraga, miks mu ema Sooservalt linna kolis.

*

Sõitsin Riitna-Aoverre, kuid töömeest minust ei saanud. Teoreetiliselt oleks pidanud kõige raskem moment möödas olema, ent siiski varisesin kokku just nüüd.

Vette visatud kivi kaob, tema tekitatud ringid aga laienevad, laienevad, põrkuvad vastu kaldaid ning paiskuvad tagasi. Ja veel kaua lainetab veepind, ilma et selleks oleks mingit nähtavat põhjust.

Taoline lainetus haaras mind juba vagunis. Siin ei seganud mind enam mingid kõrvalised muljed, siin jäin ma silm silma vastu mälestustega.

Jällegi unine tuli vagunilaes, jällegi sume suveöö akende taga. Jällegi Riitna jaam oma rööbastega, mis iialgi ei lõiku...

Hakkasin jooma juba rongis, jätkasin Riitna-Aoveres. Ja võisin järjekordselt veenduda, et elu armastab korrata vanu stseene uute tegelastega.

Tollal «Euroopas» ei julgenud ma takistada Kivimaad, ja siin anti ka mulle vabad käed. Omal ajal raputasin ma Toomast õlast, viisin brigaadi noid Mudakusse suubuvaid kraave uuesti piketeerima, nüüd kiskus tema ühel hommikul mu välivoodist ja kamandas, mitte kurjalt, kuid siiski käskivalt: «Maast lahti!»

Ta ei pane miskiks mu kaebeid, et olen väsinud ja tahan magada. Ta sunnib mind rõivastuma. Ta sunnib mind brigaadiga kaasa tulema.

Too hommikupool on täis põrgupiinu. Pea valutab, kogu keha on nagu läbi pekstud. Jõuan end vaevaliselt

teeni vedada, kui olen juba surmväsinud ja tahan tagasi minna.

Nad ei lase. Lähen kurjaks, kuid see ei aita. Muutun leebeks, võib-olla koguni haledaks. Milleks mind veetakse siia neetud sohu? Mis kasu minust siin on?

«On vaja,» vastab Toomas.

Tunnen, kuidas keha läheb higiseks, hakkan lõõtsutama. Alles lõunaks toovad nad mu tagasi. Kukun voodile ja jään magama nagu laip.

Kulus mitu päeva, enne kui jõud hakkas kehasse tagasi tulema, enne kui hakkasin töö vastu huvi tundma. Ent siiski jäi minusse mingi kummaline roidumus, mis kuidagi ei kadunud.

Tollel augustikuu pühapäeval ärkasin ma enamvähem puhanuna.

Vardja lõpetas just habemeajamist. Vahutopsi kiiskavalt pinnalt peegeldus vastu kogu tuba miniatuurse, veidralt moonutatud pildina.

Vana kommenteeris parajasti Vardja eelmise pühapäeva peolkäimist ja tegi prognoose tänase tantsuõhtu tulemuste kohta.

«Aga mis sa teed, kui süda vajab armastust,» liitus Toomas Vanaga.

«Palju see süda nüüd...» itsitas Vana kahemõtteliselt. «Ja järgmisel päeval on nagunii tuntud palve, et — ütle mulle midagi trööstivalt head.»

See kõik oli ju nii tavaline üksteise nöökimine, mis Vana hinnangu järgi «kuulus asja juurde». Kuid tollel hommikul panin ma seda jällegi tähele. Nägin neid üksikuna nende vigade ning voorustega. Ja ometi moodustasid nad kollektiivi, inimliku ning kõikemõistva, kes vedas mu välja meeleheite kuristikust.

Tundsin meeleliigutust ning häbi ühtlasi. Ligi kaks nädalat polnud ma ju suuremat midagi teinud. Muidugi polnud siin vahepeal mõnda Kikerpilli plaani, aga brigadir peab olema ikkagi brigadir. Ja nii ma läksingi keskhommikul sohu, et vaadata, mis seal õige on ära tehtud.

Tumesinises taevas sõudsid kohevad punnpõsksed pilved, valged kui seebivaht. Päike tuli aeg-ajalt nähtavale säravkuldse kettana, pani helkima rohu, puud,

põõsad, kuni uus pilvevari maastiku tuhmiks muutis. Ja kuigi päike paistis, soojendas ta vähe. Paras põhjatuul hoolitses selle eest.

Sügis. Veel on ta kaugel, veel on aega. Veel lokkab ning haljendab kõik — kuid see ilu on juba palaviku-õhetus haige põskedel.

Kraavid jooksid mustade triipudena. Turbamuld nende kallastel oli niiske. Ei ma saanud tehtud tööd enam kuidagi jäägitult heaks kiita, kuigi siin oli käidud täpselt minu projekti järgi. Oleksin ma ise kohal olnud, üht-teist väikest mõtet oleks andnud taskuraamatust ikka tegelikkuseks muuta.

Pind mu jalgade all oli kobe. Kummikud vajusid nagu pehmesse vatti. Kuid jalajälgedes ei löönud vesi helkima. Mahasõtkutud samblikud ja rohulibled ajasid end uuesti sirgu.

Murtud on su vägevus, soo! Kuid ma ei peta end illusiooniga, nagu oleksid sa juba alistunud. Tuleb maha rullida kamar, mille turvas üles tõstnud. Tuleb hoida kaugel kari, et see pinda porile ei sõtku. Tuleb kindlustada mätastega kraavikaldad, tuleb hoida lahti suudmekohad... Sada tööd tuleb siin veel ära teha, sada vaeva sinuga näha. Kuid siis paneme su kasvatama õites valendavaid õunapuid, nii nagu oleme rakendanud oma teenistusse vahutavad jõevood, pannud vilja kandma piiritud stepid.

Sammusin piki Aovere ojaperve. Seegi oli tõmbunud tahedaks. Vesi oli kõikjal alanenud.

«Me põletaksime kasvõi iseennast tuhaks,» oli ütelnud mu isa, kui ta tuli õhtul, suur kraavilabidas õlal, riietes sookailude hõng. Ja selle kõige tasuks oli vaid üks kord näha õunapuude õitsemist Sooserval... Kas polnud see liiga kallis hind?

Ent kas ei jätnud just see ennasthävitav meeletus mu lapsehinge suure igatsuse, suure unistuse? Võib-olla annab ka minu töö kunagi kellelegi, kes pole praegu veel vahest sündinudki, tõuke millekski suureks?

Jõudsin Sooservale. Õue alt jooksis läbi sirgekskaevatud oja. Vaatasin äkilise impulsi ajel maha: järsku on siin säilinud veel Elleni jalajälgi?

Muidugi polnud siin midagi. Kuid mind oli vallanud

soov: leida oma mälestustele toeks midagi materiaalset. Ja nii läksin ma vana dzoti juurde, tollele saatuslikule kõrgendikule.

Siin oli vahepeal veelgi miine otsitud, et neid kahjutuks teha, kuid ei leitud enam ühtegi. Oli jäänud omal ajal leidmata vaid too ainuke... Kõigest üksainuke...

Siit pidi algama uus elu. Kuid hetkeks muutus tõelisuseks sõjaviirastus, sööstis hävingut külvates rahulikku ellu. Soo, mis tegi lõpu õunapuudele, ei hävitanud seda luuravat surma. Soo oli ta liitlane...

«Saame jagu teist mõlemast!» haaras mind äkiline raevuhoog. Pöördusin ümber, otsekui oleksin oodanud, et satun vastamisi soovaimuga, kellele saaksin kätte maksta.

Kusagil polnud inimhingegi. Tundsin korraga häbi. Ma olen ju tänapäeva inimene. Ja järsku see esiisade uskumuste kauge viirastus?... Ruttasin maanteele, pea täis erutavaid mõtteid, kurbus vihaga segamini.

Jõudsin väsinuna poe juurde. Seesama klaasrõdu, kus me tollal istusime. Needsamad pärnad, mis lõid tollel põuasel õhtupoolikul äikesevihmas sahisema. Seesama poeruum pika pingi ja tühjade õllekastidega. «Interjöör kui niisugune on huvitav,» oli öelnud Ellen ja kuulanud Toomast «Flaami meistreid» deklameerimas...

Mälestused lasksid sadestuda kõigel halval, mälestused lasksid paista kõike head kaunina ning poeetilisena. Mu ette kerkisid küsimused, millele ma ei suutnud vastata. Kummitav «mispärast?» ahistas mind rõngasklambrina. Ja ma hakkasin jällegi jooma, et unustada...

Mäletan, et virgusin, ja hambad lõgisesid mu suus. Otse ees hiilgas hõbedane heinamaa, mille servi palistasid süsimustad varjud. Kuu helkis külmana. Siin-seal seisid piimvalged uduvallid. Ninna tungis sooheinte rasket lõhna.

Võttis aega, enne kui hakkasin mäletama õhtusi sündmusi. Lühemat tagasiteed läbi soo, võitmatut väsimust, istuma meelitavat heinasaadu...

Nõnda see siis juhtuski...

Ajasin end jalule. Külmavärinad raputasid keha, silmade ees virvendas, pea oli raske.

Hakkasin sammuma piki kitsast jalgrada, komberdades ning vaevaliselt. Korraga vajus mu vasak jalg peaaegu kubemeni mutta, külm vesi voolas kummikusse. Üle keha käis otsekui kuum kahamus, nii et muutusin hoobilt kaineks.

Kuu paistis ähmasena läbi pilveliniku. Soo näis sünge kummitusena. Minus ärkas sugupõlvede jooksul juurdunud hirm pimeduse ees, mis andis loodusele ähvardava salapärasuse. Meenusid laukad, turbaaugud, salalikud mudakraavid. Kas luurab ka mind siin kusagil surm?

Laskusin paremale põlvele, haarasin kahe käega vasaku jala kummiku servast, hakkasin tirima ... Sain jala ootamatult kergesti vabaks. Ja kuugi lõi helkima täies säras, nagu oleks ta tulnud vaatama, kes seal all küll rabeleb.

Polnud siin midagi hädaohtlikku. Olin rajalt natuke kõrvale läinud ja astunud mätaste vahel peitunud pehmesse poriauku. Kallasin kummiku tühjaks ja jätkasin teed.

Kuid üleelatud ehmatus hakkas mõjuma alles nüüd. Kuidas ma ennast ka ei veennud, et rada on mulle tuttav ja mingit hädaohtu pole, ma ei suutnud hirmust täiesti võitu saada.

Kas ei sirutu sellest põõsast kellegi mustad kahmavad käed? Kas ei istu tolle puu otsas mingi tontlik tulisilm? Valge uduloor on nagu nõialinik, mis peab pimestama silmad ja vedama su hukatusse. Ning kogu seda viirastuste maailma valitseb kuu, võludes su silmade ette kord peibutavalt kauni maastiku, kord musta leinaloori mähitud soo.

Jõudsin keskusesse üleni higisena. Ja kui mind enne olid raputanud külmavärinad, siis nüüd hakkas mu kehast hõõguma kuumust. See kuumus sundis õhku ahmima, tõmbas suu kuivaks. Tahtsin minna ja võtta veeklaasi lauanurgalt. Ent korraga hakkas terve tuba mu silmade ees keerlema, sähvatasid mingid punased rõngad, ja siis läks kõik lumivalgeks, otsekui oleks film katkenud, nii et sulle vaatab ootamatult vastu valge ekraan ...

Ärkasin. Tahtsin tõusta. Kuid pea oli nagu tinast ja

see tinane raskus kiskus mu tagasi. Midagi jahedat laskus laubale. Kellegi hääl lausus: «Ole rahulik, Andres.»

Tegin silmad lahti, tuba ei tantsinud enam. Kuid see jutt, mida Toomas mulle räägib... Haige? Palavikus? Temperatuur 39,8?... See ei käi ometi minu kohta! Mina pean minema ju projekti loodusesse kandma...

See oli neetult visa ning kurnav palavik. Organism ei saanud sellest kuidagi jagu. Ja kolmanda päeva hommikul lugesin ma Tooma näolt, et brigaad on midagi otsustanud ja et see midagi käib just minu kohta.

Kui lõuna paiku saabus arst, tundsin ma pahameelt. Ma pole ju haige, kes vajaks arsti. On ainult palavik, kõrge küll, kuid palavik — ja muud ei midagi. Saan sellest ise jagu. Milleks mind läbi vaadata? Milleks tegi Toomas sellest palavikust niisuguse suure numbri?

Ja seetõttu vapustaski mind nii tugevalt diagnoos: märg pleuriit! Võib-olla tuberkuloosne...

Vahtisin pingutatult Tooma ja arsti tõsiseid nägusid, püüdsin nende ilmetest mõistatada, mis mind ootab.

«Kirjutan saatelehe haiglasse,» lausus arst täitesulepead lahti kruvides. «Eluohtlikku momendil küll ei ole, kuid märg pleuriit...»

Ära minna siit praegu?... Soo jääb lõpetamata. See on ju deserteerimine. Mind seob selle sooga midagi rohkemat kui kohusetunne. Too luurav surm seal Aoveres oleks tabanud mind, kui mitte Ellen... Ta langes ju minu eest sellel rahuliku töö lahinguväljal.

Mõistsin korraga, mida võis tunda Toomas, kui ta pärast sõda uuesti õppima asus. Tunda, et sinu elu pole su enese oma, et selle on maksnud kinni teised oma elu hinnaga.

Ja seepärast ma pöördusingi erutusest väriseval häälel just Tooma poole.

Ta sai aru... Kuid siiski pidi ta arstile veel mõju avaldama oma meditsiiniliste teadmistega, enne kui too täitesulepea ära pani.

«Ei mingit tööd, ei mingit pingutust. Pidage rangelt režiimi, sest märg pleuriit on salalik haigus,» kinnitas ta veel lahkumiselgi.

«Suur tänu, Toomas,» laususin ma, kui arsti mootor-

ratas väljas põrisema hakkas. «Paarinädalane ajapikendus on ka midagi väärt... Noh, uurisid talvel ikka soode tervistkahjustavat toimet ja näe, kus seda nüüd vaja tuli.»

«Uurisin küll, ent iialgi ei tulnud mulle pähe, et just sina oled see esimene, kes...»

Toomas läks teiste juurde sohu. Mina aga jäin mõtlema oma mõtteid.

Seepärast ma siis olin viimasel ajal nii väsinud. Meenus, kuidas silmitsesin end peeglist enne teatrisse minekut, tundsin koguni rõõmu oma kahvatust jumest. Ja too söögiisu puudus, mida pidasin lihtsalt kevadväsimuseks. Meenus paljugi tühiseid üksikasju, mis nüüd korraga näisid ülitähtsatena.

Kuid juba samal õhtul varjutas need kõik meeleheitlik teadmine, et olen kaotanud lahingu sooga. Paari nädala pärast pean siit minema. Töö lõpetab keegi teine, õnneseen, kes kirjutab selle raamatu viimasele leheküljele *finis coronat opus* koos oma nimega.

Korraga muutusid naeruväärseteks kõik pingutused, mõttetuteks kõik nähtud vaevad. Ellen hukkus asjatult. Pole minust isa unistuse teostajat...

Tundsin järsku, kui väga tahaksin seda sood lõpetada. Siin on ju taskuraamat, täis mõtteid projekti parandamiseks.

Jah, nüüdsest peale muutub mu haigevoodi peastaabiks. Hakkan siit juhtima võitlust sooga.

Petsin end tervelt kaks päeva selle mõttega. Mehed kuulasid mu näpunäiteid, lubasid kõik arvesse võtta. Kuid olin oma võimeid ülehinnanud.

Palavik ei langenud. Mu pea väsis liiga kiiresti. Mu mõtetes kummitasid palavikuviirastused, mis heitsid ühte patta unistused ja tegelikkuse, fantaasia ja reaalsuse. Mu vaimusilma ette kerkisid kümned sood ja ma ei suutnud nende seast Riitna-Aoveret leida.

Mõistsin, et mu siinolek muutub üha tarbetumaks, kuid siiski ei tahtnud ma lahkuda. Esialgne hirm haigla ees oli kahanenud küll tibatillukeseks, kuid seevastu kasvas ähvardavaks laviiniks hirm kaugema tuleviku ees. Tulen haiglast tagasi — ja siis?... Mitu aastat tuleb mul istuda kameraaltööde kallal, enne kui võin

uuesti kinni tõmmata seljakotirihmad ja minna väliuurimistööle? Võib-olla on Riitna-Aovere mu esimene ning viimane suur objekt?... Mis on siis parem: kas ennasthävitavalt see töö siin lõpule viia või vinduda veel mõnikümmend aastat kibestunud kantseleirotina?

Too oli ilus õhtupoolik, kui niisugused mõtted mind ahistama hakkasid. Otsaaknast langesid toaseinale kuldsed päikesekiired. Jälgisin, kuidas ämblik parandas oma võrku laenurgas.

Kaeblik pinisemine kõlas toavaikuses valjuna: kärbes oli võrku sattunud. Ja juba ruttas kohale ämblik, et võitlust lõpetada ja jätta hõbedaste niitide külge rippuma must tombuke, mis üleni peenikestesse siidlõngadesse mässitud.

Mind haaras raev. Ajasin end istukile ja virutasin nutsakusse kägardatud käteräti laenurka. Rätik tegi seal puhta töö ja kukkus kahinal põrandale.

Missugune mõttetus! Ent siiski hakkas mul kergem, otsekui janusel, kes on joonud lonksu külma vett.

Vedasin end voodist välja, rõivastusin, tõmbasin kummikud jalga. Milleks ma seda kõike tegin? Ei tea. Võib-olla selleks, et lihtsalt midagi teha, et pääseda mõtete rõhuvast painest...

Tundsin igatahes, et mul on olemas keha, tinane reetlik keha. Vajusin toolile ja jäin laua äärde istuma. Kuidagi rumal oli võtta riided jälle seljast ja asemele heita.

Kuulsin korraga ruttavaid samme, mille rütm erines brigaadiliikmete ja kolhoosi esimehe sammude omast, ja tajusin, et need sammud tulevad just siia.

Tõstsin pea. Ukselävel seisis Sillaots.

Ta otsekui jahmus, ent ainult hetkeks. Siis muutus ta pahur nägu veelgi süngemaks, kokkusurutud suu näis kitsa triibuna.

«Kas olete siin jällegi mõne uuenduse sisse viinud nagu möödunud aastal Mudaku kraavide ümberpiketeerimisel? Või on mehed järsku Riitna ojal sihte sisse löömas mensulmõõdistamise jaoks?» küsis ta ilma pikemata, katsudes anda oma häälele iroonilist tooni. Kuid see õnnestus tal vaevaliselt. Sisemine erutus teinas reetis solvumist ning kiusu.

Ma ei taibanud, miks ta mulle ette heitis noid vanu asju, toda mineva-aastast joomingut poe juures ja Vanaga juhtunud õnnetust. Ja ausalt öeldes — see õieti ei huvitanudki mind.

Kui ta aga norivalt päris, miks ma väljas tööl ei ole, ja arvas põhjuseks jällegi Riitna poe olevat, läksin sisemiselt keema. Kuradi päralt! Kui ta topib ennast piksevardaks kibestumisest ning meelemasendusest minus küpsenud äikesele, siis süüdistagu hiljem iseennast!

«Kus te olite, kui me Aoverega mässasime? Kus te olite, kui me talvel Kivimaaga soos külmetasime?» karjusin ma talle hingeldades näkku. «Jagasite sooja ahju juures preemiaid välitööde eest. Kasvatasite kaktusi. Need on teile tähtsamad kui inimesed.»

Mu vihasööst rabas teda. Ta taganes paar sammu, kuid kogus end sedamaid.

«Ja teie arvates andis see teile õiguse minu korraldusi ignoreerida ja Riitna ojakäänu projekt oma tahtmist mööda loodusesse kanda?»

Ma ei mõistnud selle märkuse täit tähendust, sest korraga ilmusid mu silmade ette jällegi need punased tantsivad rõngad, nii et pidin lauaservast kinni haarama...

Järsku oli toas Toomas. Ta ütles midagi Sillaotsale. Tolle näkku tekkis ehmunud ilme.

«Vabandage, seltsimees Ojari,» pomises ta. «Vabandage... Ma tõesti ei teadnud...»

Tooma peanoogutus sundis Sillaotsa toast lahkuma. Tahtsin hüüda, et ta jääks, kuid silmasin just sellel hetkel Mändmaad ja lugesin ministri asetäitja näost, et ta kuulis kõik.

Tundsin piinlikkust iseenese pärast, lasksin enda nagu abitu lapse voodisse panna, kuulasin sõna lausumata Tooma pragamist.

Mispärast pidi olema just Mändmaa selle vastiku stseeni tunnistajaks? Mispärast ma just tema juuresolekul pidin jätma enesest ikka ja jälle halva mulje? Kas siis vaidlen rumalalt või palun, et ta mu saamatuse heaks teeks... Läbi pea välgatasid koosolek, millel Mändmaa rääkis uutest teedest, Kurepalu, kus seisin

õuel armetu palujana. Kuid selle kõik varjutas too tänane lugu, nii et mu huulilt libises kerge oie.

Ma ei tea, kas Mändmaa ei taibanud selle oige tõelisi põhjusi või ei näidanud ta seda lihtsalt välja.

«Kus kohal teil valutab?» küsis ta välivoodi juurde astudes.

Panin käe masinlikult rinnale ja märkasin alles siis, et olin selle asetanud südamele.

«See on pleuriidist ohtlikum,» tähendas Mändmaa, «kuid kas see toob kahju või kasu, seda näitab tulevik.»

Peitsin käe häbenedes teki alla, tõstsin pilgu iroonilise muige ootuses. Kuid nägin ainult tõsiseid halle silmi, rahulikku mõtlikku nägu. Ja Mändmaagi hakkas kõnelema tollest Riitna ojakäänust, kuid tunnustavalt, sisemise muhelemisega.

Ma ei saanud aru, mis tolle ojakäänuga õieti lahti on. Täpsemalt pärima hakata ka ei sobinud. Brigadir ei tea, mis talle usaldatud objektil on juhtunud!? ... Pealegi kaldus jutt hoopis teisele teemale, nii et unustasin kogu maailma ojakäänud.

«Õieti sõitsin ma Sillaotsaga siia ühe egoistliku tagamõttega,» lausus Mändmaa. «Tahaksin, et hakkaksite töid juhatama vabariigi teises otsas ...»

«Kas Soevarikul?» pärisin ma läbematult.

Mändmaa noogutas.

Minna esimesena tulle selle vabariikliku turbakombinaadi rajamisel! Ülevoolav rõõm tegi mu hingetuks, unustasin hetkeks kõik. Tundsin end tormis lendava linnuna, kes on teadlik oma jõust, kes tunneb rõõmu võitlusest tuhiseva tuulega. Missugust vaeva pidin nägema, et saada Riitna-Aoveret, ja nüüd pakutakse mulle Soevarikut! ...

Ja korraga tundsin, kui suurt vaeva valmistas mulle isegi käe sirutamine. Haigusest nõrgestatud keha reetis mu. Mulle näis, nagu vajuks mu peale see laudadest lagi ja suruks mu vastu põrandat.

«Pole minust Riitna-Aoveregi lõpetajat,» pomisesin ma Mändmaale otsa vaatamata. «Mida kõike ma oma unistustes sellest soost teha tahtsin ja ...»

Mulle meenusid taskuraamatusse jäänud mõtted, jooksujalu projekteeritud Aovere, Mudaku kraavide

ümberpiketeerimine... Selle kõik aga varjutas hirm, et võib-olla, võib-olla pean jääma igaveseks eemale võitluse tulejoonelt.

«Näete praegu kogu maailma ainult mustades värvides,» lausus Mändmaa. «Räägime nagu mees mehega. Meie päevil pole pleuriit mingi surmatõbi. Te lähete haiglasse, saate terveks ja tulete kaheks-kolmeks aastaks mulle appi. Uuel aastal läheb meil ministeeriumis üks vana töötaja pensionile.»

Sain aru, et Mändmaal on igati õigus. Kuid midagi minus protesteeris, midagi otsekui sosistas: «Desertöör!» Ministeerium? See tähendab tõusmist torni tippu, kus on näha kogu vabariigi sood. See tähendab samuti töötamist selleks, et kõikjal võiksid õitseda õunapuud. Ja siiski pole see ikkagi see...

«Te arvate siis, et...» laususin ma kõhklevalt.

«Olen selles kindel. Te saate terveks, te lähete jällegi välitöödele. Ja unistused, mis siin teostamata jäid... Unistused on tuleviku tegelikkus,» ütles Mändmaa kummaliselt soojal toonil. Usun, et talle meenus midagi oma elust. «Mis aga puutub Riitna-Aovere lõpetamisse, siis olete te selle juba sooritanud. Projekt on koostatud, mingeid Aovere oja taolisi raskusi ei saa enam tulla. Brigaad töötab teil ju peainseneri poolt kontrollitud alal. Karid on selja taga, nüüd oskab igaüks laeva sadamasse viia... Oleme kokku leppinud?»

Noogutasin, surusin ta kätt.

«Riitna-Aoverega tuleb praeguses staadiumis isegi iga tehnik toime,» arutas Mändmaa. «Ma räägin Sillaotsaga, et ta saadaks siia «Maaparandusprojektist» mõne inseneri.»

«Iga tehnik,» ütles Mändmaa. Aga miks ei võiks selleks tehnikuks olla Vardja? Miks peab tulema mu brigaadi juhtima keegi võõras?

«Minul pole selle vastu midagi,» sõnas Mändmaa mu ettepaneku peale. Ja Sillaotski nõustus jalamaid, kui Mändmaa oli ta tuppa kutsunud ja asjaloo ära seletanud. Nii peainseneril kui ka minul oli natuke piinlik hiljutise kokkupõrke pärast, kui me vastastikku vabandades ära leppisime. Siis sõitsid nad minema.

Kui mehed õhtul koju jõudsid, nägin ma kogu Vardja olemusest, et ta teab juba tema õlgadele pandud vastutusest, kuid ei tea, kuidas suhtun sellesse mina. Ent mul oli olnud vahepeal mõni tund aega kõige üle järele mõtelda, saada jagu oma halvemast minast. Võitlus tuleb viia lõpuni. Keegi peab võtma minu nõrkenud käest lahingulipu, nii nagu võtsin selle mina oma isa tardunud kämblast. Ja nõnda võisin ma Vardjale päris siiralt ning kibestuseta lausuda: «Tule siia. Ma ütlen sulle midagi trööstivalt head!»

Toas oleks läinud nagu valgemaks. Läks tükk aega, enne kui sain hakata Riitna ojakäänu kohta pärima, et mis seal siis õieti on.

Mehed vaatasid Vardja poole ja nõnda jäi minugi pilk noorel brigadiril küsivalt peatuma.

«Noh, mõtlesime, et...» alustas ta õlgu kehitades. «Ja sa ise ka ju rääkisid, et kuigi tuleb natuke kallim, aga siis on selle soomassiivi laul aastakümneteks lauldud... Noh, ühe sõnaga, kandsime projekti seal kohal loodusesse nii, nagu sina algul kavatsesid. Noolsirgelt sillani välja — ja ekskavaator tegi siis muidugi oma töö.»

Selge, miks Sillaots just niimoodi käitus!

Kuulasin Vardjat, ja naer kippus peale. Selles jonnakas oma tahtmise teostamises oli midagi mulle nii lähedast. Ja siiski leidsin end järsku Vardjat manitsemas, et ta tulevikus ikkagi parandatud projektist kinni peaks.

Sellel õhtul hakkas mul palavik langema. Neljandal päeval jaksasin juba toas liikuda. Kuidagi naljakas oli viibida selles tuttavas ruumis, nende tuttavate meeste keskel — pealtvaatajana.

Jõud hakkas mu liikmetesse tagasi tulema. Suutsin juba väljas jalutada, silmitseda veel kord kõike — lahkuja pilguga.

Käisin õunaaias, kus punetasid suislepad ja valendasid valged klaarid. Käisin kolhoosi esimehe pool juttu ajamas. Istusin hulk aega külalistetoas, kus oleks nagu praegugi heljunud veel maikellukese aroomi...

Ja ainult sohu ei suutnud ma kuidagi minna. Ei, sinna ei suutnud ma minna pealtvaatajana, kuigi ta

Лео Метсар

МЕЧТЫ НЕ УМИРАЮТ

Роман

На эстонском языке

Оформление А. Сальдре

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja H. Välk
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja H. Kohu
Korrektor H. Peel

Ladumisele antud 3. I 1960. Trükkimisele antud 17. III 1960. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 13,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 10,87. Arvutuspoognaid 11,17. Trükiarv 28 000. MB-00492. Tellimise nr. 30. Hans Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19.

Hind rbl. 5.70

7—3

L. METSAR

UNISTUSED EI SURE

Selles meie kaasaega kajastavas romaanis viib autor meid sookuivatajate töömaile. Romaani minategelane on noor maaparanduse insener, kes oma lapsepõlvekodu ümbruse soid allutades viib ellu oma esimesi suuri kavatsusi. Sookuivendamine pole talle aga mitte ainult sookuivendamine, vaid ka võitlus truuduses kõikuva naise poolehoiu pärast.

Päevikuvorm, milles teos on kirjutatud, soodustab vahetu kontakti tekkimist lugeja ja minakangelase vahel, mille tõttu teos mõjub siira pihtimusena.

TÜ RAAM
1030001

A-23094

L. METSAR

UNISTUSED EI SURE

Selles meie kaasaega kajastavas romaanis viib autor meid sookuivatajate töömaile. Romaani minategelane on noor maaparanduse insener, kes oma lapsepõlvekodu ümbruse soid allutades viib ellu oma esimesi suuri kavatsusi. Sookuivendamine pole talle aga mitte ainult sookuivendamine, vaid ka võitlus truuduses kõikuva naise poolehoiu pärast.

Päevikuvorm, milles teos on kirjutatud, soodustab vahetu kontakti tekkimist lugeja ja minakangelase vahel, mille tõttu teos mõjub siira pihtimusena.

A-23094

Rbl. 5.70

